

ՄԻՈՆ

ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ԱՊՐԻԼ

ԹԻԻ 1 - 4

ՄԻՈՆ

հէ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐՇՈՐԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԹՈՒԹԵԱՆ

1973

Յունուար - Ապրիլ

Թիւ 1 - 4

1973

January — April

No. 1 — 4

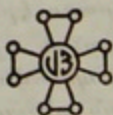
S I O N

VOL. 47

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM
A BIMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

Editor-in-chief: Bp. Shahe Ajamian Editor: Ara Kalaydjian

St. James Press
Jerusalem

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

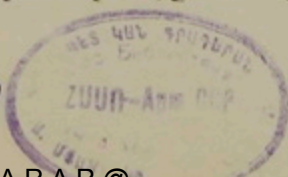
ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿՆԵՐԸ

1973 Ապրիլ 2 թուակիր Հաղորդագրութեամբ մը, Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամի Գործադիր Մարմինը կը հրապարակէ «Հ. Բ. Ը. Միութեան Ա. Մանուկեան Գրական Մըջանակի վերջնական արդիւնքները»: Երկար այս տեղեկատուութիւնը իր բովանդակութեամբ խորհրդածութեան կը մղէ մեզ եւ հետաքրքրական քանի մը երևութիւններ կը պարզէ արտասահմանի մեր կեանքէն:

Անցեալ դարու երկրորդ կէսէն սկսեալ, զանազան երկիրներու մէջ եւ տարրեր առիթներով մրցանքներ կազմակերպուած են, գրական եւ բանասիրական նիւթերու շուրջ: Ամենէն արդիւնաւորն ու տեսականը եղած է Պոլսոյ Յովսէփ Իզմիրեան Գրական Մրցանքը, Հայոց Պատրիարքարանի հովանաւորութեամբ: Անոր ներկայացուած բանասիրական եւ պատմական երկերը, նոյնիսկ անոնք որոնք մրցանակի արժանացած չեն եւ որոնց բնագիրները այժմ կը պահուին Ս. Աթոռիս զիւանը, մեծ արժէք ներկայացնող ուսումնասիրութիւններ են, մեկենասներու օժանդակութեան սպասող հրատարակուելու համար: Իզմիրեան մրցանքին մասնակցած են հմուտ բանասէրներու կողքին՝ սիրողներ (amateur) եւս, որոնց մտահոգութիւնը եղած է յաճախ անձնական փառասիրութենէ տարբեր՝ իրենց տրամադրութեան տակ եղած կարեւոր նիւթեր հանրութեան ուշադրութեան բերելու փափաք մը: Իսկ նոյն մրցանքին գրական բաժինը միշտ ալ խեղճ եղած է, ոչ մէկ ակնառու ստեղծագործութիւն ներկայացուած ըլլալով, որովհետեւ առաջին օրէն Իզմիրեան մրցանքը հետաքրքրուած է բանասիրական—պատմական գործերով, քան զուտ գրական երկերով: Եւ արդէն ամէն տեսակէտէ նպատակաշարժար պիտի ըլլար որեւէ մրցանքի դաշտը սահմանափակել, կեդրոնանալ զուտ գրական, զուտ բանասիրական, կամ զուտ պատմական նիւթերու վրայ, որպէսզի մէկ կողմէ երկուութիւն չստեղծուէր, եւ միւս կողմէ ալ լուազոյն արդիւնքներու տիրացուէր:

Ալեք Մանուկեան մրցանքն ալ նախորդներուն կը հետեւի, եւ ունի բանաստեղծութեան, պատմութեան, վէպի, թատերերգութեան եւ ուսումնասիրութեան անջատ բաժիններ: Սակայն տարբեր միւսներէն՝ իւրաքանչիւր նիւթի համար դատական առանձին մարմիններ նշանակուած են, հետեւաբար գործնականօրէն ամէն մէկ նիւթ անջատ մրցանք մըն է: Իսկ ինչ որ զայն բոլորովին կ'անջատէ միւսներէն՝ նիւթական վարձատրութեան աստիճանն է: Էականը վարձատրութեան այս սխաւմին մէջ, առաջնութիւն

194-58

19389ահ

չաճած երկին տապալում թիւնն է, Հիմնադրամին նիւթական միջոցներով: Ծանօթ է թէ Հայ գրողը կամ բանասէրը իր երկերը տապալելու միջոցներէն զուրկ եղած է բոլորովին. այս իրողութեան խօսուին փաստերը չե՞ն պարբերական մեր մամուլին հաւաքածոները, ուր կը մնան, գրեթէ ամբողջական մոռացութեան մէջ, գրադէտներու կամ ուսումնասիրողներու գործերը, առանց հատորով հրատարակուելու բախտը վաշխելու: Բայց միւս կողմէ, շատ առատաձեռն վարձատրութիւն մըն ալ, առաջնութիւն չաճած երկի հեղինակին տրուած, բարոյական քաջալերանքին կը միացնէ նոյնքան կարեւոր եւ անհրաժեշտ նիւթական տալանովութիւնը եւ: Անարգար եւ տապալում է Հայ գրողէն ակնկալել — յաճախ պահանջել ստեղծագործական բեղուն եւ անընդմէջ կեանք, բոլորովին անտես առնելով ենթակային նիւթական պայմանները: Այդպէս եղած է անցեալին, այդպէս կը շարունակուի ներկայիս, շատ քիչ բացառութեամբ: Մեռած Հայ գրողին «գրաւանէն սոխ եւ հաց գտան» բանաձեւը լատգոյն վկայականը չե՞նք նկատած Պարսեւեանին օրերէն: Որքա՞ն աւելի ճոխ եւ հարուստ պիտի ըլլար մեր գրականութիւնը, եթէ Հայ գրողներուն համար ստեղծած ըլլայինք նիւթական բարեկեցութեան ամենէն տարրական պայմանները: Այս շատ կրկնուած իրողութիւնը կը ստիպուինք դարձեալ մէջտեղ բերել Ալեք Մանուկեան Գրական Մրցանակին տօնով, որովհետեւ բազմութիւններ այս ցաւը մատնանշած եւ գրողներուն ցաւակից ըլլալով հանդերձ, Հ. Բ. Ը. Միութեան մեծանուն Նախագահն է որ իր սեփական օրինակով բոլորիս ցոյց կու տայ գործնական քայլի գիմելու կերպերը: Բարոյական կեղծ ըմբռնումի մը համաձայն, մեր ժողովուրդին մէջ քիչ չէ թիւը անոնց՝ որոնք համոզուած են թէ գրողը վեր է նիւթէն, գրամին մտահոգութիւնը պէտք չէ ունենայ. հետեւաբար, այսպիսիներ մեղքին սեւով կ'ուզեն ծածկել նիւթական վարձատրութեան իւրաքանչիւր արարք: Այսպէս է որ, հայ թերթերու այնքան ժրջան աշխատակիցները չեն վարձատրուիր նիւթապէս, ոչ ալ մեր գրողները քանի մը ոսկիի շահ կ'ընեն իրենց գիրքերու վաճառումով. թերթի աշխատակցութիւնը «սպողային պարտականութիւն» է, իսկ գիրք հրատարակելը — է՛հ, անտեղի արարք մը, որուն պատիժը արդէն կը կրէ հեղինակը...

Մեր գրականութեան մէջ չէ պատահած պարագայ մը, երբ տաղանդաւոր եւ արուեստագէտ գրող մը ուզէ իր կարողութիւնը գործածել՝ նիւթական տալանով կեանքի հասնելու համար. թերեւս միւս իրողութիւնն է ճիշդը, երբ անհատ մը իր ունեցած խնայողութիւնն ալ կը ծախսէ գիրքի ու թերթի համար. Գրիգոր Արծրունին «Մշակ»ը հրատարակեց՝ քիչ քիչ «ուտելով» հօրենական իր կալուածներն ու հարստութիւնը: Հետեւաբար ընչաքաղցութեամբ կարելի չէ մեղադրել Հայ գրողը, որ ընդհակառակը՝ նիւթականի սուօրեայ մտահոգութեան մէջ խորամուխ, ընդհանրապէս իր արիննով կը ստեղծագործէ, կամ յաճախ ալ հիասթափութեամբ տապալած, ա'լ կը զադրի գրելէ: Գրողը ամենէն առաջ ռահմիբայ է, ուղի բացող, ժողովուրդի մը մտածումը, տենչերը, իղձերը հունաւորող. իրրեւ այդպիսին, ան բոլորին յարգանքին պէտք է

արժանանայ, իսկ նման յարգանք մը կը յառաջանայ միայն երբ սորվինք նախ յարդել գրողին արժանապատուութիւնը, երբ վարժուինք գրողը ընդունիլ իրրեւ մէկը որ կրնայ մեզի «Հասարակից» ըլլալ, այսինքն տիրանալ հանդիստ կեանք մը ապրելու իրաւունքին: Իսկ գրողին արժանապատուութիւնը կը յարգենք՝ երբ զայն կը քաջալերենք բարոյապէս եւ նիւթապէս: Երբ զինք չենք կապեր բարոյական պարտաւորութիւններու եւ «երախտագիտութեան» չղթաներով, երբ, ի վերջոյ, կը ստեղծենք անկաշկանդ եւ ազատ ստեղծագործութեան պայմանները գրողին համար: Այեք Մանուկեան ահաւասիկ ճիշդ այս կ'ընէ, երբ առանց աւելորդ թմբկահարութեան հայ մտաւորականներու օգնութեան կամ դրական մրցանքներու Փօնտեր կը հաստատէ, իր միակ «չա՛ն»ը ըլլալով սրտի եւ խղճի գոհունակութիւնը:

* * *

Սակայն մրցանքի արդիւնքները յայտարարող հաղորդագրութիւնը քանի մը կէտեր կը մատնանչէ, որոնք հրապարակային քննարկումի կարօտ են: Այսպէս, շատ մեկին բառերով, յայտարարութեան մէջ կ'ըսուի. «Տարեց, եւ անունի հասած մեր գրողներէն շատերը չմասնակցեցան մրցանքին», ապա պատճառները կը մատնանչուին այս բացակայութեան: Ինչ ալ ըլլան այդ պատճառները, իրողութիւնը կը մնայ նոյնը, խոսվող եւ մեզի մտածել տուող: Արդեօք հրապարակութիւնը սկսած է արդէն իր քանդումը, արդեօք ստեղծագործական կիրքը մարելու մօտ է, եւ կամ ներշնչումի կրա՞կն է որ յաւէտ չիջած է: Եթէ երէց եւ համրաւի տիրացած հեղինակները չեն մասնակցիր գրական շարժումին, ո՞վ ուղղութիւն պիտի տայ նորերուն, սկսնակները օտա՞ր արուեստներէն պիտի վերցնեն իրենց տիպարները կամ ներշնչումները:

Եւ արդէն Այեք Մանուկեան Գրական Մրցանակին արդիւնքները մեզի խորհիլ չե՞ն տար այս մտաւախութիւններուն շուրջ: Պատմութեան եւ վէպի բաժինը, ամենէն կարեւորը թերեւս, «առաջնութեան աստիճանին հասնող երկի մը չգոյութեան պատճառով» մրցանակ չունի, մինչ բանաստեղծութեան եւ թատերերգութեան մրցանակները կը յատկացուին բոլորովին անձանօթ երկու գրողներու: Եթէ այսպէս շարունակուի, յաջորդ մրցանքներուն դատական մարմինները կա՞մ մրցանակ պիտի չյատկացրեն, եւ կամ առաջնութեան պիտի արժանացնեն այնպիսի երկեր՝ որոնք բարձր արուեստի եւ խորունկ ներշնչումի կնիքը չեն կրեր:

Գրականութեան կարեւորութեան համոզուած եւ մեր ժողովուրդին բարօրութեամբ մտահոգ բոլոր հայերուն փափաքն է որ արտասահմանի հայ արուեստագէտ գրողները նորոգուած եռանդով եւ ներշնչումով բեղմնաւորեն իրենց ստեղծագործական կեանքը եւ աւելի մեծ թիւով մասնակցին Այեք Մանուկեան Գրական Մրցանքին՝ որուն օգուտները վեր են ամէն գնահատանքէ:

Ա. Գ.

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԶՕՐ ԺՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

Բ Ե Թ Ղ Ե Հ Է Մ Ի Ս Ո Ւ Ր Բ Ա Յ Ր Է Ն

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՀԱՅՈՅ ՈՐ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԵՒ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ

Մեր Տիրոջ Սուրբ Ծննդեան այս խորհրդաւոր գիշերուան մէջ՝ նորէն կը լեցուինք սիրոյ, յոյսի եւ ուժի յաւերժական ժաշ-
փով, որովհետեւ աստուածայայտնութեան խորհուրդը քեա-
ւոր վերելքով մը կը հանէ զմեզ երկրէն երկինք, հանդիսատես ք-
նելու մարմնով երեւցող Աստուծոյ զօրութեանը:

Ունայն արտայայտութիւն մը չէ, «այսօր երկիրս երկինք
եղեն» բացայայտութիւնը, զոր սրբազան եղբւր կ'արժատացէ ա-
մէն տարի մեր Տիրոջ Ծննդեան առիթով: Մարդուն կեանքը շը-
նորհիւ այդ Յայտնութեան նոր նշանակութիւն կ'ստանար:

Ծնունդը սրտատուչ եւ գեղեցիկ դրուագ մը չէ միայն, մին
անոնցմէ՝ որոնք յանախ յուզիչ եւ մեծ յիշատակներով կը հարս-
տացնեն կեանքը, այլ սկիզբը նոր կարգի մը՝ մարդկային տատ-
մութեան մէջ: Աստուածայայտնութեան խորհուրդը քեաւոր վե-
րելքով կը հանէ զմեզ երկրէն երկինք, հանդիսատես ոնելու
մարմնով երեւցող Աստուծոյ զօրութեանը: Մարդ կրնայ մնալ նոյն
կաւէ կանթեղը, հողագանգուած իրականութեամբ, քշուստու-
քեամբ եւ վշտով առ լի, բայց յոյսին բերկրանքովը յաւետ շո-
ղափայլ:

Յիսուսի Ծնունդը մարդուն եւ Աստուծոյ երջանիկ հան-
դիպման տօնն է, ոսկի օղակը երկնքի եւ երկրի: Մահուկը որ կու-
գար իրեն իբրեւ օրօրոց ընտրելու բովանդակ աշխարհը, մարմնա-
ցած սէրն էր, աշխարհը տափեցնող հոգին, որ կը քանար երկնքին
սիրտը եւ մարդուն արգանդը, սփանչելի եւ նոր խորհուրդով մը:

Աշխարհը պէտք ունէր այս գիշեր մարմին առնող այդ
Սուրբ Հոգիին, որ կրակի պիտի վերածէր մեր կաւը, պղտոր եւ
գունատ մեր խորհուրդներուն պարգեւելու ստեղծումի սուրբ հը-
րաշէր: Հոգին որ չի գար մեզի այս աշխարհի ուժերէն, որ յաւեր-
ժական ժայթքն ու բխումն է լոյսի եւ սիրոյ, որ մեզի կը բերէ հա-
ւաստիքը թէ մարդուն տրուած է այլեւս իր կեանքը այլակերպե-
լու, պայծառակերպելու Աստուածայինին մէջ, եւ զայն տանելու
յաւերժին:

Գիտեմ թէ դուն կը հաւատաս, հաւատացած ես միշտ, ժողովուրդ Հայոց, արդարութեան, սիրոյ, խաղաղութեան եւ անոնց փրկարար եւ անկորնչելի փառքին: Քու պատմութիւնը արնագեղ եւ հսկայամարտ ճակատամարտն է այդ խոյանքին: Դարեր շարունակ արիւն և երազ իբրեւ սրտայոյզ պատգամներ շողացին վառ ի վառ քու գաւակներուդ ողբերգութեանց վրայ, բայց դուն կրքաւոր պահել քու հաւատքդ, որովհետեւ գիտցար հաւատալ Բեթղէհէմի խորհուրդին եւ ամէն տարի մանկացեալ Աստուծոյ հետ կրքաւոր մայրացնել քու հոգիդ:

Ի՞նչ փոյթ գառանցանք մարդերու, շառաշիւնը կործանումներու, պաշտամունքը ուժին եւ մամոնային: Մենք կը հաւատանք որ իր տիեզերական սէրը, ցանուած մարդոց հոգիներուն մէջ, կ'անի եւ կը մեծնայ ամէն օր, ըլլալու հսկայ ծառը եղբայրութեան, իր հովանիին ներքեւ առնելու ամբողջ մարդկութիւնը. համաձայն իր պատգամին:

Խաղաղութեան իդճերու եւ ռազմաշունչ կիրքի խառնուրդ մըն է կեանքը, եւ ատոր համար թերեւս գեղեցիկ: Բարիին ու չարին հակամարտութեան հանդէսն է անիկա, ուր արդարութիւնը իր ուժը կը փորձէ ամէն փայլափոխի, հակառակ իր առջեւ ցցուող արգելքներուն:

Այս ըմբռնումին առջեւն է որ կ'աղուորնայ կռիւին գաղափարը, առանց աղարտելու խաղաղութեան սրբութիւնը: Սակայն ատոր համար կարեւոր է որ մարդիկ կարենան հոգեկան ոլորտի մը մէջ փոխադրել զայն, բարոյական պայքարի մը վերածելով պատերազմի կիրքը:

Առաքեալին բացատրութեամբ «բարոյ պատերազմի» ծրարագիրն է որ պէտք է իրագործուի հոն ամէն վայրկեան: Յամբ բայց ամուր գնացով մարդկութիւնը դէպի անարիւն պատերազմ. այսինքն կենդանի խաղաղութեան կ'երթայ, ցից ու դերբուկ հաւաքանքով:

Ժողովուրդ Հայոց որ ի սփիւռս աշխարհի. նուիրական այս գիշերով, կեցած նորէն Սուրբ Ծննդեան վեհավայրին մէջ, քեզի կը փոխանցեմ աւետիսը, որուն հաւատքը քսան դարերէ ի վեր կը լեցնէ եւ կը զօրացնէ մեր քրիստոնէական կեանքը: Աւետիսը, զոր օր մը հովիւներ և հրեշտակներ տուին աշխարհին, տակաւին կ'արծազանգէ կարծես այս սրբազան այրին խորը: Զայն քեզի կը փոխանցեմ նոյնութեամբ՝ իբրեւ Տիրոջ արիւնով թաքախուած նշխարը: Առ եւ պահէ իբրեւ սպեղանի փաղերութեան եւ սլաոգամ միսիքարութեան բովանդակ կեանքիդ համար: Շարունակէ հաւատալ յաւերժին, Յիսուսի Ծննդեան եւ մարդուն աստուածացումին, եւ մայրացուր հոգիդ այս գիշերուան մեծ խորհուրդովը, նը-

ման ֆու պապերուդ՝ որոնք դարեր շարունակ կաւեն ու հողէն վարդեր հանեցին, գեղումի բերելով գիշերները, բանալով դուռները երկնքին՝ իջեցնելու Աստուծոյ Որդին իրենց սիրտերուն մէջ եւ Մսուրի գաղջ ընտանութեան:

Անկա օր մը ծնաւ պատմութեան մէջ, բայց կրնայ ամէն օր ծնիլ մեր սիրտերուն մէջ, իբրեւ խորհուրդ մեծ եւ սփանչելի, մեր սիրտերէն անգամ մը եւս խլելով փաղցր աղաղակը, Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ, մեզ եւ ձեզ մեծ աւետիփ:

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Նորին Ամենապատուութիւն

Տ. եղիշէ Արքեպիսկոպոս Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Սիրելի Սրբազան,

«ՔՐԻՍՏՈՍ ԾՆԱԻ ԵՒ ՅԱՅՏՆԵՅԱԻ»

Այս մեծախորհուրդ պահին, երբ Նոր Տարին իր հետ է բերում մեծ աւետիսը մեր հոգիների Փրկչի Ծննդեան ու Յայտնութեան, եղբայրական սիրով լի Մեր հայեացքը ուղղում ենք դէպի Ձեր Առաքելական Սուրբ Աթոռը եւ Ձեր զինուորեալ միաբանութիւնը որ Ձերդ Սրբազնութեան հոգեշէն դեկավարութեան ներքոյ գործում է բարի ներշնչումներով եւ ջերմ եռանդով հաւատարիմ իր հոգեւոր, մշակութային ու կրթական պատմական առաքելութեան:

Սուրբ Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան շնորհները թող առատապէս բաշխուեն Ձեր Սուրբ Աթոռի ուխտապահ միաբաններին ու հաւատացեալ ժողովրդին ի փառս բազմադարեան Հայ Երուսաղէմի:

Ազօթող ենք նաեւ որ Մեր Տիրոջ խաղաղութեան ոգին յուսաւորի աշխարհը համայն, եւ մարդիկ ու ժողովուրդներ այդ յուսի տակ նանաչեն զիրար ու գործեն միասին իբրեւ եղբայրներ եւ իբրեւ որդիները միեւնոյն Երկնաւոր Հօր:

Շնորհք, սէր ու խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ. ամէն:

Օրհնութեամբ՝

Վ Ա Զ Գ Է Ն Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ս. Էջմիածին

Դեկտեմբեր 1972

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵՐԻ ՏԱՆՆ ԿԵԼԻԿԻՈՅ

Անթիլիաս - Լիբանան

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոս

Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Եղբայր ի Քրիստոս,

Նոր Տարուան եւ Ս. Ծննդեան շնորհաբեր տօներուն առթիւ կը փութանք Ձեզի ներկայացնել Մեր ջերմ շնորհաւորութիւնները ու սրտալից մաղթանքները:

Կ'աղօթենք ի խորոց սրտի որ Աստուածորդուն սուրբ ծրնունդը խաղաղութիւն պարգեւէ համայն մարդկութեան, և սիրով ու միութեան բարի ոգիով ջերմացնէ սիրտերն ու հոգիները հաւուր Հայութեան՝ որ ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Մնամ հղբայրական սիրոյ ջերմ ողջունիւ

Աղօթակից

Խ Ո Ր Է Ն Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵՐԻ ՏԱՆՆ ԿԵԼԻԿԻՈՅ

Անթիլիաս

14 Դեկտեմբեր 1972

MESSAGE OF HIS HOLINESS POPE PAUL VI FOR THE CELEBRATION OF THE DAY OF PEACE

JANUARY 1st, 1973

You upon whose shoulders rests the responsibility for guiding the vital interests of mankind: statesmen and diplomats; and you, representatives of the nations of the world; men of philosophy, science and letters, industrialists, trade unionists, military men and artists, all you whose work influences the relations among peoples, states, tribes, classes and among the families of the human race; and you, citizens of the world; young people of this rising generation, students, teachers, workers, men and women; you who know what it means to search, to hope, to despair, to suffer; and you who are poor, who are orphans or victims of the hatred, selfishness and injustice that still exists in our world — do not be surprised if again you hear our voice. It is a voice that is weak but yet strong, like the voice of a prophet of the Word standing over us and filling us. We are your advocate who seeks not his own interest, for we are the brother of every man of good will, a Samaritan to whoever is weary and waits for help, a Servant — as we call ourself — of the servants of God, of truth, freedom, justice, development and hope. In the year 1973 we raise our voice to speak to you again of Peace. Yes, of Peace! Do not refuse to listen to us even though Peace is a theme about which you may be fully informed.

Our message is as simple as an axiom: peace is possible! A chorus of voices assails us: we know it. Indeed it besets us and stifles us — peace is not just possible, it is real. Peace is already established, we are old. We still must grieve for the numberless victims of war whose bloodh has stained this century more than all centuries past, this century which is the highpoint of progress; the horrible scars of recent wars and civil strife still mark the faces of our adult generation; and even the still open wounds renew in the limbs of the new population a shudder of fear at the thought of the mere hypothesis of a new war.

But wisdom has finally triumphed; weapons are still and are rusting in the armouries, useless instruments of a madness which has been overcome; worldwide and serious institutions guarantee safety and independence to all; international life is organized by now undisputed documents and instruments which immediately work to solve, through a listing of rights and justice, every possible controversy; dialogue between peoples is continuous and sincere; and, in addition, an immense intertwining of common interests brings about solidarity among peoples. Peace has now come to civilization. Do not disturb that peace, we are told, by calling it into question. We have other new and original questions which need to be treated: peace is a fact, peace is secure; it is no longer a matter for discussion!

Really? Would that it were so!

But then the voice of these spokesmen of peace victorious over every contrary reality becomes more timid and uncertain, and admits that there are truly unfortunate situations here and there, where war continues to rage fiercely even yet. Alas! It is not a question of wars buried in the sands of history; it is a question of wars here and now. Nor is it a question of passing episodes, but of wars which have been going on for years; nor is it a matter of superficial disturbances, because these wars weigh heavily upon the ranks of well-armed men and upon the unarmed masses of the civilian population. Nor are they easy to solve; they have exhausted and rendered impotent all the skills of negotiation and mediation. Nor is the general equilibrium of the world left undisturbed, since they breed an ever growing amount of injured prestige, of unrelenting desire for revenge and of endemic and organized disorder. They are not something that can be ignored, as though they will solve themselves with time, because their poison seeps into souls, corroding humanitarian ideologies, becoming contagious and transmitting itself to the youngest generation and carrying with it a fatal inherited commitment to revenge. Violence becomes fashionable again, and even clothes itself in the breast-plate of justice. It becomes a way of life, abetted by all the ingredients of treacherous evil-doing and by all the wiles of cowardice, extortion and of complicity, and finally presents itself as an apocalyptic sceptre armed with the unheard of instruments of murderous destruction. Collective selfishness comes to life again in the family, society, tribe, nation and race. Crime no longer horrifies. Cruelty becomes fatal, like the surgery of hate, declared legal. Genocide is seen as the possible monster of a radical solution. And behind all these horrible visions there grows through cold-blooded and unerring calculations the huge economy of arms, with its hunger-producing markets. And so politics resumes its unrenounceable programme of power.

And peace?

Yes, peace! Peace, it is said, can survive equally in and to some extent exist side by side with the most unfavourable conditions of the world. Even in the front-line trenches, or in the lulls in warfare or amid the ruins of all normal order there are quiet corners, quiet moments. Peace immediately adapts itself to them and, in its own way, flourishes. But is this vestige of vitality, which we can speak of as true peace, mankind's ideal? Is it this modest and wonderful capacity for recovery and resistance, this desperate optimism that can slake man's supreme aspiration to order and the fullness of justice? Shall we give the name of peace to its counterfeits? *Ubi solitudinem faciunt pacem appellant* (Tacitus). Or shall we give the name of peace to a truce, to a mere laying down of arms, to an arrogant exercise of power beyond revoke, to an external order based on violence and fear, or to a temporary balance of opposed forces, to a trial of strength consisting in the immobile tension of rival powers? This would be a necessary hypocrisy, with which history is filled. It is certainly true that many things can prosper peacefully even in precarious and unjust situations. We must be realistic, say the opportunists; the only

possible kind of peace is this: a compromise, a fragile and partial settlement. Men, they say, are incapable of a better sort of peace.

And so, at the end of the twentieth century, will mankind have to be content with a peace deriving from a diplomatic balance and from a certain regulation of rival interests, and nothing more?

We admit that a perfect and stable *tranquillitas ordinis*, that is, an absolute and definitive peace among men — even if they have progressed to a universal high level of civilization — can only be a dream, not vain, but unfulfilled, an ideal, not unreal but still to be realized. This is so because everything in the course of history is subject to change, and because the perfection of man is neither univocal nor fixed. Human passions do not die. Selfishness is an evil root that can never be completely removed from man's psychology. In the psychology of all peoples this evil commonly takes on the form and power of a *raison d'être*. It acts as a philosophy of ideals. For this reason we are menaced by a doubt, a doubt that could be fatal: is peace ever possible? And in the minds of some this doubt very easily changes into a disastrous certainty: peace is impossible!

A new, indeed an ancient anthropology arises: man is made to fight against man: *homo homini lupus*. War is inevitable. The arms race — how can it be avoided? It is a basic political necessity. And then it is a law of the international economy. It is a question of prestige. First the sword, then the plough. It seems as though this conviction prevails over every other, even for some developing peoples, which are struggling to enter into modern civilization, which are imposing upon themselves enormous sacrifices in the resources essential for life's basic needs, cutting down on food, medicine, education, road-building, housing and even sacrificing true economic and political independence, so that they can be armed and can inflict fear and slavery on their own neighbours, often with no more thought of offering friendship, cooperation, a common well-being, but showing a grim face of superiority in the art of offence and war. Peace, many people believe and say, is impossible, either as an ideal or as a reality.

Here on the contrary is our message, your message too, men of good will, the message of all mankind: peace is possible! It must be possible!

Yes, because this is the message that rises from the battlefields of the two world wars and the other recent armed conflicts by which the earth has been stained with blood. It is the mysterious and frightening voice of the fallen and of the victims of past conflicts; it is the pitiable groan of the unnumbered graves in the military cemeteries and of the monuments dedicated to the Unknown Soldiers: peace, peace, not war. Peace is the necessary condition and the summing up of human society.

Yes, because peace has conquered the ideologies that oppose it. Peace is above all a state of mind. Peace has at last penetrated as a logical human need into the minds of many people, and especially of the young. It must be possible, they say, to live without hating and without killing. A new and universal pedagogy is gaining ascendancy — that of peace.

Yes, because the maturity of civilized wisdom has expressed this obvious fact: instead of seeking the solution to human rivalries in the irrational and barbarous test of blind and murderous strength in arms, we shall build up new institutions, in which discussion, justice and right may be expressed and become a strict and peaceful law governing international relations. These institutions, and first among them the United Nations Organization, have been established. A new humanism supports them and holds them in honour. A solemn obligation unites their members. A positive and worldwide hope recognizes them as instruments of international order, of solidarity and of brotherhood among the peoples. In these institutions peace finds its own home and its own workshop.

Yes, we repeat that peace is possible, since in these institutions it finds again its fundamental characteristics, which a wrong idea of peace easily makes one forget. Peace must be based on reason not passion; it must be magnanimous, not selfish. Peace must be not inert and passive but dynamic, active and progressive according as the just demands of the declared and equitable rights of man require new and better expressions of peace. Peace must not be weak, inefficient and servile, but strong in the moral reasons that justify it and in the solid support of the nations which must uphold it. There follows an extremely important and delicate point: if these modern organizations which are to promote and protect peace were not fit for their specific function, what would be the fate of the world? If their inefficiency were to cause fatal disillusionment in the minds of men, peace would thereby be defeated, and with it the progress of civilization. Our hope and our conviction that peace is possible would be stifled, first by doubt, then by mockery and scepticism, and in the end by denial. And what an end this would be! One shrinks from thinking of such a downfall. It is necessary to repeat once more the basic statement that peace is possible, in these two complementary affirmations:

Peace is possible, if it is truly willed; and

If peace is possible, it is a duty.

This involves discovering what moral forces are necessary for resolving positively the problem of peace. It is necessary to have — as we said on another occasion — the courage of peace. Courage of highest quality: not that of brute force, but that of love. We repeat: every man is my brother; there cannot be peace without a new justice.

Men of strength and conscience, who through your collaboration have the power and duty to build and defend peace; you especially who are leaders and teachers of peoples: if ever the echo of this heartfelt message reaches your ears, may it enter also into your hearts and strengthen your consciences with the renewed certainty that peace is possible. Have the wisdom to fix your attention on this paradoxical certitude; devote your energy to it and, in spite of everything, give it your trust; with your powers of persuasion make it a theme for public opinion, not in order to weaken the spirits of the young but to strengthen them to more human and virile sentiments. Establish and build up in truth, in justice, in love and in freedom peace for the coming centuries; beginning with the year 1973, vindicate its possibility by accepting its reality. This

was the programme which our predecessor John XXIII traced out in his Encyclical "Pacem in Terris," the tenth anniversary of which will fall in April 1973. And just as ten years ago you listened with respect and gratitude to his paternal voice, so we trust that the memory of that great flame which he kindled in the world will strengthen hearts to new and firmer resolutions for peace.

We are with you.

To you, brothers and sons and daughters of the Catholic communion, and to all united with us in Christian faith, we extend once more the invitation to reflect upon the possibility of peace. We do this by indicating the way in which such reflection can be greatly deepened: through a realistic knowledge of anthropology, in which the mysterious causes of evil and good in history and in man's heart reveal to us why peace is always an open problem, always threatened by pessimistic solutions and at the same time always encouraged not only by the obligation but also by the hope of happy solutions. We believe in the real, though often hidden sway of an infinite Goodness, which we call Providence and which rules over the destinies of humanity; we know the strange but tremendous reversibility of every human situation in a history of salvation;¹ we bear engraved upon our memories the seventh beatitude of the Sermon on the Mount: "Happy the peacemakers: they shall be called sons of God;"² absorbed in a hope that does not deceive,³ we hear the Christmas proclamation of peace for men of good will;⁴ we have peace ever upon our lips and in our hearts as a gift and greeting and a biblical wish deriving from the Spirit, for we possess the secret and unfailing fount of peace, which is "Christ our peace."⁵ And if peace exists in Christ and through Christ, it is a possibility among men and for men.

Let us not allow the idea of peace to perish, nor the hope of peace, nor the aspiration towards it, nor the experience of it; but let us renew the desire for peace in men's hearts, at all levels: in the inmost sanctuary of consciences, in family life, in the dialectic of social conflicts, in relations between classes and nations, in the support of initiatives and international institutions that have peace as their banner. Let us make peace possible by preaching friendship and practising love of neighbour, justice and Christian forgiveness; where peace has been cast out let us open the door to it through honest negotiations brought to a sincere and positive conclusion; let us not refuse any sacrifice which, without offending the dignity of any generous person, will make peace quicker, more heartfelt and more lasting.

To the tragic and insuperable contradictions that seem to make up the grim reality of history in our day, to the attraction of aggressive force, to the blind violence that strikes the innocent, to the hidden snares that work to speculate on the big business of war and to oppress and

¹ Cf. Rom 8:28.

² Mt 5:9.

³ Cf. Rom 5:5.

⁴ Cf. Lk 2:14.

⁵ Cf. Eph 2:14.

ensave the weaker nations, to the anguished question, finally, that ever besets us: is peace ever possible among men? true peace? — to this question there springs from our heart, filled with faith and strong with love, the simple and victorious response: Yes! It is a response that impels us to be peacemakers, with sacrifice, with sincere and persevering love for mankind.

Let this be an echo to our response, carrying with it blessings and good wishes in the name of Christ: Yes!

8th December 1972.

PAULUS PP. VI.

LAMBETH PALACE, LONDON, S.E.1

CHRISTMAS 1972

Your Beatitude,

Beloved Brother in Christ,

"Be not afraid: for behold I bring you good news of a great joy which will come to all the people: for to you is born this day in the city of David a Saviour, who is Christ the Lord."

(St. Luke, 2: 10-11)

With the humble shepherds of Bethlehem we hear again at Christmastide these words of comfort and of joy. The light of God's glory shines around us. We bow our heads in fear, in guilt, in shame, in awe. He reassures us. "Be not afraid", he cries. God calls us out of our darkness into the light of his presence. Here is good news, not for us only, but for all people. He bids us celebrate with joy the birth of the Saviour, who will bring healing and wholeness to all mankind.

God knows our need to be delivered from the darkness of our fear and guilt and shame and sin. He brings us with the shepherds to the city of David to "see this thing that has happened, that the Lord has made known to us". We gaze on our new-born Saviour. We bow our heads in worship. In Him we find peace and joy and hope. He brings healing and forgiveness to our souls. We are judged, forgiven and made whole. He saves us and sets us free. He is Christ our Lord, our Saviour, the Prince of Peace.

As we ponder on the mystery of our salvation, we join with the shepherds in "glorifying and praising God for all we have heard and seen". As shepherds of God's people we return to share with them our joy at the birth of our Saviour, who has brought his peace to us and to all men. May His blessing be with Your Beatitude, and with your faithful people as with gratitude and praise we celebrate this Holy Christmastide.

With warmest fraternal greetings,

Your Beatitude's beloved brother in Christ,

† MICHAEL

Archbishop of Canterbury

Primate of All England and Metropolitan.

His Beatitude Yegishe Derderian
Armenian Patriarch of Jerusalem
P. O. Box 14001
Jerusalem

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Կեդրոնական վարչական ժողով

Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Աբբ. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

Մօտ է Քրիստոսի Ծննդեան սուրբ տօնը և Բեթղեհէմի յոյ՝
սը առաջին առիթով պիտի յուսաւորէ Սուրբ Տեղեաց Աստուածա-
կոյս վայրերը, ի շարս որոնց նաեւ Հայոց Պատրիարքական Աթո-
ղը, որուն գահակալն էք այսօր Դուք: Թոյլ տուէք այս առիթով
շնորհաւորել Ձեր Ամանորը, Ս. Ծնունդը եւ Աստուածայայտու-
թիւնը, անձնապէս եւ յանուն Հ. Բ. Ը. Միութեան աշխարհացրի
անդամներուն ու մարմիններուն:

Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթողը սահմանուած է ազ-
գային ու եկեղեցական պատմական դերի մը եւ կը յուսանք որ խա-
ղաղութեան պայմաններուն տակ եւ Ձեր իմաստուն առաջնորդու-
թեամբ այդ առաքելութիւնը կը պսակուի պողաբեր արդիւնքնե-
րով:

Նոր Տարուան սեմին կանգնած մեր սրտագին մաղթանքն է
որ Քրիստոսի Ծննդեան այդ սրբազան վայրերը վայելեն օրհնաբեր
խաղաղութիւն մը, որպէսզի Հայոց Պատրիարքարանն ու վանքը
եւս կարողանան իրագործել շինարար եւ ստեղծարար կեանք մը:

Ձեզի անձամբ, Ս. Աթոռիդ միաբանութեան ու ժողովուր-
դին կը մաղթենք երջանիկ ու խաղաղ տարի մը:

Լաւագոյն զգացումներով՝

Ա. Մ Ա Ն Ո Ւ Կ Ե Ա Ն

Նախագահ

Նիւ Եորք

Դեկտեմբեր 17, 1972

Հ Ա Ղ Ո Ր Գ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն

Ամենայն Հայոց Հայրապետի որոշումով Մայր Աթոռում վերականգնակերպուեց «Հայաստանեայց Եկեղեցու Միջեկեղեցական Յարաբերութիւններ» բաժինը, հիմնական նպատակ ունենալով առաւել գործօն կերպով բերելու Հայ Եկեղեցու մասնակցութիւնը համաշխարհային Էկումենիկ շարժմանը եւ աշխարհի խաղաղութեան ամրապնդման գործին, սերտ յարաբերութիւններ մշակելով եւ գործակցելով քրիստոնեայ եկեղեցիների, եկեղեցիների Համաշխարհային հորհրդի եւ այլ կրօնական եւ Էկումենիկ կազմակերպութիւնների հետ:

«Հայաստանեայց Եկեղեցու Միջեկեղեցական Յարաբերութիւններ» բաժնի պատասխանատու վարիչ է նշանակուած Մայր Աթոռիս միաբան Հոգեշնորհ Տ. Արսէն Ծ. Վրդ. Բերբերեանը:

ԴԻԻԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

11 Յունուարի 1973 թ.

Ս. Էջմիածին

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

Your Beatitude's beloved brother in Christ,

+ MICHAEL

Archbishop of Canterbury

Primate of All England

The Southern Synagogue, Jerusalem

Jerusalem, Israel

P.O. Box 1000

Jerusalem

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

Ո՞Վ Է ՍԱՏԱՆԱՆ

Մատթէոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք թէ Պետրոս, Քրիստոսի Աստուծոյ որդիութեան հանգամանքը յախուռն կերպով խոստովանելէ քիչ ետք՝ «Եւսիս զնա, սատանայ» խարանդոյ յանդիմանութիւնը կը լսէ Աստուծոյ որդիէն:

Արդ, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ նոյն այդ արտաքեալը, որուն արքայութեան բանալիները յանձնելու խոստումը բրած էր Յիսուս, քիչ յետոյ կ'ընդունէր այդպիսի ծանր որակում մը, որ մարդկային իմացողութեամբ խտացումն է երկրիս վրայ գոյութիւն ունեցող բոլոր շարիքներուն, ուրիշ խօսքով՝ մարմնացումն է Չարին:

Նոսիս պէտք է ի մտի ունենայ թէ Քրիստոս սոսկական անհատ մը չէ, որ պէտքի չափազանցութիւն մը նկատէինք իր արտայայտութիւնը: Մարդիկ առ հասարակ հակամէտ են բարկութեան կամ զերպրողութեան պահուն պատշաճութեան սահմանները զլել անցնելու, չափազանցութեան մէջ իյնալու եւ անճիշդ ու անարդար որակումներ րնելու իրենց ընդդիմախօսին: Նոյնը կարելի չէ ըսել Քրիստոսի համար, քանի որ ան նոյն ատեն թէ՛ Աստուած էր եւ թէ՛ մարդ: Ուրեմն Պետրոս իսկապէս արժանի՞ էր ծանր այդ որակումին, իր այդ պարզ արտայայտութեան համար: Բայց ի՞նչ էր Պետրոսի արտայայտութեան միտք բանին, ու ի՞նչ է սատանան:

Անտարակոյտ որ Պետրոսի արտայայտութիւնը կը բխէր բարի տրամադրութենէ մը: Ան չէր ուզեր որ իր պաշտած ու դաւանած Վարդապետը հանդիպէր որեւէ վտանգի կամ դժուարութեան: Պոռոտ ու մեծխօսիկ, ան չէր կրնար մնալ անտարբեր երբ Տէրը կը խօսէր այն բոլոր շարժարանքներուն մասին՝ որոնց սահմանուած էր ենթարկուելու, մարդկային ազդի փրկութեան համար: Բայց ահա ճիշդ հոս է Պետրոսի յանցանքին մեծութիւնը: Աստուածային տնօրինութեանց միջամտել, զերպրոյն իմաստութեամբ նախասահմանուած դէպքերու ընթացքէն զժողո՛ւն՝ մեղք մըն է անտարակոյտ:

Պատասխանելով վերոյիշեալ հարցումներէն առաջինին, անուղղակի կերպով արդէն պատասխանած եղանք երկրորդին: Սատանան՝ Տիրոջ կամքին ենթարկուիլ չուզող, Անոր տնօրինածին ու կարգադրածին դէմ լմբոստացող անհատն է:

Տէրը զիտէր Պետրոսի բարեմտութիւնը, վստահ էր Իր հանդէպ անոր ունեցած անսակարկ սէրն էր պատճառ՝ յախուռն իր այդ յայտարարութեան: Տէրը Իր այդ որակումով սատանաներու — չարադործներու — կարգին իջեցնել չէր միտեր Իր աշակերտներու խումբին է՛ն երէց ու կարկառուն անդամը: Տէրը եթէ սատանայ կոչեց Պետրոսը, անոր բոլակական անխորհուրդ խօսքին համար էր միայն: Ու նաեւ հասկնալու համար թէ ի զին ամէն դժուարութեան հարկ է համակերպիլ աստուածային տնօրինութեանց ու անխմստ միջամտութիւններով չփորձել հակառակիլ անոնց բարերար ընթացքին:

Սատանաները նախապէս հրեշտակներ էին : Եթէ անոնք այդ առանձնաշնորհէն զրկուելով անդունդ զլորեցան՝ պատճառը անոնց անհնազանդութիւնն էր : Զանգէպ Աստուծոյ կամքին :

Մենք ալ Պետրոսի զիրքին մէջ կը դնենք մեր անձերը եւ Տիրոջ կողմէ «սատանայ» որակումին կ'արժանանանք ամէն անգամ որ կ'անտեսենք Իր պատուիրանները եւ կամ կ'ընդդիմանանք զերազոյն իմաստութեամբ տնօրինուած Իր կարգադրութիւններուն :

Սատանան իր ընկերը մոլորեցնող, անոր բարեմաստիքները շահագործող, անոր մաքուր ու ազնիւ մտածումները պղտորող անհատն է : Իր զաւակը Աստուծոյ սիրովն ու շնորհքովը մեծցնելու փոխարէն՝ իր կեանքի ընթացքով չար օրինակ հանդիսացող ու զայն անուղղայ ու ամբարիշտ կենցաղի մը առաջնորդող ծնողքն է : Իր խնամքին յանձնուած աշակերտներուն մատղաշ ուղեղները անկրօն ու սկեպտիկ դադափարաբանութեամբ թունաւորող ուսուցիչը կամ դասախօսն է : Իր մեծերուն հնազանդիլ չուող, ամէն առթիւ իր կամքը պարտադրել ուղղող, հետ ու խարդաւանող պաշտօնեան է : Իր յաճախորդներուն միամտութիւնն ու անզիտութիւնը շահագործող խարդախ ու կեղծապարիշտ վաճառականն է :

Եւ արդէն իւրաքանչիւր անհատ բանիւ եւ գործով ամէն օր եւ ամէն տեղ կա՛մ Քրիստոսն է որ կը ներկայացնէ եւ կա՛մ սատանան : Պարզ խօսելով, կ'ընէ այն՝ ինչ որ պիտի ընէր Քրիստոս եթէ իր տեղը եղած ըլլար, եւ կամ սատանան :

Կ'արժէ ուրեմն որ ամէն ժամանակ եւ մանաւանդ մեր դժուարութեան¹ պարագաներուն հարց տանք մենք մեզի թէ ի՞նչ պիտի ըլլար Քրիստոսի կեցուածքը նմանօրինակ առիթներով : Ասոր պատասխանը գտնել դժուար չէ իւրաքանչիւր զիտակից անհատի համար, եթէ իր բանականութիւնը Աւետարանի լոյսով լուսաւորելու իմաստութիւնն ունի :

ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

ՆԱՀԱՏԱԿ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՍԵՄԱՅԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Կէս գիշեր է: Այցի եկեր ես ինձ՝ նորէն,
 Ու կը նայիս ինձի այնպէս մըտերմօրէն,
 Գըլուխիդ շուրջ կը տեսնեմ ես փառքի պըսակ,
 Ձայնըդ ա՛յնպէս փաղցր ու յըստակ:

Ու կը խօսիմք, քեզ՝ հետ կեանքի, մահուան մասին,
 Ու կը խօսիմք սիրոյ մասին ու երազին,
 Երազներուդ՝ որ քողուցիր դուն կիսկատար,
 Ու արիւնով մըկըրտուեցար:

Ու ես յանկարծ մտերմօրէն քեզի կ'ըսեմ,
 Կ'արժէ՞ր՝ նոյնիսկ գաղափարի մ' համար վըսեմ,
 Սիրտ մ'որ եղած էր մանկութեանդ օրօրան,
 Ընել ընդմիշտ սուգի խորան:

Կ'արժէ՞ր միթէ՛ ուրիշ սիրտ մ'ալ ընդմիշտ խոցել,
 Իր հետ՝ մէկտեղ արեան գետեր էիք անցեր,
 Ու գիրկ-գրկի, իր հետ մէկտեղ էիք լացեր,
 Յետոյ մէկտեղ ալ քեւածեր՝

Դէպի կատարն աստուածային Ողիմպոսին,
 Որ խաւարէն ու փռուէն ելլէք լոյսին,
 Որ մեզ՝ բերէք անըրջային աշխարհներ նոր,
 Ու նոր երազ, ու նոր օրօր:

Ու կը լըսեմ պատասխանն որ կ'ուտաս ինձ՝ դուն.
 «Ի՞նչ է կեանքը, արժէ՞ն ի՞նչ է կեանքին մարդուն,
 Լա՞ւ չէ միթէ՛ խոյանգով մը մահուան զընալ,
 Քան քէ քըծնիլ, ըստըրկանալ,

Այրիներու ու որբերու ողբը լըսել,
 Կըրեայի պէս պատեան փաշուիլ ու ըսպասել,
 Եւ ըսպասե՞լ՝ շուրջդ ժանիփներն երբ կը սըրուին...
 Ոնիրները՝ արիւնով լոկ կը մաքրուին:

Նահատակուած, շիրիմագուրկ բնկերներուս,
 Յան ու ցրիւ անխններէն ծագեցաւ լոյս,
 Ու գոյներով կամար կապող ծիածանի,
 Յաւերթօրէն պիտ' ծածանի:

Ըսէ արփուոյն ք'ինչո՛ւ շողերն իր կը սրփոէ,
 Զէ՛ սրփոելով լոյսն այդ՝ իր կեանքն ան կը սպառէ,
 Եւ ինքնագոհ նուիրումովը իր բարի՝
 Պիտի օր մ'ալ իսպառ մարի:»

Այնպէ՛ս յըստակ, այնպէ՛ս քաղցր կը խօսիս դուն՝
 Զոհողութեան, նուիրումին մասին՝ մարդուն.
 Կ'ըսես «կեանքս, եթէ նորէն աշխարհ գայի,
 Նոյն խտէալին պիտի տայի:

Մայրըս քող իր գաւկին մահովն հրապարտանայ,
 Թող արեւուն, ծառ ու ծաղկին նորէն բանայ
 Սիրտն որ եղած էր մանկութեան իմ օրօրան,
 Ընէ քող գայն լոյսի խորան:

Իսկ միւս սիրտն այն որ ինձ՝ համար եղաւ բուրվառ
 Ու պահեց իմ յիշատակը մըշտապէս վառ,
 Բաւ է որ ալ նահատակիս մահն աւաղէ
 Եւ սուգիս մէջ սիրտն իր քաղէ:

Երկու խոցոտ սիրտերուն այդ ահա կ'ըսենմ՝
 Թէ կամաւոր նուիրումէն բարձր ու վըսեմ
 Ոչինչ կայ սուրբ: Թող վեր նային, գոհին խաչէն
 Լոյսի շողեր կը նանանչեն:»

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ա Մ Ա Ն Ո Ր Ի Խ Ո Հ

Սիրելիի մը դիակին առջեւ
 Ինչպէս մենք կ'ողբանք յուսահատ, նկուն,
 Նոյնպէս, հին տարի, քեզ այս իրիկուն
 Կ'ողբամ, կ'ափսոսամ անցեղ կարնատեւ :

Հին տարին ո'րքան արժած ըլլայ սուղ,
 Ու նորը քրտի վառ ու պերնագեղ,
 Հինը կը մնայ վատնուած արժէք,
 Յաւիտ կորսուած դրամագլուխ :

Հինն որքան եղած ըլլայ դառն, ժլատ,
 Նորն քրտի շոյլ ու բազմախոստում,
 Հինը կը մնայ կազնի հաստարմատ,
 Նորը՝ օդին մէջ քեւածող քոչուն :

Հինը կը մնայ կազնի հաստարմատ,
 Հասակն որուն բայց շանթն է տապալեք .
 Ու կը մտածեմ, քեկուած ու վհատ,
 Թէ արմատն նորէն պիտի տա՞յ նիւղեր :

Գ. ՀԱՐՏԱՐ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԻՄԵՈՆ ԵՊՍ. ՍԿԵԻՌԱՑԻ

(1210? — 1280?)

Օր. Սիրարփի Տէր Ներսէսեան շահեկան յօդուած մը ունի *Revue des Etudes Armeniennes* Դ. Հատորին մէջ (1967), *Un Evangile Cilicien de 13e Siecle* վերնագրով: Այդ յօդուածով ներկայացուած Աւետարանը կը գտնուի Իսթամպուլ, Թօփթարուի թանգարանին մէջ (թ. 122): Աւետարանը գրուած է Սկեւոսայի առաջնորդ տէր Սիմեոնի հրամանաւ, 1273 թուին, Սկեւոսայի մէջ: Գրելը կը կոչուի Ստեփանոս, նկարիչն է Յովսափ:

Օր. Տէր Ներսէսեան ծանօթագրութեան մը մէջ կ'ըսէ թէ տէր Սիմէոնի մասին ուրիշ յիշատակութիւն չէ գտած:

Արդ, վերջերս Երեւան եկան քանի մը յիշատակութիւններ Սկեւոսայի Առաջնորդ Սիմէոն Եպիսկոպոսի մասին, այսպէս.

Ստեփանոս քահանայ Խաղզիրք մը օրինակած է Սկեւոսայի մէջ, 1272-ին, «ի խնդրոյ ... Գրիգորի քահանայի, ի վայելումն անձին եւ յիշատակ ինքեան եւ ծնողաց իւրոց ... եւս առաւել սնուցչին իւրոյ Հոգեւոր տեառն եւ վարժապետի տէր Սիմեոնի, առաջնորդի Սրբոյ Ուխտիս Սկեւոսայի, ուրանաւ եւ ձեռահիւս աւարտեցաւ ... ի հաշտապետութեան տեառն Յակոբայ քաջահաճար Հոտորի, եւ յարքայութեան բարեպաշտն Ղեւոնդ՝ որդւոյ Հեթմոյ ...»: — Յուցակ Զեռարաց Ս. Յակոբեանց, Ե. Հատոր, 1971, էջ 485:

Գէորդ Սկեւոսայի Վարադայ Ս. Խաչին նուիրուած քարոյ (գանձ) մը գրած է նոյն Սիմէոնի խնդրանքով. «Քարոյ Վարադայ Սուրբ Խաչին, ի խնդրոյ տեառն Սիմէոնի Սկեւոսայ մեծի ուխտին առաջնորդի, ի Գէորդեայ վարդապետէ Լամպրունցոյ եւ Սկեւոսացւոյ».— Սիոն, 1969, էջ 124:

Այս փոքր տեղեկութեանց վրայ մեծ յաւելում մը կը բերէ Թօփթարուի թանգարանին Աւետարանը, որուն յիշատակարանին մէջ կը կարդանք. «Որ նոյն ինքն եւ ի նուազել ժամանակիս յառաջացեալ ի քահանայապետական սպասաւորութիւն եւ յաշտեման Եպիսկոպոսութեան սրբոյ աթոռոյս եւ Հոշակաւոր ուխտիս Սկեւոսայի, զարժանապատիւ առաջնորդս զտէր Սիմէոն, որ յազապս աստուածաւոր կամաց իւրոց ի պէտս Հոգեւոր հրճուանաց եւ սրբաւայելուչ պատուասիրութեան սուրբ եւ աստուածաբանիկ մաւրս մերոյ կաթողիկէ եկեղեցոյս, ընդ այլ նշանաւոր եւ ականաւոր զարդուցքն յիշատակաց, ստացաւ եւ զայս պանծալի քարս պատուական եւ զմարգարիտս զեկեղիկ ... որ քերթողաւրէն աստուգարանութեամբ կոչի Աւետարան ... Որոյ յօքնատենչ րդձից փափաքմամբ նախալիշատակեալ տէրս Սիմեոն, մեծածախ պատրաստութեամբ հոգ տարեալ սուրբ մագաղաթի, եւ զեղապանձ գրով, արհեստակիրտած ուրաւկաւք, բաղմապայծառ զարդուք, սքանչելափառ խորանաց, ոսկեհաճանչ խառնուածով, յօքներանդ ծաղկանց, պճնապաճոյճ յաւրինուածով, ոսկեղիր գրողմածիւք զտէրունական անուանսն փառազարդեալ, վերըն-

ծայրաց սրբոյ տաճարիս, ի բերկրումն հոգեւոր եւ ի հրճուանս մխիթարութեան զգալի աչաց սրբազան դասուց մանկանց նոր Սիւնի, եւ յիշատակ պատճառի հոգեւոր եւ մնացական իւր՝ եւ ծնողաց իւրոց եւ բոլոր զարմից բոս մարմնոյ: Զայսու ժամանակաւ հանդիպիւր թուական ԶԻԲ, յորում զդիտապետական դահազխութիւնն վարէր տէր Յակովբ քաջահանձար հռետոր եւ սրբազան կաթողիկոս»:

Այդ միջոցին խումբ մը դասադիր իշխաններ կ'ուղեն նենդութեամբ սպաննել Լեւոն թագաւորը: Դաւադիրներուն գրութիւն էր «Վահրամ իշխան տէր Համուսին»: Դաւադրութիւնը կը ձախողի եւ դատաւանդները կը սպաննուին: Միւս կողմէ Լեւոն թագաւոր փութով կ'արձակէ «զնախասացեալ տէրս Սիմէոն յամուրն Պեհեստնի՝ կասկածելով զի մի ապստամբեացն բնակիչք բերդին, յորում ի պահեստի կայր մանկիկ մի փոքրիկ՝ ապրտամբին Վահրամայ: Եւ սորա զփտանդ ծերութեանն անտես արարեալ, շտապով անդր հասանէր եւ զառաջի եղեալ դործն բարեք վճարէր՝ բնդ ձեռամբ արքային զամուրն գրաւեալ...: Եղեւ աւարտ գրչութեան Սրբոյ Աւետարանիս ի Սուրբ Ուխտս Սկեւոյ, ի ձեռն Ստեփանոսի ամենամեղ զրչի, եւ Յովսափի նկարչի, հրամանաւ տեսան Սիմեոնի...»:

Վերոգրեալ հատուածին մէջ զրիչը կը յիշէ Սիմէոն Եպիսկոպոսին ծերացած ըլլալը: Հետեւաբար, պիտի մտածէինք թէ, ան բաւական կանուխ պէտք է ստացած ըլլայ Եպիսկոպոսական աստիճան: Արդ, 1272—3 թուականէն զէպի ետ երթալով կը հանդիպինք արդարեւ Սիմէոն Եպիսկոպոսի մը, Բարձրբերդցի Կոստանդին Կաթողիկոսի հրամանով 1244ին զրուած մէկ Աւետարանին յիշատակարանին մէջ, այսպէս. «Ընդ արժանաւոր յիշատակելոցս ի սրմա՝ յիշենջիք զարեան մերձաւորն՝ դատաբեւաչնորհ Եպիսկոպոսն զտէր Սիմէոն» (Յիշտ. Զեռագրաց, Անթիքիս, էջ 965): Յատուի անուններու ցանկին մէջ այս Սիմէոն Եպիսկոպոսը կը ներկայացուի իբրեւ «աղլոսկան Կոստանդին Ա. Բարձրբերդցի Կաթողիկոսի», հարցականով տեղադրուած՝ «Հոռմկայսրում» (էջ 1224):

Վերոգրեալ յիշատակարանին մէջ զիտելի կարեւոր պարագայ մըն է Սիմէոն Եպիսկոպոսին արեան մերձաւոր ըլլալը Բարձրբերդցի Կոստանդին Կաթողիկոսին, որ հռչակուած է իբրեւ մեծ հովանաւոր արուեստադէտներու եւ ստացող չքեղապարդ Աւետարաններու: Արդ բնական կը թուի որ իրեն արեւնակից ազգական Սիմէոն Եպիսկոպոսն ալ տէր եղած ըլլայ զեղարուեստական թանկագին յիշատակներ ունենալու բարձր ձգտումին, որուն կը վկայէ Ստեփանոս զրիչը, ինչպէս տեսանք իր օրինակած Աւետարանին յիշատակարանին մէջ: Այս նկատումներով յոյժ հաւանական կը գտնենք վերոյիշեալ երկու Սիմէոն Եպիսկոպոսներու նոյնացումը:

Իսկ թէ Սիմէոն Եպիսկոպոս ե'րբ գտնուած է Հոռմկայ, եւ կամ ո'րչափ ժամանակ ապրած է Սկեւոյ, յայտնի չեն: Սկեւոյի Վանքի իր առաջնորդութիւնը նկատի ունենալով, եւ ուրիշ համանուն Եպիսկոպոսներէ դանադանելու համար, զինքը անուանեցինք Սկեւոցի:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՍՐԲՈՅՆ ԵՓՐԵՄԻ

Ի ՅՈՒՍԷՓ ԵԻԹՆ ՎԱՅԱՆԳԻ

Ստորև Սիւնի յարգելի ընթերցողներուն կը ներկայացնենք Հասկան դրութիւն մը, որ կը գտնուի Ս. Յ. Թիւ 1925 (էջ 513ր—521ա) եւ 1934 (թղ. 38ա2—44ա2) Աստուածաշունչներուն մէջ:

Նկատելով որ անոնցմէ առաջինը օրինակուած է ԺԳ. դարուն, իսկ երկրորդը անկէ մօտաւորապէս չորս դար ետքը, նախապատուութիւնը տուինք Հնագոյնին:

Այդ բնագիրը սակայն լման չէ, կը պակսի վերջին մասը. ուստի Հարկադրուեցանք լրացնել զայն երկրորդ Աստուածաշունչին պարունակած բնագրով:

Գրութեան առաջին մասը, որ առնուած է Թ. 1925 Աստուածաշունչէն, Համեմատեցինք երկրորդ բնագրին հետ, եւ տարբերութիւնները՝ մասամբ նշանակեցինք տողատակի ծանօթութիւններով. Թ. 1925ին յատկացնելով Ա. եւ Թ. 1934ին Բ նշանատառերը:

Այն պարագային որ Բ ունէր յայտնապէս աւելի ուղիղ ընթերցում մը քան Ա, բնագրին մէջ գրինք Բի ընթերցումը եւ Աինը ղետեղեցինք վարը իբրեւ ծանօթութիւն:

Թիւ 1925 Աստուածաշունչի գրչութեան մէջ աչքի դարձող ուղղադրական պարագաներէն յատկապէս կ'արժէ յիշել Թէ գրիչը անցեալ դերբայի նալ վերջաւորութեան փոխարէն ընդհանրապէս կը գրէ նլ. այդ կարգի բառերէն քանի մը հատ նշանակեցինք, եւ միւսները զանց ըրինք, նկատելով որ ներկայ բացատրութենէն ետք զիւրահասկնալի կը դառնար այդ պարագան: Այդ ձեւով վարուեցանք նաեւ ուղղադրական այլ տարբերութիւններու նկատմամբ:

Ս. Եփրեմի անունը կրող այս գրուածքը յիշուած չէ Զարբանէյեանի «Մատենադարան Հայկ. Թարգմ. Նախնեաց» երկին մէջ: Ներկայ գրութիւնը կը պարունակէ կարգ մը նորակերտ բառեր որոնք կը պակսին Հայկաղեան Նոր Բազմիւրբի մէջ: Մեզի անհասկնալի մնաց վերնագրին «Վահանգի» բառը:

Ոսկեդարեան շունչով այս նշխարին ընթերցումը կը կարծենք Թէ անհաճոյ պիտի չըլլայ անոնց որ կը սիրեն Ասորի մեծանուն հեղինակը եւ անոր ժրամիտ Հայ Թարգմանիչը:

Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ

Աստուած Արրահամու, Աստուած Սահակա, Աստուած Յակովբա, որ
ընդրեցեր¹ դաւանին ծառայից քոց Արբոց, որք սիրեցին՝ զքեզ, պարգևեաւ եւ
ինձ Փրկիչ, զի բղխեցան եւ յիս ցնցուղք² շնորհաց քոց առատապէս, որպէս
զի կարացից պայծառագոյնս եւ մեծագոյնս պատմել զհանդէս ամենալաւին
Յովսեփա, եղևոյն միշտ պարկեշտին³, որ միանդամայն եւ ցուփ ծերութեան⁴
էր Հայրապետին մերոյ Արբոյն Յակովբա: Սա ինքն մանուկ, սա ի նորահա-
ռակի տալաւորէր զերկրորդ զգալուստն Քրիստոսի, նկարագրեց, առաջինն ե-
ղև⁵ ի Կուսէն Մարիամա, զհանդերձեալն դարձել զալ հարկանել զընդհա-
նուրս: Արդ այսուհետեւ իրբեւ զսիրելիք Քրիստոսի հաստատուն եղել հոգով,
որպէս զի առանց վայրացածուի⁶ լինելոյ, լսել եւ տեսանել զայսպիսի դործառ-
նութիւն մանդանն⁷:

Բայց եւ, եղբարք, ոչ միայն դայս ասեմ, եթէ վայելուչ է մանուկն,
այլ միանդամայն մեծ եւ սքանչելի, եւ եղբար⁸ պարկեշտութեան, եւ բարի
մրցման յաղթական⁹ դարմանալի, յաղապս որոյ առաւել աւերինակ եղև մեծին
այնմիկ Տեառն գալստեան, ի րաց հանցէ իւրաքանչիւր ոք յոգոց¹⁰ դամենայն
զընդունայնական հոգս աշխարհիս այսորիկ, եւ ընդալցի ցանկութեամբ զբաղց-
րական զիրս, քանզի է եւ հոգեւորական ուրախացուցանելով զոգի:

Արդ զոր աւերինակ Տէր առաքեցաւ առ մեզ ի ծոցո հաւր, ապրեցուցա-
նել զամենիսին զմեզ, այսպէս եւ մանուկն Յովսեփի ի Հայրենի ծոցոյն Յակով-
բա առաքեցաւ ի տեսանել զեղբարսն: Եւ որպէս եղբարքն Յովսեփա տեսին ըղ-
նա մերձեցեալ, եւ սկսան խաւսել շարութիւն զմամնէն, եւ մանաւանդ խաղա-
ղութիւն բերելով նոցա ի հաւրէն:

Այսպէս եւ հրեայքն խստաոխրաք միանդամայն տեսել զՓրկիչն ասէ-
ին. Սա է Հաստատութեամբ¹¹ ժառանգն նորա, սպանցուք զսա եւ եղիցի մեր
ամենայն: Ըստ որում եւ եղբարքն Յովսեփա ասէին. սպանցուք զսա, եւ վճա-
րեացուք յերազոյ նորա: Եղբարքն Յովսեփա ճաշելով, միանդամայն վաճառե-
ցին զնա սպանանել կամաւքն: Այսպէս ըստ նմին աւերինակին եւ հրեայքն
պիղծք ուտելով զդատիկն սպանանէին զՓրկիչն:

Իջանելն Յովսեփա յեղիպտոս նշանակէ զՓրկիչին մերոյ զիջումն յերկ-
նից, եւ որպէս Յովսեփի էր ի ներքս ի սենեկին՝ յամաթ արար զամենայն դաւ-
րութիւն մեղաց, եւ պայծառագոյնս երեւեցոյց զյաղթութեանն զպսակն ընդ
դէմ եղիպտոսւորոյն¹² իւրոյ տիկնոջն: Այսպէս եւ փրկիչն ոգոց¹³ մերոց իւ-
րով իշխանութեամբն իջնել ի դժոխս անդ¹⁴ զամենայն դաւրութիւնն ելոյժ ըղ-
ղժընդակութեան մահու եւ դժոխոց առ ի գոռողէն: Եւ վասնզի մեղացն յաղ-
թեց Յովսեփի ի բանդին մինչ ի ժամանակ պսակաց, այսպէս եւ Տէրն զի բարձ-
ցէ զամենայն զմեզս¹⁵ աշխարհիս՝ ի գերեզման դնի:

Յովսեփի ի բանդին գերեզման մին, որ աւերնակաւ առնէ կացել մե-

1 Բ. Յակովբայ, որ ընտրեցեիր

2 Բ. ցաւղք

3 Ա. ծերութեանդ

4 Բ. նկարագրեաց, զառաջինն եղևալ

5 Բ. վայրածածուկ

6 Բ. մանկանն

7 Բ. եղբոր

8 Ա. յաղթանակ

9 Բ. յոգւոց

10 Բ. հաստատութեան

11 Բ. եղիպտոսիւն

12 Բ. ոգւոց

13 Ա. անդ

14 Բ. մեզս

* ՀՃՄ. Տաշեան. Բ. Զեռ. Վիսննայի. Ի. 126:

ծաղկաւ րնդարձակութեամբ : Իսկ Տէրն մեր զերիս աւուրս ի դժոխս եղեալ¹⁵, որպէս զդարձաւոր զի մի կրեացէ ապականութիւն : Յովսէփ ի բանդին հրամանաւ փարաւունի ելանէ պատուարաւ ճշմարիտ աւրինակութեամբ, մեկնելով զիւրաւար զերազոցն լուծումն, զիստ թիւն նշանակելով զհանդերձեալն լինել : Իսկ Տէրն մեր որով զարուսեալ յարուցել ի մեռելոց եւ զերել զդժոխս տարել ցուցանել¹⁶ : Հաւր իւրում զմերոյ հաշտութիւն քարոյելով յարութիւն : Յովսէփ նստաւ ի կառան փարաւունի առել զիշխանութիւն ի վերա ամենայն Եգիպտոսի, իսկ Փրկիչն մեր թաղաւոր յախտենից, վերացել ի յերկինս¹⁷ լուսաւորական պատուով բնոյ աջմէ Հաւր նստի փառաւ, ի վերա քրորէիւ իրրեւ զմեր զի միաձին :

Իսկ թաղաւորն Յովսէփայ Եգիպտոսի, առնու իշխանութիւն ի վերայ թշնամեց իւրոց, եւ ածել լինին ակամա իւր եղբարքն առաջի բեմին ըստ պանելոյն ի նոցանէն, մտանէն երկիւղիւ եւ զոգոսեալաւ երկիր պապանել վաճառելոյն ի նոցանէն ի ծառայութիւն, եւ երկիւղիւ երկիր պապանէն առաջի նորա, զորոյ ոչ կամէին զթաղաւորն (ա)լն ի վերա ինքեանց : Մանուցել Յովսէփայ զիւր եղբարքն, եցոյց զպապանդան միով բանիւ իւրով, եւ ուսել նոցա կալին ամաթով յիմարեալք, եւ ու իշխեալք հայելք չունելով զլլուխն ի վեր¹⁸ ամենեւին բացարանելք ինչ, զիտացել¹⁹ ստուգապէս զիւրեանց զմեղորն : Ի ժամուն ի յայնմիկ, յորում վաճառեցին զնա, կարծեցին հաստատութեամբ աշնուհետեւ մեռանել, իսկ որ թուեցաւ ի նոցանէն, ապականել²⁰ ի դժոխս, դտաւ յանկարծաւրէն թաղաւոր ի վերա նոցա :

Այսպէս եւ Տէրն, յորժամ եկեացէ աւղաւք ամբար²¹, նստի յաթոս իւրոյ թաղաւորութեան, եւ ածել լինին յահաւոր հրեշտակաց ամենայն թրչնամիք նորա առաջի բեմին, որք ոչն կամեցան²² զթաղաւորն ի վերա ինքեանց, քանզի²³ կարծէին երբեմն անաւրէն հրէայք, զի թէ խաչեցի՝ մեռանի իրրեւ զմարդ : Ոչ հաւանել²⁴ թշուառականքն, եթէ Աստուած եկեալ է ի փրկութիւն անձանց մերոց :

Եւ զոր աւրինակ Յովսէփ տէրառ իւր եղբարքն համարձակութեամբ, երկուցելոցն եւ զարհուրեցելոցն²⁵, եթէ եւ եմ Յովսէփ զոր դուքն վաճառեցէ²⁶ ի ծառայութիւն, եւ ահա այժմ թաղաւոր եմ ձեր ոչ կամելով : Այսպէս եւ Տէրն ցուցանէ, եւ զիսան աւրինակաւ լուսոյ իւրոց խաչողացն. եւ ճանաչեն յայնժամ զիսան եւ զՅիսուսն Այ. զխաչելի(ա)լն ի նոցանէն : Տեսէք քստուգապէս զերդ եղեւ Յովսէփ աւրինակ ճշմարտութեան իւրում Տեառնն. վասն զի առաքինութիւն ծաղկեցոյց ի յինքան ի նորահասակէն կամաւոր բարեւ²⁷ : Սկիզբն առնել այսուհետեւ եկեացուք պատմել զսրբոյ մանդանն արտաղբելով զառաքինութիւնն* :

Այս երանելիս զութուտան ամ վարեցաւ առաքինութեամբ ի հայրենի տանն, յառաջանալով հանապազ ի յերկիւղն Այ. եւ բարի համեստութեամբ եւ պատուով ծնաւդացն եւ տեսանելով անիրաւութիւն ի յեղբարսն

15 Բ. Ելեալ

16 Բ. ցուցանէր

17 Բ. վերացեալ յերկինս

18 Ա. ի վերա

19 Բ. զիտացեալ

20 Բ. ապականեալն

21 Բ. ամպօք եւ

22 Բ. կամէին

23 Բ. քան

24 Բ. հաւանեալ

25 Բ. զարհուրեցցն

26 Բ. վաճառեցիք

27 Բ. բարեւսն

* Հմմտ. նոյն, էջ 411ր :

խոր²⁸, պատմէր հասրն սակաւ ինչ ի բազմաց: Քանզի ճշմարտապէս առաքե-
լներ թիւն չկարէ հասնել ընդ անիրաւութեան, վասն զի անտեղի է: Եւ վասն
այնոր թիկ առէ ին նոքա գլխովակի, զի առտար էր ի շարութենէ, եւ սովեհարարի
եղիւոյ մանդանն ունելոյ ի յինքեան զվուրն Այ: Երազ տեսանելոյ զհան-
դերձելոցն ինչ պատահէր նմա ըստ տնտրէնութեան Այ. բարձրելոյն:

Իսկ Հայրն Յակովբ չզիտացել զժամուկ տառելութիւն առ Յովսէփ, պարզմտութեամբ վարէր, առաքինութեամբ վայելչացել ի նորահասակէն, եւ յարածել նոցա զոչխարան ի Սիբեմ²⁹: Իսկ Հայրն նոցա Յովսէփ, իրբեւ Հայր որդեակէր, Հոգայր վասն նոցա, յորժամ էին ի Սիբեմ²⁹, եւ առջ Յովսէփա իւրում սիրելոյն: Եկ զնա, որդեակ իմ, առ եղբարսն քո, եւ տես Հաստատութեամբ զեղբարսն քո ժիանդամայն եւ զհաւտիցն՝ փութապէս զատնալով:

Եւ առեալ Յովսեփա զպատուէր Հաւրն, Երթալ խնդութեամբ առ Էդ-
րարն իւր, տանելով³⁰ խաղաղութիւն ի զիմաց Հաւրն, միանգոսմայն եւ Էդ-
ինեամն³¹ զոր ունէր վասն նոցա, Եւ յերթալն իւրում մուրթի ի յանապատին,
ոչ դառլ զԷդրարն Հանդերձ Հաւտիւ(ւ)քն իւրեանց, Եւ տրտմել նորա, պատա-
հէր նմա ալր, որ Էցոյց զճանապարհան, Եւ յորժամ Հեռագոյն զնոսա ետես
Յովսէփ, Երթալ խնդութեամբ ցանդացել տաննեցուն, Եւ յերթալն նորա տե-
սին զնա, Եւ իրբւ ցաղանք վայրենիք սպանանել կամէին: Եւ Յովսէփ, Երթալր
իրբւ զդառն անմղ անդանել ի ձեռս զայլոց: Եւ յորժամ մերձեցաւ նոս նոսա,
ոչջուռնց րարեմտութեամբ, Հարցանելով ի խաղաղութիւն: Իսկ նոքա վաղ
վաղակի յարուցեալք վաղվաղակի մերկացոցին զպատմուճանն զոր սղեց-
եալն³² էր, Եւ կրճտէին ի նա կենդանոյն կյանել զնա, խտապոյնքն³³ Եւ անո-
ղորմ)քն՝ իւրեանց ամբարշտութեամբն, Եւ զպարկեշտն զայն, որ ոչ ինչ մե-
ղուցել, զանազան տանջէին վասն ամբարշտութեանն:

በኮቡ ቂሊ ረሊኔ ጥኮ

Իսկ տեսել Յովսեփա զինքն ի չարչարանսն մատենել¹, քանզի ամենեւին ոչ ոք էր որ ողորմելոյ եւ կամ զթալով յաղաչանսն՝ այնուհետեւ դառնայր եւ յարտաւանս եւ ի հեծութիւնսն, եւ նա բարձրացուցել զճայնն իւր մաղթէր նոցա ասելոյ, մասն էր էջ դուք զայրացել, աղաչեմ զամենեւին² զձեզ անսացէք ինձ փոքր միւն³, զի պատմեցից⁴ ձեզ եղբարք իմ։ Գիտէք զի եւ Ռաբուէլ մայր իմ ննջեց, եւ Յակովբ հայրն մեր մինչեւ ցայժմ սպա վասն նորա, զամենայն զոր եւ կամիք այլեւս տրտմութիւն⁵ զարթուցանել հաւրն մերում տառջի ի նմանէն մնացելոյ, աղաչեմ զամենեւին զձեզ, զի մի եւ ես մեկնեցայց⁶ ի Յակովբա, եւ մի իջցէ ծերութիւն նորա կենդանոյն ի զժոխս, երզումնեցուցեալ զամենեւին զձեզ յլծ։ Հարցն Սբարհամու, Սահակա, Յակովբա

28 H. hafu.

29 P. Uebf b f

30 Բ. տեսանկյունով

31 Բ. ի դիմաց եօրն եւ գիտնամն

32 Բ, գգեցեալն

33 Բ. խստագունիք

1 វ. វិស័យកសិកម្ម

2 Բ. ԳԱՐԻԷՆԻՍԵԱՆ

3 R. aff.

4 R. $u u u u u f b g h$

5 Բ. արևելյան շրջանում

6 թ. մի կես մեկնեցալը

յայն որ ի սկզբանն կոչեց զԱրքայապետ և ասէ. եւ ի յերկրէ քումէ⁷ և ի տանէ հաւր քում, և բազմացուցից զգաւակ քո որպէս զատուկս երկնից և որպէս զաւազ ծովու որ առանց թուոյ, բարձրեալն որ ետ համբերութիւն Արքայապետ համբերել ի փորձութեան միածնի որդոյ⁸ իւրոյ, յաժարարար մատուցանել զհաւակ ի զոհ աւրհնութեան, զի համարեացի համբերութիւնն⁹ Արքայապետ ի պարծանս պատարազին Այ. և փրկեց զհաւակ ի մահուանէն, խոյ կախել¹⁰ փոխանակ նորա, ի պատարազ հաշտութիւն¹¹ ընդունելի:

Իսկ սուրբ շառաւիղն աւրհնութեանն¹² Յակովբա, բերանով Սահակա հաւր իւրոյ որդոյ, Ած. որ էջն ընդ Յակովբա ի նկատութեանցն, և ասաց տալ նմա զաւրհնութիւնն Արքայապետ, մի քակեցայց ի Յակովբա, որպէս Հոսեփուէն քակեցաւ, մի սպասցէ զիս հայրն, որպէս զՀոսեփուէն սպաց, և մի զարձել խաւարեացին աշքն Յակովբա, սպասելով ի դրանն, տեսանել զմուտ իմ առ ինքն խաղաղութեամբ եղել: Քանզի ահաւասիկ այժմ սպասէ ողջուկից համբուրից բերանոյ իմոյ խաղաղութեամբ առ ինքն, զարտասուս իմ ընկալել՝ խաղաղութեամբ առաքեցէք զիս առ նա:

Չայտսիկ նորա երդմնեցուցել ի յԱծ. հարցն, առժամայն արկանեն զնա ի բանդ, ոչ յԱյ. երկուցեալք և ոչ ի յերդմանցն պատկառեալք, և մանաւանդ զի պատելով զամենեցուն¹³ ոտիւքն, և թանալով արտասուաւք լոգարչապարս անողորմիցն, զոչելով և ասելով. եղբարք իմ, ողորմեցարուք ինձ: Եւ ընդեցեալ զՅովսէփի ի գուրն յանապատին¹⁴, զառնադոյն արտասուաւք և ողորմ ձայնիւ սպայր զինքն և զՅակովբ հայրն իւր, և լալով ասէր անմոռն: Հեծութեամբք, զիս(ի)էիր¹⁵ հայր իմ Յակովբ զպատահումն որդոյ¹⁶ քո, զի ահաւասիկ ի զփի¹⁷ կամ իրբւն զսպանող. զու ահա սպասես զառնալով ինձ առ քեզ հայր, և այժմ և ես¹⁸ ի զփիս արգելել եմ իրբւն զմեռել:

Դու հայր ասացեր ինձ զնա և տես զեղբարսն հանդերձ հաւաքիւքն, զիս թաղէս զառնալով. և ահա սոքա որպէս զայլք¹⁹ եղեն, բաժանեցին զիս ի քէն. ո՞ր բարի հայր իմ, ոչ եւս տեսանես զիս, և ոչ ձայնի իմոյ լսես, և ոչ զարձեալ ձերութիւնդ քո յիս հանդէի, և ոչ տեսանեմ զարձել զուրբ զալիսդ քո, զի ի մեռելոյ թաղեցելոյ ոչինչ եմ ես զանաղանել: Լաց հայր զորդի քո, և քո որդի լացցէ²⁰ զձերութիւնդ քո. զի այսպէս ի մանկութենէ զերծայ²¹ ի դրկաց քոց: Ո՞ր տայր ինձ աղանի խաւսող բարբառող, զի եկեալ պատմեցէ ձերութեանդ քում զողորմն իմ, և ասացէ քեզ, զի եկեացես և տեսցես զիս ի նկատութեանս իմում, ցուցցէ²² քեզ և զգուփս յոր ընդեցելս եմ, և յառել ի գուրս տեսցես զիս, և լուիցես զլալուն իմ, և զողորմ զառն ողորմանս, ապա թէ ոչ յանուրջս տեսանես զիս, և այսուհետեւ ոչ տեսանես զիս:

7 Բ. քումսի

8 Բ. որդոյ

9 Բ. համբերութիւն

10 Բ. կախեալ

11 Բ. հաշտութեան

12 Բ. շառաւիղն օրհնութեան

13 Բ. ամենեցուն

14 Բ. ամապատին

15 Բ. հեծութեամբ. ո՞ր գիտէիր

16 Բ. որդոյ

17 Բ. գրի

18 Բ. այժմ եւս

19 Բ. զայլք

20 Բ. լացէ

21 Բ. զերծար

22 Բ. ցուցէ

Արդ այսուհետեւ պակասեցին ո՞հայր, արտասուքս իմ եւ հեծու-
թիւն քո, նուազեց անձն իմ եւ ոչ ոք է որ աւղնէ ինձ: Ուրկիր, որ գոչեցեր²³
առ Սուրբն Ած. յաղագս Արեւի արդարոյն, սպանեցելոյն ի Կայենէ, որպէս ա-
ւանդեցաւ ի նախահարցն, զի երկիր գոչեց մասն արեան արդարոյն, եւ այժմ
եւ դու բողոքէ առ Յակովբ հայր իմ²⁴, ծանուցանել նմա ստուգապէս, զիմ ըղ-
պատահումն ի յեղբարցն: Եւ իրբեւ արկին խակքն²⁵ զՅովսէփ ի դուրն, նստան
ուտել եւ ըմբել ուրախութեամբ զոր աւրինակ յաղթել ուրուք պատեւրապմոզ
հարցէ:

Այսպէս եւ նոքա ուրախութեան սրտիւ ուտէին եւ ըմբէին զուարճաց-
եալք ամենեքեան, եւ յանկարծաբէնս համբարձել զաշս իւրեանց տեսին եկ-
եալս զվաճառականս իամեւեացիս, որք երթային յեղիպոտոս, ունէին ուղտոս
բարձել խունդս, եւ ասեն²⁶ առ միմեանս՝ առաւել լաւագոյն է վաճառել զՅով-
սէփ աւտարաց, այսոցիկ վաճառականաց, զի երթեալ վախճանեացի յաւտար²⁷
աշխարհի, եւ մի մերձեացի յեղբայրն մեր ձեռն մեր, եւ յարուցեալք²⁸ ամե-
նեքին ձեռքին հանել զնա ի զփոյն, զիւրեանց եղբարցն²⁹ իրբեւ զաղանք վա-
րենիք, եւ ասել զզինս՝ ի բաց ետուն վաճառականացն, ոչ յիշեցել զհաւրն³⁰
իւրեանց զհողեւոր արամութիւն:

Իսկ վաճառականացն ճանապարհորդել հասին ի ճանապարհին ասպա-
րիսին ի ձիւնթացիկ ի տեղին, ուր էր գերեզմանն Ռաքուէլի³¹, քանզի անդ մե-
ռաւ ի ճանապարհին ասպարիղին, զարձելոյն Յակովբա ի Միջագետաց: Եւ
իրբեւ ետես Յովսէփ զգերեզմանն Ռաքուէլի, մաւր իւրոյ, ընթացաւ անդանել
ի վերա գերեզմանին, եւ համբարձել զձայնն իւր ողբայր արտասուաւք, եւ
գոչէր դառնացեալ անձամբն³² զանուն նորա, Ռաքէլ, Ռաքէլ, մայր իմ,
արի՛ ի հողոյդ, եւ տես զՅովսէփ որ³³ սիրէիրտ եթէ զի եղեւ, ահա ես ինքն
գերի վարեալ յեղիպոտոս, ի ձեռն աւտարաց մատնեալ իրբեւ զշարագործ, զի
եղբարքն իմ զիս մերկ ամենեւին ետուն ի ծառայութիւն, եւ Յակովբ ոչ զի-
տաց: Բաց ինձ, մայր իմ, եւ ընդալ ի գերեզմանդ, եղիցի գերեզմանդ մի մա-
հիւք ինձ եւ քեզ, ընդալ, Ռաքուէլ, զորդի քո զոր առաւել սիրէիր քան զքեզ,
ընդալ Ռաքուէլ զգերեալս³⁴ զի մի բռնա[մ]ա՜հ եղեաց, ընդալ մայր իմ զյան-
դարծաւրէնս զերծեալս ի Յակովբա, զոր աւրինակ եւ ի քէն ի մանդութենէ
մեկնեցաւ: Լուր մայր իմ զառն ողբոցս եւ հեծութեանս, եւ ընդալ ի ներքս առ
քեզ, քանզի ոչ եւս³⁵ տանին զարտասուս իմ աշս, եւ ոչ անձն իմ զարէ ողո-
ղանալ հեծութեամբ, Ռաքուէլ, Ռաքուէլ, ոչ լսես որդոյ³⁶ քում Յովսէփա,
ահա բռնադատել³⁷ տանին եւ ոչ կամիս զիս ընդունել. զՅակովբ կարդացի եւ
ոչ լուաւ ձայնի իմում, ահաւասիկ եւ զքեզ կոչեմ եւ ոչ կամիս լսել ինձ, աստ
մեռայց ի վերա գերեզմանիս քո, զի յերկիր աւտար մի երթայց իրբեւ զշա-
րագործ:

23 Բ. գոչեցիր

24 Բ. առ հայրն իմ Յակոբ

25 Բ. արկին եղբարքն

26 Բ. ասէին

27 Բ. վաճառեացի ցտար

28 Բ. յարուցեալ

29 Բ. իւրեանց եղբայրն

30 Բ. ոչ իշխեցեալ գիտյրն

31 Բ. Հռաքուէլի

32 Բ. ամձամբ

33 Բ. զոր

34 Բ. գերեալս

35 Բ. բանդի եւ ոչ եւս

36 Բ. որդւոյ

37 Բ. բռնադատեալ

Իսկ իբրեւ տեսին ամենեքին ի միասին արք խոմայեայնիք, որք առին զՅովսէփ, եթէ այսպէս ընթացեալ անգաւ ի յերեսան¹ ի վերա գերեզմանին Ռաբուէլի մաւր իւրոյ, առնին առ միմեանս. Պատանիս այս կախարդութիւն կամի առնել, որպէս զի կարացէ փախչել ի մէնջ մերով ոչ զխոսացել, զի աներեւոյթ լինիցի, կալցուք զգա եւ սրուշութեամբ կապեացուք, զի մի դամենիսին² զմեզ անպայս արասցէ: Եւ մատուցեալք առ նա ասեն սաստով. արի այսուհետեւ եւ զաղարէ ի կախարդելոյդ, զի մի Հարցուք զքեզ ի վերա գերեզմանիս, եւ կորուսցուք զոսկին զոր տուաք ընդ քո:

Եւ յարուցեալ նորա տեսին ամենեքին³ այսուցեալ զզէման նորա ի դառն լալոյն⁴: Եւ սկսան իւրաքանչիւր ոք Հարցանել Հեղարար. զի⁵ է պատանի զի այդպէս լաւ. քանզի դառնութեամբ արտմել եւ յորմէհետէ տեսեր ըզգերեզմանդ զայդ. ի մէջ ձիւնթացիկ ճանապարհին, քաջալերեց ասա մեզ, ի բաց զնելով զերկիւղոտ. զի⁶նչ գործ է քո, ասա մեզ զամենայն⁷, ընդ⁸ արւար ի ձեռս մեր: Նորա Հովիւքն յորժամ տային զքեզ մեզ այսպէս ասացին. Զուշացարուք զմա, զի մի փախիցէ ի մէնջ (որ) ի ճանապարհին, զի ամենադժնէ⁹ է ի տղայական տիոց. ապա թէ զերձանի ի մէնջ մեք անպարտք եմք: Քանզի յառաջագոյն ասացաք զդորա զշարագործութիւնդ¹⁰:

Յայտնէ մեզ ոյր¹¹ ծառայ եղեր, նոցա Հովիւացն¹², եթէ այլ ուրուք պատի, եւ ծանոյ մեզ եթէ վասն էր այդպէս ի վերա գերեզմանիդ անգար: Մեք զքեզ զնեցաք եւ տեսաք քո եմք, պատմէ¹³ մեզ իբրեւ զծառա զամենայն ինչ զբէն. միթէ զողացար ինչ զքո տերանցն, եւ ատելի եղել¹⁴ վաճառեցար որպէս զանպիտան, կամ զայլոյ իրա թաղուցել ըմբռնեցար՝ ոչ կարացել փախչել, կամ եթէ ի մէնջ թաղուցանես զգիւղումնս քո ում այլում ծանուցանես: Քանզի մեր¹⁵ այսուհետեւ ծառայ եւ, եւ ըստ որում ասացին որք զքեզն վաճառեցին, փախչել ի բաց կամիս ի մեր յուրացելոցս: Այլ միսթարեցիր¹⁶ եւ յայտնէ զամենայն¹⁷ վասն քո. քանզի երեւիս աղատ, եւ ոչ կարեմք այսուհետեւ վարեալք իբրեւ զծառա, այլ որպէս եղբայր¹⁸ մեր եւ որդի սիրելեաւ: Քանզի տեսանեմք ի քեզ զբարերարութիւն մեծ, եւ ատուել սղաւնութիւն բաղում Համեստութեամբ: Եւ արդարեւ արժանի եւ առաջի թաղաւորաց կալոյ, եւ ընդ մեծամեծս պատիւ առնուլ, ու մանուկ: Զի զեղեցկութիւնդ քո մեծվայելուչ է, եւ յիշատանութիւն զքեզ Հասուցանէ վաղվադակի, եւ եղիցիս ան զմեր բարեկամ եւ ծանաթ, ուր տանիմք զքեզ լինել յուրախութիւն քեզ:

1 Բ. երեսուն

2 Բ. զամենեքին

3 Բ. ամենեքին

4 Բ. լալոցն

5 Բ. քո, զամենայն ասա մեզ

6 Բ. ամենադժնի

7 Բ. զշարագործութիւնն

8 Բ. յայտնեա, որ

9 Բ. հովուացն

10 Բ. պատմեա

11 Բ. եղար

12 Բ. քի ի մէնջ քաւուցանես: Քանզի մեր

13 Բ. միսթարեցիր

14 Բ. զամենայն

15 Բ. զեղբայր

Ո Ի Թ Վ Ա Հ Ա Ն Գ Ի

Եւ սրատախանի տուել Յովսէփաւ ասէ Հեծութեամբ. Ոչ ծառայ եղէ եւ ոչ զող եւ ոչ կախարդ, եւ ոչ մեղուցեալ ինչ մատնեցաւ ի ձեռս ձեռ, այլ որդի սիրելի եղեալ եմ հաւր իմոյ, նմանապէս եւ մաւր իմոյ բոլորով իմ սիրեցել, եւ միամաւր. իսկ նոքա հոգիւքն եղբարք իմ, եւ հայր իմ առաքեաց զիս տեսանել զողջ(ն)ութիւն նոցա, քանզի իբրեւ զհայր հոգայր յաղագս նոցա, նեղել վասն յամելոյն իւրեանց ի լերին: Վասն այսորիկ առաքեցաւ ի հաւրէն տեսանել զնոսա. իսկ նոցա կայել զիս ի ծառայութիւն զԺնէ(ն) նախանձով վարեալք՝ մերժեցին զիս ի հաւրէն ոչ բերելով զսէրն, զոր սիրէրն զիս հայրն իմ:

Իսկ զերեզմանս որ աստ է մաւր իմո է Ռաքելա, քանզի երբեմն հայր իմ ի Խառանա գալով ընդ այս անց, երթեալ ի տեղին ուր այժմ բնակեալ է: Եւ յանցանելն հաւրն մեռաւ աստ մայր իմ եւ թաղեցաւ ի զերեզմանիս զոր զուր տեսանէք. եւ լուել նոցա լացին վասն նոցա¹ եւ ասին ցնա. մի երկնչիւր սրտանի, քանզի ի պատիւ մեծ երթաս զու յնդիպտոս, եւ կերպարանք քո վկաէ վասն քո ազատ ծէ(ն)ղեանդ. քաջայոյժ այր լեր առաւել վճարել նախանձուէ եւ մանաւանդ սրպէս ասացեր յատեցող եղբարց:

Իսկ եղբարք Յովսէփաւ յորժամ զնա վաճառեցին, ածել քուշ զինն յաւժարարար², եւ շաղախել զպատմուճանն Յովսէփաւ սրբոյ, փութով առաքեցին հաւրն իւրեանց, եւ ասացեալք³ զայս զտաք ընդեղեալ յանապատին⁴, եւ վաղվաղակի ծանեաք եթէ այս սղեստ Յովսէփաւ եղբարք մերում, զոր սղենոյր, եւ ի տրամութեան եմք ամենեքին ոչ գտել զեղբայրն⁵ մեր, բայց միայն զպատմուճանն ամենալաւին Յովսէփաւ, յաղագս այսորիկ տա քեզ հայր առաքեցաք զպատմուճանդ, ծանիր, եթէ որդոյ⁶ քո է այդ⁷, քանզի մեք զիտացաք նորա զոյ զպատմուճանդ:

Եւ իբրեւ Լոտն Յակոբ զպատմուճանն Յովսէփաւ, զոչեաց լալով եւ զառնապէս Հեծութեամբ. ասէ՝ Յովսէփայ որդոյ իմոյ է սղեստս այս, զաղան չար եկեր զորդին իմ, եւ ողբալով ասէր անտանելի Հեծութեամբ, ընդէր ոչ ես քո փոխանակ զազանակուր⁸ եղէ, ընդէր ոչ վաղվաղակի զիպեցաւ ինձ զաղանն եւ զտա կերակուր ի նմա, փոխանակ քո, ոյ Յովսէփ, վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, զի աղիքս իմ խորովին վասն Յովսէփաւ. վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, ուր կեւաւ զորդեկն իմ, զի երթեալ կոտորեցից⁹ զալիս իմ ի վերայ տեղոյն¹⁰ նորա եւ ոչ կամ իմ կել¹¹ վա՛յրկեան մին առանց Յովսէփաւ. երթայց եւ զոչեցից յանապատին զաւրութեամբ իմով Հեծելով, զի ժողովեցին զաղանքն¹² եւ ընդ իս սգացեն, եւ եմ պատճառք¹³ մահուան որդոյ իմոյ, եւ եմ որ կուրացուցի զիմ լուսաւոր աշոս, եւ որդեկ իմ զքեզ սպանի, ասել¹⁴ զնա ի հաւտն տեսանել զեղբարս քո հանդերձ հաւտովքն, լացից այսուհետեւ եւ սգացից զամենայն ժամանակս,

1 Բ. վասն նորա

2 Բ. յօժարար

3 Բ. ասացեալ

4 Բ. անապատին

5 Բ. զեղբայր

6 Բ. որդւոյ

7 Ա. էէ այդ

8 Բ. զազանակեր

9 Ա. կոտորեցի

10 Բ. տեղւոյն

11 Բ. կեալ

12 Բ. զազանք

13 Բ. պատճառ

14 Ա. առել

ով որդեակ, մինչև իջից ի դժոխս առ քեզ, ով որդեակ, եւ փոխանակ մարմնոյդ, եղից առաջի աշաց իմոց դպատմութեանդ քո եւ սպացայց զքէն սուղ մեծ, ով որդեակ իմ, զի ողջ եւ առանց պատառելոյ է, եւ զի ոչ եկեր զքեզ դադան, սիրելի իմ, այլ առաւել ի ձեռաց մերկացել սպանար:

Քանզի եթէ¹⁵, որպէս ասեն եղբարք քո, դադանակեր եղեր, պատմութեան քո ըստ մասին պատառել լինէր ի դադանէն, զի ոչ յառաջագոյն մերկանալ ի քէն դադանն անսայր, եւ յետոյ ի մարմնոց քոց յաղենալ, որդեկ իմ: Եւ եթէ դարձեալ նախ մերկացուցանէր եւ ապա յետոյ ուտէր, անշարխ մնացել լինէր յարենէ պատմութեան քո, քանզի ոչ ժանեց ցրցտումն, եւ ոչ ճերանաց¹⁶ ցելումն ի պատմութեանիս գտանի: Իսկ ուստի է արիւնս, իբրեւ զի ոչ է արուեստ դադանաց, մերկացուցանել նախ եւ յետոյ ապա պատառել: Իսկ եթէ դադանն, որ եկեր զՅովսէփ, սա միայն պատահեցաւ, զամենայն միանգամայն գործելով, սովաւ ինձ միայնում(ն)ս կոծ մեծ, զի սպացայց զՅովսէփ. եւ կոծեցայց դպատմութեան, երկու սուղ, երկու լալիք, եւ կոծք զառնագոյնք, Յովսէփա եւ պատմութեանիս, եւ եթէ զիրար¹⁷ մերկացաւ եւ կամ զիրար¹⁷ սպանաւ: Մեռ(աւ)այց աշտահետեւ եւ ես, որդեակ իմ Յովսէփ, լոյս իմ եւ նեցուկ, եւ պատմութեան քո ընդ իս իջցէ ի դժոխս, քանզի ոչ եւս տեսնել կարեմ զլոյս¹⁹ դայս առանց քո, պակասեցէ ոգի իմ ընդ ոգոյ²⁰ քում, որդեակ իմ Յովսէփ:

Ո Ի Թ ՎԱ Հ Ա Ն Գ Ի*

Իսկ իսմակեացիքն իջուցին փութով եւ խնդութեամբ մեծաւ զՅովսէփ յեղիպտոս, խորհելով միանգամայն վասն զեղեցկութեան Յովսէփա, ընչից պատահելոյ ընչից մեծամեծաց, եւ յանցանելն նոցա ընդ մէջ քաղաքին, ահա Պետտիրէս վաղվաղակի պատահեց նոցա, եւ տեսել զՅովսէփ հարցանէր ցրնոսա, ասացէք վաճառականք, ուստի է պատանիս այս, քանզի ոչ նման է ձեզ, քանզի ամենեքին իսմակեացիք էք, իսկ այս պատանիս ամենեւին զեղաւոր է: Եւ նոցա պատասխանի տուել յոյժ աղատ (տա?)նէ է¹ ասեն, եւ բազում իմաստութիւն ունի մանուկս: Եւ տուել նոցա զին բազում, առատութեամբ, և ցանդութեամբ զնեց զՅովսէփ, եւ տարել զնա ի տունն իւր փորձէր ուսանել զվարս նորա: Իսկ սա ճշմարտութենէ շառաւիղ² Սրբոյն Արքաճամբու եւ Սահակա եւ Յակոբա, յառաջէր յառաքինութիւն արքայաւորէ, եւ ժամէ³ ժամ ի տանն Պետտիրէի⁴ նահատակէր հաստատութեամբ հայեցումով եւ բանիւ աշտիճան⁵ բարեպաշտութեան լինելով ամենայն պարկեշտութեամբ, եւ անպակասարար ունելով առաջի աշաց իւրոց զքննող սրտից մարդկան, զԱստուած հարցն, որ փրկեց⁶ զնա ի դիոյն մահուանէ յեղբարցն⁷ իւրոց, բայց սակայն ի սրտին իւրում տրտում էր տխրագոյն յաղազս հաւրն իւրոյ Սրբոյն Յակոբա:

15 Բ. քէ

16 Բ. ճիրացան

17 Ա. զեքզ

18 Ա. աշտոհետէ

19 Բ. Կր պակասի զլոյս

20 Բ. ողւոյ

1 Բ. ազատնէ է

2 Բ. ճշմարտութեան շառաւիղ

3 Բ. եւ ժամէ ի

4 Բ. Պետրափէի

5 Բ. աստիճան

6 Բ. փրկեացն

7 Բ. յեղբարց

* Ձեռ. Վիեննայի Բ. 126 ունի «Եւրքն Վահան զի»:

Եւ տեսել Պետտարիւն⁸ զմանդանն կազմութիւն եւ զլաւարարութիւն ,
բազում առաքինութեամբ եւ մտաւորութեամբ , զամենայն որ ինչ իւր ստացել
էր՝ եւ Յովսէփա , իբրեւ մտերիմ որդոյ , եւ ամենեւին ոչ զխռէր զոր ինչ առ-
նէրն Յովսէփ , զամենայն իւր մինչ բանիւ միոյ , բայց միայն հացին զոր ու-
տէրն ի ժամու , քանզի գիտէր զՅովսէփ⁹ եթէ հաւատարիմ է , մանաւանդ ըղ-
փորձ առել , զի բազմանային ինչք նորա ի ձեռն Յովսէփա , եւ խնդութիւն մեծ
էր ծառայից եւ աղախնաւից¹⁰ , բազում բարութեամբք ի նմանէն եղևոց :

Իսկ տիկինն իւր տեսել զՅովսէփ , զեղով եւ մտաւորութեամբ զար-
դարել , խոցեցաւ տօփանաւք եւ զիւական մոլորութեամբ , եւ յոյժ ցանկայր
ննջել ընդ նմա , եւ զպարկեշտն զայն եւ զեղբարն սղատութեան¹¹ ի խորս գի-
ջութեան ընդենուլ փութայր , բիւր մեքենաւք եւ զարդարմամբքն¹² կարծէր
միանգամայն անխնայարար գործել , ստէպ ստէպ հանդերձ փոփոխելով , ըղ-
ղէմն փողիփողունա առնելով , ոսկով պճնելով , սատանայական ակնարկու-
թեամբ , զիճական պատրանաւք¹³ զեղէր ի ժն դստր զհայեցումսն¹⁴ , քանզի
կարծէր նայ աշտօրիկ կերպարանաւք զիւարար որդայթիկ զողիս սրբոյն :

Իսկ Յովսէփ ի զողմանի եղևալ , եւ երկիրդին¹⁵ Այ . պարապեալ , եւ
ոչ տեսեամբ անգամ զակնն¹⁶ ի նա հարկանէր : Եւ տեսել նորա եթէ արուեստք
դարդարանաց զատարդանան առ Յովսէփ , առաւել եւս տուրէր , եւ սաստիկա-
բար բորբոքէր , ոչ եւս գտանելով¹⁷ թէ զինչ արասցէ նմա : Այնուհետեւ¹⁸ ըղ-
մտաւ ածէր յանդգնարար բանիւ կոչել զնա ի գործ անարդարութեան¹⁹ եւ զի-
տեւ²⁰ միանգամայն իբրեւ իժ մոլեկան , հեղուլ ի վերայ նորա զթիւնս²¹ զի-
ջութեան , տեսլ լըբութեամբ՝ Ննջէ ընդ իս , մի վատասրտեր , այլ համարձա-
կէ²² մի վատասրտեր²³ , (զ) ի վայելցից ի գեղոյ քումէ²⁴ մինչեւ ի լրումն , յա-
գեցիր զու ի յիմէ գեղեցկութենէս . սենեկք բազումք ձեռնառու²⁵ են մեղ , իշ-
խանութիւն ունիս զու բոյր տանս . այլ ոք ոչ իշխէ ամենեւին առ մեղ մտա-
նել , եւ ոչ իմանա ոք զգործեցեայն մեր :

Իսկ անդամանդէ հոգով²⁶ եւ մարմնով , այսպիսի ալեկոծութեան ոչ
նուատացաւ մտաւք , այլ ի բաց մերժեց զամենայն եղևալսն մասն երկիրդին
Այ . , իբրեւ զյայտնիս զձաճուկսն : Համարել , եւ վայելուչ համեստութեամբն
իւրով , հաւանեցուցանէր զնա սուրբ բանիւք , ոչ է զայս արժան գործել , ու
կին զու , զմեղս ընդ քեզ տիկնոջս , քանզի երկնչիմ ես յԱստուծոյ : Արդ²⁷ ա-
հա Տէր . իմ զամենայն ինչս իւր հաւատաց ինձ ի տան եւ ի յանդի²⁸ , եւ ոչ ինչ
է որ ընդ իմով իշխանութեամբ չիցէ բայց²⁹ ի քէն ի տիկնոջս , յոյժ անպա-

8 Բ. Յովսէփ

9 Բ. աղախնեաց

10 Բ. զգատութեան

11 Բ. զարդարմամբքն

12 Ա. պրանաւք

13 Ա. գեղեցկութեան

14 Բ. երկիրդին

15 Բ. զակնն

16 Բ. գիտելով

17 Բ. այնու

18 Բ. արդարութեան

19 Բ. զիտեւ

20 Բ. զբոյնս

21 Բ. համարձակեա

22 Ա. վատասրտես

23 Բ. զի ... քումմէ

24 Բ. ձեռնառու

25 Բ. անդամանդեա հոգով

26 Բ. Արդ յուր

27 Բ. եւ յանդի

28 Բ. բաց

տե՛հ էլ զայսպիսոյ տեսոն զո՛ւրս արհամարհել, որ այնչափ զիս պատուեց, և զիս¹ ըզ արարից զայսպիսի մեղս առաջի Այ. որ քննէ զսիրտս :

Այսպիսի սուրբ բանս միշտ ասէր Յովսէփ առ կինն խրատելով, աղա-
շելով, սաստելով, մեղադրելով, և ոչ ընդունէր ունին իղին²⁹, այլ՝ ևս ա-
ռաւել բորբոքէր եռացումն ի նմա չար ցանկութեանց, և միշտ զիտէր գտա-
նել զիրպող ժամանակ և բռնաբարել զնա :

Ո Ի Թ Վ Ա Հ Ա Ն Գ Ի

Եւ տեսել Յովսէփս եթէ այնպէս լըրի կինն, և ի վերա զոյ ապակա-
նել զնա, առ Ած. հարցն իւրոց համարած զաշուն իւր և խտտագոյնս¹ աղաշէր
յԱստուած բարձրեալն ասելով. Որ հարցն իմոց Աբրահամու, Սահակա և Զա-
կորա, Ած. մեծ ևւ ահաւոր, փրկէ² զիս ի զազանէս, ահաւասիկ³ զու տեսանես
զմոյրութիւն կնոջս, զիսրդ զաղտաբար սպանանել զիս կամի անփայելուչ
գործովք, զի եղէց մեռեալ ի մեղս նոյա միանգամայն, և կատարելապէս
բաժանեցայց ի Յակովբա անաւրիներովս, որ⁴ փրկեցեր զիս ի մահուանէ իմոց
եղբարցն, փրկէ⁵ զիս զարձեալ և աստի ի մոլէկան զազանէս, զի մի⁶ աւտար
եղէց գործովք իմովք, և հեծելով՝ զՅակովբ ցանկութեամբ կարգայր ասելով :

Ո՞վ Յակովբ, աղաւթէ⁷ և զու առ Ած. վասն որդոյ քո Յովսէփս, զի
սաստիկ պատերազմ յարեաւ ի բաժանել զիս ի յԱստուծոյ, քանզի այս զծնա-
դոյն է մահս կնոջս, առաւել քան որում եղբարքն խորհեցան սպանանել զիս,
զի այն մահն զմարմինն սպանանէր, իսկ այս մահս զողիս իմ բաժանէ յԱստու-
ծոյ :

Ահա զու ինքնին զիտես, զի աղաւթք քո վասն իմ ելին առ Ած. ով
հայր, և վասն ախորիկ փրկեցա⁸ ի զբոյ մահուանէն, և այժմ զարձեալ ա-
ղաշէ⁹ զբարձրեալն, հայր, զի ապրեցայց ի կանաց¹⁰ զազանէս, որ կամի զորդի
քո սպանանել, և ոչ ունի զերկիրդն Աստուծոյ յինքեան, զի որպէս զրկեցայ¹¹
ի ծոցս քումէ մարմնովս, մի զուցէ ողովս իմով¹² աւտա(ւ)ր եղէց յողոյ
քումէ : Առ եղբարսն իմ չողա, և զաղանք եղեն, և իրբւս զայլք գտորինք¹³
աւտարացուցին զիս ի քէն, ի յեղիպտոս իջի ի ձեռս աւտարաց, և ահա զարձե-
ալ աստ պատահեց ինձ զազանն, եղբարքն իմ յանապատին սպանանել զիս
խորհեցան, և սա¹⁴ զարձեալ յըշտեմարան¹⁵ պատառել զիս կամի, աղաւթէ⁷
հայր ամէնասուրբ յաղազս որդոյ քում Յովսէփս, զի մի մեռայց առաջի Աս-
տուծոյ հարցն իմոց :

Եւ իրբւ ոչ կամէր այնուհետեւ Յովսէփ լսել բանի կնոջն, որ բռնաբար
յամենայն ժամ, իրբւս զիժ վայրենի անամաթաբար զիտաց, ի զէպ ժամու

29 Բ. իմին

1 Բ. խտտագոյն

2 Բ. փրկեա

3 Բ. ահաւաղիկ

4 Բ. յունք որ

5 Բ. փրկեաց

6 Բ. յունք մի

7 Բ. աղօթեա

8 Բ. փրկեցայ

9 Բ. աղայեա

10 Բ. կանանց

11 Ա. զրկեցայց

12 Բ. իմ

13 Բ. գառք գայլիմք

14 Բ. յունք սա

15 Ա. յիշտեմարան

ի սենեկի դռնալ որպէս եւ կամէր¹⁶ բռնոն հարել զպարկէշտէն լըքենին, բրտ-նարարէր ձղեալ առ ինքն զործել զանաւրէնութիւն: Իսկ¹⁷ նորա տեսել առաւել յանդգնութիւն կնոջն, վաղվաղակի ի բաց վաղեաց ի յանցս ընթացիցն, զոր աւրինակ եւ արծուի յորժամ տեսանէ զորսորդս՝ ի բարձունս համբառնա զին-քնն:

Այսպէս եւ Յովսէփ փախեալ յորսողէն զի մի ամենեւին զնստեացի յորսողէն, բանիւ կամ զործով, ի ձեռս նորա թողել զիւր հանդերձն, խորտակ-եաց զամենայն մեքենայսն սատանայի: Իսկ տեսել կնոջն թէ այնպէս փախեալ ի մեծի¹⁸ տրտմութեան եւ յերկիւղի եղեալ, եւ այնուհետեւ խորհէր զարդարն պաշարել բանիւ պարտաւորութեամբ առ այրն իւր, որպէս զի լուել տոն բոր-բոքեացի ցատամբ, նախանձարեկութեամբ, եւ այսպէս սպանցէ զՅովսէփ:

Չայս առաւել զմտաւ ամելով կնոջն, եթէ առաւել լուաղոյն է զի Յովսէփ սպանցի, եւ ես հանգստեան դիպեցայց, քանզի ոչ զաւրեմ յամենայն ժամ ի տան իմում տեսանել զզեղ նորա, եւ միշտ զրկել եմ ի վայելելոյ եւ յա(յ)ղենայոյ՝ յայտնապէս կամ ի ծածուկ ի զեղոյն Յովսէփա, եւ ի բաղում համեստութենէն¹⁹: Եւ կոչել զծառայսն եւ զաղախնայսն եւ ասէ ցնոստ. տե-սէք զինչ զործեց ծառայն Երբանցի, զոր կացոյց տէր իմ ի վերա տանն, զի միանգամայն եւ ընդ իս կամեցաւ լինել անամաւթարար, ոչ շատացաւ Յովսէ-փա իշխանութիւն տան իմոյ, այլ եւ զիս կամեցաւ յառնէն մեկնել: Եւ առել զպատմունձանն Յովսէփա ցուցանելով առնն²⁰ իւրոյ մեղադրելով, իբրեւ զպար-կէշտաւք ասելով. Ահաասիկ զու ամեր զպատանիս զայս հերբանցի²¹ թշնա-մանել զիս, եւ խաղալ ամուսնոյս քո:

Եւ լուել վաղվաղակի հաւատացեալ բանից կնոջն ասացելոցն, թէ ար-դարեւ այդպէս է, հրամանց²² զՅովսէփ արկանել ի բանդ բաղում փութով եւ տրտմութեամբ, ոչ ամենեւին յիշելով զաւրհնութիւնն Աստուծոյ, որ եղև ի վերա տան նորա եւ յանդի յաղաղս Յովսէփա, եւ ոչ զարձեալ քննեց զբանն(ն) ստուգապէս, այլ վաղվաղակի մձիւ ի վերա հատ, ի վերա անիրաւ զատաս-տանին Յովսէփա, ի զուր բանդին հրամայեց արկանել եւ ոչ ամենեւին հասա-նել ներելոյ եւ կամ զթութեան: Իսկ Ած. Աբրահամոս եւ Սահակոս եւ Յակոբաւ էր ընդ նմա, որ քննէ զսիրտս ասպականացուաց, եւ տա զնա ի գթութիւն բանդա-ւոյտին, զի յրեղարձակութեան եղիցի, քանզի ոչ երբեք Աստուածն մեր քաղց-րապութ²³ ի բաց լինի յայնցանէ²⁴ որ եւ կատարել սրտիւ երկնին ի նմուշն:

16 Բ. կամէր եւ

17 Բ. լըքենին քո(կը պակաի մէկ տող)ութեամբ. իսկ

18 Բ. մեծ

19 Բ. համեստութեանն

20 Բ. առն

21 Բ. նորայեցի

22 Բ. հրամայեաց

23 Բ. քաղցրագոյն

24 Ա. յայնցի

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ

ԻՐԱՆՏԱՅԻ ՏԵՊԼԻՆԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ

ԹԻԻ 556 ՀԱՅԵՐԵՆ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

«Սիոն»-ի 1972-ի թիւ 3—4-ի մէջ, էջ 161, ներկայացուցին քանի մը հատը այդ ձեռագիրներուն: Այս անգամ կը ներկայացնեմ թիւ 556 Աւետարանը, որ դժբախտաբար չէր առնուեր հրատարակուած չարքին մէջ իր տեղը: Նախ հոս կու տամ այս երկաթադիր մագաղաթեայ Աւետարանին բոլոր յիշատակարանները:

1. էջ 9ա, Մատթէոսի Աւետարանին մեծագիր Գ սկզբնագրին ձախ կողմը: Աղագրութիւնները պարզած եմ բոլորգրով.

Քրիստոս Յիսուս Քո

ԱՆՃԱՌ

ԾՆՆԴԵ

ԱՄԲԴ Ո

ՂՈՐՄԵԱ

ԱՇԽԱՏ

ՈՂԻ ՆԿԱՐ

ԻՍ ԵԻ ԿԱ

ՁՄոդիս ԱԲԲՐահամի

2. էջ 40ա, լուսանցքին վրայ, կանաչ յատակով կլորակ դարգաձևին մէջ, դեղին ներկով անխնամ բոլորգրով. «Տ(է)ր ա(ստուա)ծ ողորմեա Դաւթի եւ եղբա(ւր)»:

3. էջ 45բ, նոյնպէս. «Տ(է)ր ա(ստուա)ծ նաեա յիս ե ողորմեա ինձ»: Իսկ էջ 55ա, նոյնպէս, սակայն անընթեռնի: Իսկ էջ 82ա, նման նախորդներուն՝ ուր կը կարդացուի. «Բազարերից է աւետարանս»:

4. էջ 82ա, գրչէն, Մատթէոսի վերջը, երկաթադիր.

ՄԵՂԱԽՈՐ ՈՄՆ ԵԻ ԱՆԱՐԺԱՆ ԱՅՍՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ

ԴՐՈՒԹԵԱՆ ՅԱԻԵՏԻՍ ԿՈՉԵՅԵԱԼ ԱՂԵՐՍԷ ՅԻՇԻԲ

Ի Քրիստոսի

5. էջ 103բ, կլորակ լուսանցքադրդի մէջ. «ՏէՐ ԱՍՏՈՒԱԾ ՈՂՈՐՄԵԱ ԱԲՐահամի»: էջ 111բ, վերնոյն նման. «Տ(է)ր յ(իսու)ս լոյս խաւարելոց լուսաւորեա»: Իսկ էջ 113բ, քառակուսի դարգաձևի մէջ, կարմիր յատակի վրայ, դեղին գրով. «աւգնեա ինձ տ(է)ր»:

6. էջ 147բ, կլորակի մէջ լուսանցքին, հաղիւ բնթեռնի. «Տ(է)ր յ(իսու)ս եւ զիս Աւետի»: Իսկ նման վերնոյն էջ 189, հաղիւ բնթեռնի. «Պաշտօն զիս ի զայթաղութենէ»: Եւ դարձեալ նոյնպէս. «Ուղարկեց աւետարանս յիշեա ի»:

7. էջ 216ր, Ղուկասի վերջը, գրչէն, երկաթագիր.
ՅԻՇԵԱՍ ՏՀԻ ՉՄԵՂԱՊԱՄՏ ԳՐԻՉՍ ԱԻԵՏԻՍ
ՀԱՆԴԵՐՉ ԹՈՎՄԱՅԻԻ ԵՒ ԽԱՉԱՏՐԱՎ ԵՒ
ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ԵՒ ՊԱՐԳԵՒԵԱՄ ԵՒ ՉՈՂՈՐ
ՄՈՒԹԻԻՆ ՔՈ Ի ՔՈՒՄ ԳԱՎՍԵԱՆԴ ԱՄԷՆ:

Իսկ էջ 223ր, լուսանցքի կտրակին մէջ. «սարտ է յիշել զբանն տեա-
սին»: Ուրիշ մը, էջ 248ա, բոլորովին անընթեանի մինչ էջ 262ա. լուսանցքին
կտրակին մէջ հազիւ կը կարդացուի. «Պէնդակոստին»: Իսկ ուրիշ կտրակ մը,
էջ 275ր, մասամբ կտրուած, կը կարդացուի. «եղբայր»:

8. էջ 280ր, Բ. սին, Յովհաննու վերջը, գրչէն, երկաթագիր.

ՓԱՌՔ

ՆԻՆ Աստուծոց Ընդ ՀԱՅԻՐ ԻԻ

ՐՈՒՄ ԵՒ ՄՐԲՈՅ ՀՈԳԻ

ՈՅՆ ՅԱԻԵՏԵԱՆՍ

ԱՄԷՆ.

ԶԾԱՐԱԳԻՈՂ Սուրբ ԱԻ

ԵՏԱՐԱՆԻՍ ԶՅՈՔԱ

ՅԱՆՑ ՊԱՐՏԱՌՈՐ

ԱԻԵՏԻՍ ԵՒ ԶԽԱՉԱ

ՏՈՒՐ ԵՒ ԶՔՐԻՍՏԱ

ՓՈՐ ԵՒ ԶԹՈՎՄԱՅ ՓՈ

ԽԵՅԵԱԼՍ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ ԵՒ ԶՍԸ

ՏԵՓՆՈՍ ՊԱՏԱՆԻ,

ԱՅՂ ԵՒ ԶԾՆՈՂՍՆ ՄԵՐ

ՅԻՇԵԱՍՁԻՔ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԻՍՏԱՍ.

Ըստ 4, 7 եւ 8 թիւ յիշատակարաններուն, զրիչը ինքզինք կը կոչէ
Աւետիս: Աւետիս զրիչ մը գրած է 1176ին Երևանի Մատենադարանի թիւ 5619
ժողովածուն՝ Կամբջաձորու վանքը, ստացող Քրիստափորի համար: Յուշա-
կին համաձայն զիրը միասին, բոլորգիր է, մինչ այս թիւ 556ը երկաթագիր
գրուած է: Գուցէ նոյն զրիչը գրած է թէ՛ բոլորգիր եւ թէ՛ երկաթագիր: Աւե-
տարանը, իր սրբազան հանդամանքով, նախընտրուած ըլլալ երկաթագրով
գրուելու:

Թիւ 7 յիշատակարանին մէջ, զրիչը՝ Աւետիս, կը խնդրէ յիշուիլ
«հանդերձ Թովմայիւ եւ Պաշատրով եւ Քրիստափոր»: Նոյն անունները կը
կրկնէ նաեւ թիւ 8 յիշատակարանին մէջ, ըսելով. «զՊաշատուր եւ զՔրիստա-
փոր եւ զԹովմայ փոխեցեալս ի Քրիստոս»: Ուրեմն զոնէ Թովման վախճանած
էր երբ Աւետիս զըջութիւնը կը վերջացնէր: Ըստ իս, «Պաշատուր, Քրիստա-
փոր եւ Թովմա» Աւետիս զըջին միաբանակիցներն էին, որոնք զուցէ եւ սա-
տարեցին նիւթապէս զըջութեան, եւ քանի որ զըջութեան ստացող չի յիշ-
ուիր, արդար է խորհիլ որ յիշուած անունները Աւետիս զըջին հետ միասնա-
բար պատրաստեցին Աւետարանը իրենց վանքին եկեղեցւոյն համար: Օժան-
դակոյններուն շարքին պէտք է նշանակել նաեւ Ստեփաննոս «պատանի»ն:

Թիւ 1 եւ 5 յիշատակարաններուն մէջ այդ Աւետարանին ծաղկող,
մանրանկարող եւ կազմող («աշխատողի նկարիս եւ կազմողի») կը յիշուի Ար-
բահամ: Իսկ թիւ 2 յիշատակարանին մէջ յիշուած կը գտնենք, լուսանցագար-
դին մէջ, Դաւիթ եւ Էղբայրը: Մանրանկարող եւ կազմող Արբահամ, իր կա-

բողոքներն արամադրած է՝ Հաւանարար անվարձք Աւետիսի դրած եւ իր բնկերներէն նիւթապէս օգնուած Աւետարանին կատարման : Հաւանական է որ Դաւիթ ու իր եղբայրն ալ բանով մը օժանդակած ըլլան մանրանկարչական եւ կազմարարական աշխատութեան եւ ծաղկողը՝ Աբրահամ՝ յարմար դատեր է գալն յիշել լուսանցազարդի մը մէջ, ատիկա բաւ Համարելով Դաւիթ եւ իր եղբոր բերած օժանդակութեան Համար : Որովհետեւ Դաւիթ եւ եղբայրը ծաղկումի մը մէջ ձեռագորին սկիզբը կը յիշուին, ատիկա մեղի կը թելադրէ խորհիւ որ բուն գրչութեան չեն ստատարած, այլապէս գրչի յիշատակարաններէն մէկուն կամ միւսին մէջ պիտի յիշուէր :

Գրչութեան մօտաւոր ժամանակը յարմար է երեւանի Մատենադարանին թիւ 5619 Ժողովածուի գրչութեան ժամանակին՝ որ է 1176 թուականը : Կարելի է որ, թէեւ պէտք է երկու գրչութեանց յիշատակարաններուն ոճը եւ այլն աւելի մանրակրկիտ քննել, Տրպլինի թիւ 556 Աւետարանին եւ Մատենադարանի թիւ 5619 Աւետիս գրիչները նոյնը ըլլան : Քիչ մը աւելի ուժ կը բաւանայ մեր այս կարծիքը երբ նկատի առնենք որ Մատենադարանի թիւ 5619ի ստացողը կը կոչուի Քրիստապիտը, որ Տրպլինի թիւ 556 Աւետարանին մէջ Աւետիս գրչին երկիցս յիշուած երեք անուններէն մէկն է :

Գրչութեան վայրը կրնայ Կամբջաձորու վանքը ըլլալ, ուր այդ ատենները կար գործունեայ միաբանութիւն, Ժ դարէն սկսեալ դոնէ :

Օրիորդ Սիւրբփի Տէր Ներսէսեան, որ անդլերէն ցուցակադրած է Տրպլինի այս ձեռագիրները, կը կասկածի որ թիւ 556ի մանրանկարող եւ կազմող Աբրահամը նոյնը ըլլայ Մատենադարանին նշանաւոր Հաղբատի Աւետարանին (1211էն) կազմող Աբրահամին հետ : Սակայն վերջինս լոկ իրը կազմող կը յայտնուի եւ իր ծաղկող կամ մանրանկարող ըլլալուն մասին ոչինչ կ'ըսէ, մինչ թիւ 556ի Աբրահամ կազմողը որոշ է որ բարձր կարողութեամբ բնտիր ծաղկող մըն էր : Աբրահամ նկարող ունի ինքնուրոյն շարադրանք, մանաւանդ իր Աւետարաններու սկզբնաթերթերուն խորաններուն համար : Յաւալի է որ իր ձեռքով իսկ կազմուած ձեռագիրը մեղի չէ Հասած իր այդ սկզբնական կազմով, որով իր կազմարարական արուեստին մասին շատ բան մը չենք գիտեր, սակայն զինքը զնահատելի կը գտնենք իբր վարպետ ծաղկող, արժանի՝ մեր բնտիր ծաղկողներու շարքին դասուելու :

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԴԻՒԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ

ՆԱՄԱԿԱՆԻ

ԳՐԻԳՈՐ ՇՂԹԱՅԱԿԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 34 (57Բ)

ՁԱՍՏԷ

Ի ձեռն ընկող Յովաննէս, Թէոդորոս, Փարբէէ, Յովաննէս
վարդապետաց, ամուսնայ տիրացու մահտեսի Փաղպարին, և
Թէրճիման Պօղոս տիրացուն հասցէ դիրս՝ զի ի միասին
բացցեն ընթերցցին և խմային զանխուլ ծածկարար՝ և
ապա կտրատեալ այրեսցեն: Չայս աշակէս արալ էք լոյսք
իմ աչացս՝ և խաղաղութիւն Քրիստոսի մնացէ առ ձեզ՝ ամէն:

ԲՈՎԱՆԴԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ատուածով

[26 Օգոստոս 1736]

Կամ իմ ևս Գրիգոր մեղապարտ պետս՝ հնչից որդոցդ իմաց հարազա-
տից Սրբոյ Աթոռոյդ՝ և ընկող Յովաննէս հայր վարդապետիդ իմոյ զանխուլ
զամենայն զորպէսութիւնս իմ, և զՊատրիարկ վարդապետին, և զտեղոյս քր-
բխտոնէից՝ սիրով ծանուցանել. և զուք ի սրտի և մի՛ ումեք լատնիցէք բո-
ղոսալս ի ամա: Արդ՝ Ատուածով յերանելն իմ արտասուէք ի Սուրբ Քաղաքէն
և ի Սրբոյ Աթոռոյդ, և յանձատիրն ի սուրբ տեսութեանց ձերաց, Թանիժ
սրտիս հաւաք յեա[Փա] և խարժ բոգն. (2300) զոռչ լոյս զայդ տեղացն ար-
ւած՝ և անա առաջի Ատուածոյ խոսիմ զի ի տեղդ՝ ոչ յայտի և ոչ ի ծա-
ծուկ զրամ չունիմ պահած՝ միայն այն էր որ ի ձեզ թէպէ՛մ արարի. և քանի
մի բտակ ի հետս մնաց և զնաւի վրասն որ Աղսր չարապին վարձեր էր՝ ետու
բոքն. (2200) զոռչ: Ի Յինիքէն՝ որ ի Մէծահրաշի կիրակին և ի և ի Յուրի-
սի իգ. ի Ստամպոլ մտի. խարժ եղև ու. (1000) զոռչ և այլ տեղի: Եւ ի մի-
տանէին իմ ի խաղաքս տեսի զՊատրիարկուն իմ և խնդացի չոյժ. և յետոյ քրն-
նեցի և զտի ի մէջ պարտուց ընկղմեալ զխեղճն մինչև ի հարիւր քիսէի պաք-
սուց տակն անկեալ մեր Պատրիարկ վարդապետն. գ. բաժինն չահով և մէն
բաժինն յետոյ թէ անշահ. և այն նախկին զան զինքն տիրապետեալ՝ որ և
յՕգոստոսի իգ. յինէն զաղա զերանքն ետ ծակել, որ ք. հօխայ ջուր ել ի դար-
մացումն տեսողաց և զեռես ի մահիճս անկեալ կայ՝ բայց Ատուածով լաւ
է: Եւ ի լսելն պարտատիրաց զգալն իմ, զրոհ ետուն խնդրել զպարտոն՝ զոր
մեք այլ զօղնութիւն սակաւ ինչ արարաք. և մերկ ի զրամէ ի վայր նստաք

դատարկ սպասելով սղորմութեան Աստուծոյ: Եւ ի տեսանելն զմեզ Հասարակ
ժողովուրդքն խնդացին, նաեւ Համայնքն, բայց ոմանք մեղադրելով թէ ըն-
դէ՞ր պատճառք եղեն եւ զայդ մարդոց ի տեղացն իւր խախտեալ անս բերին.
Եւ ոմանք թէ լաւ եղեւ զալդ երգեն. որ բարով չէի եկեալ զայս ասեմ եւ ըզ-
կեանս իմ աւագեմ զի յանողութեան տեղ աշխարհ խարջ եղեւ. թող զիմ զաճմէթն
եւ զանչափ հիւանդութիւնն զորս կրեցի ի դուր. եւ ամենեքին որպէս Եսայում-
յին հետի են ի միմեանց՝ նոյնպէս եւ սիրտք իւրեանց ստուալք ի միմեանց՝
ափսոս աղղիս մերոյ, զի ոչ տեսանեմ զքաղաքս ա՛յնպէս՝ զոր յառաջն տեսալ
էի: Եւ յաղէն մերմէ ի դրունս մեծամեծաց ո՛չ ոք զոյ: Մահտեօի Սեղբոս
ընդ Պատրիարքիս մեր խոռով էր՝ զնացի ի վէղիբխանն եւ միջնորդութեամբ
մահտեանացն՝ սուտումբուս մի Հաշտեցաւ՝ այլ ոչ ճամարութեամբ, զրդրո-
մամբ սարկնոս երէց Մարկոսին, որ նախքան զգայն իմ զմեծ կոխ արարեալ է
ընդ մեր որդի աթոռակալ Յարութիւն վարդապետին բազում եպերանս խօսեց-
եալ. եւ այնպէս խղճութեամբ կեայ վարդապետն իմ, եւ միշտ աղաղակէ թէ
ազատ արա զիս ի դործոյս վասն Աստուծոյ սիրոյն: Եւ վասն անիծեալ խորա-
մանկ աղղին Յունաց, զայն որ սափիրայի առնն անուանակիցն արծարծեալ է
ի տեղո՞՞ ամենեւին սուտ է. բայց ի զալն իմ ի քաղաքս՝ զտեղոյս վէճիւն՝ ծերն
չար՝ աւ. բուռն ծաղկով յղեաց առ մեզ թէ բարի եկեալ ես՝ եւ մեք եւս նոյնա-
կերպ զՅարութիւն վարդապետն եւ զՊապոյս օլաճազն յղեցաք առ նա թէ բարի
տեսաք. եւ այնպէս մնաց. եւ բարեկամ մի յերեկեան օրն մէկ ֆէրմանի մի
սուրէթ զազտ երեք առ մեզ՝ որ ի լսելն զգայն մեր՝ զնացած է ի Ղընրխի առ
փոխանորդն մեծին, եւ ֆէրման մի արած է զոռոզ աղղն ի վերայ տեղոյդ զա-
տուորին, Շամայ փաշային եւ Երուսաղէմայ մուսալմին թէմպէ՛հ՝, թէ մեք Հը-
րամայեցաք որ ք. աղղն ընդ մի՛ մարտիցեն եւ արզուհալ ի դրունս մեր մի՛
տայցեն. այլ որպէս յառաջն էր՝ իւրաքանչիւր յիւր բաժին տեղն նստցի. վաս-
նորոյ եւ ձեզ պատուիրեմ զի որ աղղն որ միւսոյն վնաս Հասուցէ՞՞ զանս եւ
կապանս ի վերայ նոցա Հասուցէ՞ք, եւ թէ զիւր խնդրեն՝ երկուցն այլ մի՛ տայք
զի ոչ ընդունիմք. չարահարքն զայս Հնարս գտեալ զի գտեալ արդն եւ ըզ-
մահասարն որ Յակոբ վարդապետն բերեալ է՝ պաթալ՝ արասցեն. զարմանք հի-
ացումն սիրելիք իմ, զի յօրէ յօրմէ բերեալն են զսէնէտներն ընաւ մարդոյ
ցոյց ո՛չ են տուեալ. մեք այլ բերաք եւ զիղեցաք ի վերայ առաջնոյն լուկեայն.
Եւ մերքն յոյս տան դատարկ թէ մի՛ տրտմիր՝ Աստուծով քան զյառաջն այլ
լաւ կլինի: Եւ զօրքն փոխանորդիւ ի հիւսիսակողմն են. եւ թուի թէ այն ֆէր-
մանի սուրէթն ի մօտ Լատինացիք (այսպէս) զոյ՝ Պօղոս Հնարեա զուցէ առ-
նուցուս. բայց կարի մի հետեւիր՝ զի բանի կերպն այնպէս է որպէս զրեցի վա-
սրն զգոյշ լինելոյ ձեր, եւ մեզ վնաս յայնմ ֆէրմանէ ինչ ո՛չ զոյ. եւ ահա ընդ
մեր որդի Աստուածատուր վարդապետին մէկ լաւ եաղութ մատանի մի ծան-
րաղին յղեցի. եւ զու ո՛րդի Գարրիէլ վարդապետ առ քեզ պահեա՝ թէ քաղա-
քապետ նա մնաց՝ յորժամ զայ յերուսաղէմ, խորհուրդ արէք թէ պատշաճ
կտեսանէք յիմ բերանոյն արդուհալ մի եւ զմատանին յինէն առանձին մատո
իւրն թէ պատշաճ կտեսանէք եւ երես կդտանեն որպէս ի Շամ եւ Տէր զրոնաւո-
րաց սիրտն քաղցրացուցէ եւ զթշնամիս մեր զՅոյնս խորտակեցէ. եւ ստոյգն
այս է՝ զի ի բարեկամաց կլսեմք որ մեր գայն աստ՝ մեծ ցաւ է եղեր իւրեանց

1 Պատուէր, կրաման:

2 Զեղեալ:

զվասն էրն ոչ զիտեմք՝ բայց նորա ի մէնջ եւ մեք ի նոցանէ միշտ զկասկած կկրեմք՝ Աստուած զվերջն ի բարին առնէ՝ եւ ծառայիցս իւր ողորմեսցի։ Եւ ձեր քաջութիւն ա՛յս է, զի յորժամ Աստուած չէնէ բան մի լսէք եւ զստույն ի մանայք, շուտով մէնջիլիւ մեզ ծանուցէք. նոյնպէս եւ մեք տոնեմք՝ Տերամբ. եւ Տէր զշար խորհուրդս նոցա խափանեցէ. եւ մի՛ երկնչիք, Աստուած ողորմած է։ Եւս լուաք թէ խմտաւիտ կժողովեն ի տեղդ, յղեն վասն իրեանց պարտուց. յետոյ Սիօնցի Մէհմէտն զԹաճայի պէրաթներն երեր, լՊ. դուռ ուղեցէք եւ ապա տուէք թէ տայ. Սիօնցի ք. եղբարքն իր խնդրելով կնեղեն զմեզ՝ Տէր է յոյս իմ։ Զչիւն Ֆէյզու բանն աշպէս խմայնիք. եւ դու ո՛րդի Պողոս լաւ իմա՛՝ զի զիտեմ զցաւն աւելի դու կու քաշես. Աստուած զիտէ՝ որ քան զիմ գաւն յառաջ, Յակոբ վարդապետն շատ ջանիւք հնարեր էր եւ չէր եղեր. յետ մեր գաւոյն պատուիրեցի թէ ո՛րչափ զբամ կերթայ թող երթայ՝ միայն թող լինի. ոչ ես միայն՝ այլ եւ օրհնեալ Լատինքն՝ եւ անիծեալ Յոյնքն ջանացին եւ ոչ եղեւ մուֆտիութիւն, զի Ապտլլաթիֆն ք. եղբարք որդիք Ապուսուտին երես դոթին, եւ զբանն նշխանեցին. եւ զայժմա ի քաղաքիս նոր եղածին կամեալով՝ չեղեւ հնար դառնալոյ. ահա իւր աղագայինն եւս թող վկայէ որ աստ է, եւ չլինի թէ բարդէ ի վերայ մեզ թէ չար Յոյնքն ձեր պատճառաւ՝ զի թէպէտ յամենայնի պարտական են անիծեալքն աշխարհիկ՝ այլ յայժմ կողմանէ անպարտք են. զիտեմ որ երկուքդ Գարբէէ վարդապետդ՝ եւ Պողոսդ՝ շատ սիթամ³ կը կրէք ի նմանէ, այլ ճար չեղեւ՝ զի յամենայն կողմանէ՝ իւր թշնամիքն ցածացուցին զանուն չեւն Ֆէյզուն. լինի թէ Անտոնիւ կաշառիցէք եւ համողիցէք զնա. ամօթով եղաք ի նմանէ, բայց Աստուծով կը ջանամ որքան աստ եմ, թող զիւր խաթրն խօջ պահէ։ Եւ լուայ թէ Ապտլլաթիֆն զմուֆթիութեան վէճիւթիւն առեալ է՝ եւ ընդ մեր նաւին ահա դաւոյց է. բայց այժմ պատուիրեմ սիրելեացդ իմոց՝ զի յորժամ նոր մուֆթին գայ՝ լաւ ծանօթք լինիք ընդ նմա, զի մեծաց ծանօթ է նա՝ եւ խորամանկ եւ բազմազէտ՝ ըստ մերոցն ասից. թէ կլինի ա. ժամացոյց յիմս կողմանէ չեւն Ֆէյզուն տայք՝ վասն զխաթրեն չահելոյ։ Եւ թէ զիմ որպէսն հարցանէք թէ յի՛նչ բանի վերայ կամ՝ ճշմարիտն ա՛յս է՝ զատարկ նստեալ կամ տրտում եւ տխուր եւ անխառակ՝ եւ հետըստ եղածն այլ զնաց՝ եւ դեռեւս խնդրեն. մէկ անհասկանալի անշուհ պապար մի է տեղոյս մեր բանն՝ միթէ Աստուած յիտակէ։ Խաթրդ չմնայ հո՛ղի ամուսն է տեղոյս մեր բանն՝ միթէ Աստուած ողորմած է. եւ վարդապետ ճայ՝ ինձ պարտ է զստույն զրել. այլ Աստուած ողորմած է. եւ վարդապետ Պատրիարքիս կենդանութիւն տայ. պարտքն եւ խորջն շատ՝ եւ կելլին սակաւ. եւ զանձանակքն նուազեալք. Տէրն ինքն ողորմի եւ ճար անէ։ Զնուիրակ Պալատցի Յակոբ վարդապետն ի Թօխաթ յղեցաք նուիրակ. Աստուած զբանն իւր յաջողէ. Մարաշցի նուիրակ Յարութիւն վարդապետն աստ առ մեզ եկն. յԱղամ վարդապետէն դեռ խապար չկա՝ բարով գայ։ Եւ յայժմ ամի ի կողմանցս յայց... (Թուրք պատուում) ահա Աստուծով զձեզ աղատ թողի՝ յիս կրելով զամենայն զցաւս զի իմ վիճակն աշպէս էլ. միայն յանիծեալ Ահմէտ պէկի թէրճիմանի կողմանէ՝ որ Ապտլլահապի միջնորդութեամբ ի վերայ չար որդոյն նորա եղեւ՝ որ բարով չվայելէ. ի Պայատցի Պալոզլի մահաւանի չար որդոյն նորա եղեւ՝ որ բարով չվայելէ. ի Պայատցի Պալոզլի մահաւանի մէտ պէկի որդոյ պէրաթներուն. եւ ես թէմէսիկ ետու՝ որ ի գալ Արբահամին զնորա զբամն տայք եւ ապա զգարպան խնդրէք, եւ զինքն առ Ապտլլահապն

3 Դժուարութիւն, չարչարանք։

4 Փողերանոցի պաշտօնեայ։

յղէք զբոլ սոցա՝ եւ զպէրաթիւերն զբաւ թող մնայ ի մօտ Արքայաժողովն մինչեւ որ զգրամն առնու՝ թէ տայ. ա՛խ ի՛նչ անեմ. յառաջ գրարեւի գիրն տա՝ ի տայ յԱպրիլահապն եւ զգրամն ուղէ՝ բայց զպէրաթիւերն առանց գրամի թող չի տայ. ո՛րդեակ Գարբէլի վարդապետ՝ զայդ էջմարն դու գիտես՝ իմաստութեամբ հոգա՝ որ մեզ սնաս չլինի :

Նախիպենց Ապարիլաթիֆն որ եկն ահա ընդ նաւին մերոյ՝ որպէս գիտես Գարբէլի վարդապետ որ եւ Սօխիկ օղլուց նմ. զոուչ փոխ առեր էր՝ եւ թէ մէջիկ եւ պէրաթիւերն որ ուէին էր՝ առ իմ մնաց ի փոքր խցիկն իմ յոր ննջիկ. ո՛հ, ոչ գրամ խնդրօղ եղեւ եւ ոչ տուօղ՝ եւ ինքն աստ խնդրեաց. եւ մեք տապաք թէ առ աստաֆ մահտեսի Ապտուրն է որ այժմ յերեսաղէմ է՝ Սօխիկ օղլին ամանաթ է գրեր՝ զնա՛ զբռտակն տուր՝ եւ առ զքո պէրաթիւերն եւ զթամատակն. վառնորոյ ի ժամանիլ զբոյս զնա ի փոքր խցնակն իմ եւ որոնեա՝ ի մէջ կաթիր քսակի իմ է ամէն՝. ա՛ն տուր ի մահտեսի Ապտուրն յինձն ողջոյն մատու իւրն. եւ ասա թէ Սուրբ Տան խաթերն զայս բանս հոգայ՝ զգրամն առնու՝ եւ ապա զամանաթիւերն տայ. այս յետոյ եղեւ որ յիւր գիրն չգրեցի՝ թող հաստատայ եւ զբանն հոգայ եւ լիցի օրհնեալ :

Վարդապետք՝ իմ աչացս յոյսք. ահա ռէնլ. (1730) օխայ մեղրէ մոմ յղեցաւ. Աստուծոյ համար զմօմի եւ զգանձանակներու տէֆտէրն տեսէք որ ընդ զբոյս է. եւ զեկաւ հաստի գրերն անպակաս բղրկէք, որ չամաշխմք աշակէմ :

Իմ թէքլիֆն ձեզ ա՛յս է. ն. (100) զոուչ ի Ծննդեան մահտեսի Եղիայն տայք որ Նուիրակ Յակոբ վարդապետն ի Քօթահեայ առեալ է ի Փիլաւաճիկն. եւ իա. (21) զոուչ ի Մարկոս վարդապետն տայք որ միւս Յակոբ վարդապետն առեալ է ի նորա պարտատէրէն :

Եւ ի զարնան եղանակին, ձեռամբ մեր որդի Աստուածատուր վարդապետին թէ զինչ օգնութիւն կառնէք փտեալ ձերոյ հօրս ձերոյ՝ զայն դուք գիտէք եւ ձեր մարիֆաթն. մինչեւ յիշէքիկս այլ զնաց եւ զեռեւս պարտքն զիդեալ կայ ի վերայ խղճոյն. երանի թէ մեռեալ էի եւ ոչ եկեալ զայսպիսիս տեսեալ. այլ վերջն ի բարին լիցի. ափսո՛ս զիմ հօր առատ հաղորդն որ ես յայս հայս կամ, փառք Աստուծոյ :

Թօփալ մահտեսի Սաչատուրն իրիճայ արար, զԲիթրու կինն ի տանէն չհանէք, ք. զօլթայ թող պակաս առնուն ի տան վարձէն զի շատ աղաչեաց :

Մեր սիրելի իրիւրէի մահտեսի Ղազարի որդին եկն այդր՝ Աստուծոյ համար լաւ տիրութիւն անէք, եւ պատուէք զի աչօքս տեսի զհօրն զեկոյութիւն որ վառն գանձանակին եւ մօմին՝ վարկաբարդի չհամարէք զգրեալս :

Թո՛րոս վարդապետ ո՛րդի է՞ր մատամբ գրով ինձ չես ծանուցեր՝ Նուրոյին խապար կը գրկես թէ զղարպառն ի Պատրիարկարանն առնումք. ո՛րդիք ես գիտէի թէ պիտիւր յայս տարի գամ յայս տեղս եւ զառնամ ի տեղդ՝ եւ այժմ ա՛յն առաջին քէֆիկն զնաց իմ. Նուէք անդ եւ զղարպառն տէք եւ աղբանացն տիրութիւն արէք՝ ի ձեռս մահտեսի Ներսիսին թաալիմ արէք եւ յորժամ պիտոյ լինի տէք. ահա եւ զայտեղաց աղբանքն յղեցաք. զբանային տէք բացէք եւ տեսէք. եւ որպէս պարտն է այնպէս արարէք. եւ ի մահտեսին թէպիմ արէք, ո՞չ ապաքէն ձեր է ամենայն :

Մեր Աստուածատուր վարդապետն զնաւի հիսապն ո՛չ կարաց յայտեղս տալ՝ զի խառն եղեւ բանն՝ յորժամ բարով ի տեղդ գայ՝ եւ նաւի կողմա՛կ թէ պարտք ունենայ՝ տուէք՝ զի զահմէթ անշափ կրեաց. Աստուած օրհնէ զինքն :

Զհսպաթախիքն եւ զպատուանն ցրուէք զվխաւոր միաբանից. եւ մի՛ թոս
զուք որ մահտեանն պահէ :

Մահտեաի Դաւթի կիներն եկն ի տեղդ՝ մեր տէմիրնի Յակոբն թէ տաւայ
ի նմանէ անէ՝ իմ խաթրա յիւրնէ կը մւայ : Զհասանիլ ուխտաւորաց այդր՝
փութով մեզ ծանուցէք. եւ սուա սիրով ընդ Յոյնն վարիցիք, եւ ի Տէր եւ ի
պարծանս հոգ Գրիգորի ողջ յերուք որ յՈգոստոսի իզ. յորում նաւն ել բար-
եաւ զգիրս ծրեցի. ի պատեփին զՍրբոյ Տանդ տէֆտէրն կէլիւրին եւ զնացածին
բղրկէք. բաւ է :

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 35 (40Բ)

ՀԱՍԾԷ

Ի սուրբ Երուսաղէմ ի Սուրբն Յակոբ.
ի ձեռս Թէոդորոս եւ Գաբրիէլ վարդապետաց
հասցէ գիրս ի բարին :

ԲՈՎԱՆԴԱՅՈՒԹԻՒՆ

Է՛

[28 Յունուար 1737]

Իմոցդ հարապատից՝ եւ աշացս լուսեացդ բաղձալխատ վաստա-
կաւորացդ եւ հաւատարիմ ծառայիցդ Սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյլի
իմ որդոցդ Աստուածաբան վարդապետացդ եւ ամենայն միաբան
իմ հոգէկից եղբարց եւ որդոցդ զսիրոյ ողջոյնն սիրատարփ սիրով
լալտ աշօք եւ բեկեալ սրտիւ ընծայեմ եւ յԱստուծոյ հայցեմ զի
ամբողջ կենօք կացջիք խաղաղութեամբ, անկեղծ սիրով եւ բարի
միաբանութեամբ ի հաճոյս կամացն Աստուծոյ՝ եւ ի պարծանս
փռեալ ծերոյս՝ ամէն :

Եւ յայտ լիցի իմ ազնուապատիւ սիրելեացդ՝ զի նախ ընդ սալիան-
ճուն գիր մի ի ձէնջ եկն՝ թէ ահա ուխտաւորքն եկին ի սուրբ յԵրուսաղէմ. եւ
թէ զտիրացու Յակոբն, զՄիքայէլն՝ եւ զՂուկասն բաղում թխտերօք յղեցաք.
եւ յայնմ օրէ նայելով ի ճանապարհսն թէ՝ Ե՞րբ զայցեն՝ եւ վասն յուշանա-
լոյն՝ կարի նեղէաք. եւ ի Յունիստի ին. յորն զհարաթի ընդ երեկո Աստուծոյ
ողորմութեամբն եկին հասին աստ ի բիւզանդ անխնս եւ զամենայն զգրեալ-
որն ամբողջ ի մեզ հասուցին՝ եւ եղեւ խնդութիւն ոչ սակաւ մեզ՝ եւ զսա-
ցայ զԱստուծոյ. բայց Միքայէլն ի ճանապարհին խղճուի մահուամբ առ Տէր
փոխեալ էր՝ հոգւոյ նորա տէր ողորմեսցի եւ կեանք ձեզ լիցի. եւ բացեալ ըզ-
գիրսն ընթերցայ՝ եւ մի՛ մի՛ զրոց վերայ զբաղում յոր արտասուս հեղի ընդ
զորով աղէտալի գիրս մեծացդ եւ փոքունցդ՝ զի՞նչ ասացից աշացս իմ լոյսք.
զիտէ տէր զի որպէս դուք՝ նոյնպէս եւ ես խղճալիս՝ եւ ես աւելի. զի դուք
մխիթարիք տեսլեամբ սրբոց տեղեացդ արտմահալած սրբոյ երկնանման Տա-
մարիդ՝ եւ իրերաց մխիթարութեամբ՝ բայց զիս ո՞վ լացցէ զտառապեալս ըզ-
մենացեալս՝ եւ զի ներքոյ ցաւոց անկեալս՝ այլ ինքն տէր այց արասցէ եւ ա-

զօթից ձերոց լուիցէ՝ եւ միմեանց տեսութեան արժանացուցէ՝ եւ ոգորմեացի որոյ Աթոռոյ՝ տառապեալ ազդիս՝ ձեզ եւ մեզ. եւ զորպէսն մեր թէ զննիցէք՝ տեսան ժառք եմք ի վայրս պանդխտութեան՝ բայց անզորք եւ անբան՝ սպասելով ոգորմութեան Աստուծոյ որ զանհնարինսն հնարաւորս առնէ. եւ օրով մի յառաջ քան զտղայոց դալն՝ երեւելի իշխանօք զնացաք ի տեսութիւն երկոքինս Ֆռանցադոց զերապատուելի Էլէի Պէկին. եւ նա իւր աղնիւ Տիկնաւն եւ մեծամեծօք ընկալան զմեզ մեծաւ սիրով եւ ժառօք բազմածախ խորտկօք սեղանոյ եւ ընծայիւք. զոր տէր յերկար կեանս տացէ նոցա. վասնորոյ վասն այսմ իրի՝ ո՛րդիւք իմ զնայաք Ֆռանկաց վանքն, եւ յինքն ողջոյն տայք մեծի բէկդին շնորհակալութեամբ վասն զորոցն զի բազում օգտութիւն եղեւ ի նոցանէ. եւ նոր վէճիլին բարի եկիր ասէք յիմս բերանոյ. եւ միխթարէք վասն ննջեցելոյ հնոյ վէճիլին. եւ թէ հնար իցէ զի ի նոցանէ զիրն կրկնիցի յանձնարարութեան աստ՝ լաւ է. բայց ոչ ոգորմամբ. եւ պատմիցէք նոցա թէ յոյժ չբնորհակալ է զմեծէն ձերմէ. եւ վասն մերոյ իրին աստուծով երպիւնեղանալ աստ եւ անդ վայլին. այլ յոյս մեր յԱստուած է եւ ի սուրբսն իւր. ազօթից սաէպ կացէք. ընդ միմեանս սիրով կացէք, զմիմեանս շահեցէք, զօրհնեալ ուխտաւորսն սիրով շահեցէք եւ պատուեցէք. եւ զբամ սակաւ խարջեցէք՝ (լուսնցփին վրայ) զի ցնծութիւն սրտի իմոյ այն է՝ յորժամ լսիցեմ զձեր սիրով կեալն առ միմեանս եւ մի հոգայք եւ մի տրտմիք՝ զի ոչ ի սպառ մոռանայ տէր զերկիւղածս իւր՝ այլ ոգորմի բոս իւր քաղցր բարոյցն. իմ աշացս յոյս բէկդ վարդապետին, Սահակ վարդապետին եւ ամենայն Հարցս Արքայից կրկին դաջս նոցա համբուրելով՝ զողջոյն սիրոյ ընծայեմ եւ զազօթսն խնդրեմ : Իմ Հայր ծերունի Մարկոս վարդապետիդ՝ թախմեալ սրտիւ զողջոյն սիրոյ ընծայեմ. յԱստուծոյ միխթարիս իմ սիրելի վասն մահուան հոգեւոր որդոյ քո եւ մերոյ, տէր հանդուսէ՛ զհոգի նորա եւ զողորմութիւն սրտի քո վարատեսցէ, եւ կամք տեսան լիցի օրհնեալ. երեմիաս սուրբ ծեր վարդապետիդ զողջոյն սիրոյ ընծայեմ, եւ խնդրեմ ի քէն եւ յամենայն միաբան եղբարցդ՝ զի զտրտում սիրտ վարդապետին միխթարիցէք : Թահական Յովաննէս վարդապետին, Կարապետ վարդապետին, յուսարար Աստուածատուր վարդապետին, Էմիրհան վարդապետին, Գաղպար իմ հօրեղբոր՝ հաճի յօհաննի, մահուանի Ներսիսին, Եղիային եւ Արքահամին տամ զօրհնութիւն աստուածային, եւ այլոցն ամենայնից եւս : Ո՛րդեակ իմ տիրացու Պօղոս. օրհնութիւն քեզ, եւ ի մէնջ զօրհնութիւն մատո մեծ մահուանի մամային եւ իւրոցն ամենայնի. եւ տիրացու արօյ արքահամին եւ իւր մօրն եւ շնորհակալութիւն. եւ վասն Յակոբին հոգս թող չկրեն, եւ տէր տացէ քեզ կարողութիւն ամէն :

Պատրիարկ վարդապետն՝ եւ իւրքն եւ մերքն ամենայն զօրհնութիւն եւ զսիրոյ ողջոյն ձեզ ամենեւցուն տան, եւ ողջ լերուք ի տէր եւ ի պարծանս հիւքոյս Գրիգորի, որ ի Յունիարի իր. զգիրս ծրեցի ստիպով ի մեծն Բիւզանդ ի Սուրբ Աստուածածնին եկեղեցին. բաւ է :

Մէնգիլն ի դուռն կանդներ էր՝ լերուք անմեղադիր :

Աստուծոյ համար վասն քաղաքապետի դալոյն եւ զնալոյն թէ ո՛րպէս եղեւ ձեր հալիկն մեզ շուտով իմաց արէք. իմ որդի Յակոբ վարդապետին եւ ծնողացն զօրհնութիւն տամ :

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 36 (41Բ)

ՀԱՅԹԵ

(Զուեի)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

[Մարտ 1737]

Սիրով սուրբ հոգոյն ծանիք՝ խորհրդակա՛ն որդիք իմ սիրելիք՝ զիտէք խել՝ զի ոչ է ինձ ալլ ախորժ՝ քան թէ մերձ ընդ մերձ իմանալ զորպիսութիւն Սրբոյ Տանդ և զձեր . արդ Յակոբ տիրացուն ի Յունարի ին . եհառ աստ . թաղեալ զիսեղծ Միքայէլն ի ճանապարհին մերձ Ղօնիոյ՝ հոգոյ նորա տէրն ուղորմի . այնպիսի սայուն՝ այնպիսի զալն ըմբոն . բայց այժմ անձուկն իմ այս՝ զի յայնմ օրէ որ տղայքն այգրուստ ելեալ մինչեւ ցայժմ կրկին զորպիսութիւնս ձեր իմանալ ցանկամ . եւս յաւէտ վասն քաղաքապետի զալոյն եւ զնալոյն , եւ վասն կառակածանայ մերոց թէ ո՛ւր եղերեցաւ . վասնորոյ վասն Աստուծոյ շուտով մեղ զիր մի յամենայն որպիսութեանց տեղոյդ եւ ձեր շուտով յղեմք ազաւն : Այլ եւ զայս զրեմ ձեզ զստոյզն . զի զինչ զորք առ իս՝ հովն տարաւ եւ դեռ եւս կիզիչ պապակ ոչ ոչնչացաւ . եւ փերեւետեկոց փետրաթափ եղեալ կամ . զյոյնն իմ յԱստուած ընկեցեալ եւ եղովմայցոց խաղճ ընդ յարդիւ կայ թաքուցեալ . արդ ձեզ զայս զրեմ պատուիրելով . զի զոր ինչ Աստուած տայ՝ յետ բարեաւ զնալոյ ուխտաւորացն տեսէք զհամարն , եւ որպէս յանցեալ ետու ձեզ՝ զհոգոյն Սրբոյ Տանդ՝ նոյն չափովն եւ ալլ աւելի , եւ թէ տէր յաջողեաց բանիկ մի յաւելի մնաց , ընդ հաւատարմին մերոյ կեսարացի Աստուածատուր վարդապետին՝ յօղնութիւն ինձ յղեցէք . նաեւ զորք առ մի եկածն եւ զգնացած ի տէֆտէրն անպատճառ յղեմք . եւ ի Սուրբ Յարութեան կէլիրէն՝ ի բէլղէն բան չառնուք , զի առ մեզ յղեցէ , որ ի զին չըջարորբ ծածկոցին տամք . զայս այսպէս տեսէք եւ հոգացէք անպատճառ , և զտեղոյդ զայլազդեաց զամենեցուն , թէ ո՞վ ոք են ճամբարիտ բարեկամք մեզ եւ ո՞վ առ երեսորս՝ եւ ո՞վ ոք թշնամի յայանի կամ ի ծածուկ , զամենայն մի ըստ միոջէ մեզ զրեցէք . եւ ընդ ամենեւին սիրով կենցաղաւարեցիք . եւ առ լատինսն յատուկ զնայք շնորհակալութեամբ ողջոյն ի մէնջս սիրով տայք , զի լաւ յանձնարարութեան զիր զրեալ էին որ ընդ մեզ բերաք . եւ մեծն նոցա հրաւիրեաց զմեզ իշխանօք ի ճաշ եւ տիկնան իւրով անպատմելի սէր ցոյց ետ մեզ՝ մեծածախս սեղանօք եւ ընծայիւք եւ յուսադրական բանիւք , թէպէտ յոյս մեր յԱստուած է . վասնորոյ անկեղծ սիրով ընդ նոսա վարիցիք , և ընդ միւսիցն ըստ խարդախութեանց : Հովուեան մահտեսի Յարութիւն աղայի ձեռօք սինցի կանաչին ևն . զոռչ փոխ իւր մեր քէֆալաթութեամբ բայց փողն մեր է . թամասուկն զատուորի թէրզիպաչու հետն է . զրեաց մահտեսին՝ մահտեսի Ապաիւլին . զրբեմ եւ ես ձեզ , մանաւանդ քեզ ո՛րդի Պօղոս , զի մահտեսի Ապաիւլի ձեռօք լինի թէզ խարապայն որ յետ մեր պարսպին է՝ հուպ պէրպէր Սարգսի կէցած տան՝ որ ժանտաթղենօք լցեալ է՝ ի ձեռաց Սիօնցւոյն աննիցուր զնով յանուն մահտեսի Յարութիւնին եւ ոչ մեր . զի ինքն աստ ասացեալ էր թէ կծախեմ . մի՛ գուցէ այլոյ շարագունի ծախիցէ կամ չինիցէ . բայց զո՞յ՛ լերուք ի վախրթ յանունէ , կամ յեղբարց հիսէ՛՛ եւ տէր զբարին յաջողեցէ՛՛ լաւ մուղայիթ լերուք . տիգտարն թէ ո՛ր մնասուպն խնդրէ ինձ ծանուցիք . եւ բարեւ նմա . եւս եւ ի որդոյն տայք : Խարդախն Ապաիւլահայ թէ ո՛րպէս ընդ ձեզ զե-

կուցէք. վասն պաշտօնաթիւոյն իման աստ յայտնի գրոյց ոչ գոյ, զծածուկն ոչ գիտեմ. ք. եղբարքն աղքատօրէն զմեզ միշտ կեղեքեն. չեմ ֆէյլ(դու) իրին մուղայի՞նք եմք՝ ալ յայտնուածն ալ է. Օմէրէու ք. կանաչքն ի ն. զսուշէ զմեզ հանին. Աստուած ի՞նչ ատփ՝ տայ տիպարին: Տեսէ՞ք ո՛ր գիրք ինձ կըրէք ի՞նչ լոգ-գիրս համաշնչապէս գրեցաք սիրով, եւ այլոց գրերն ի փողոցսն կըրէք. թէ սուրբ Յակոբայ միաբանքն մեծք եւ փոքունք ընդ միմեանս քէնոյ են. եւս յաւուրք Յակոբայ միաբանքն մեծք եւ փոքունք ընդ միմեանս քէնոյ են. եւս յաւուրք զլիստօրքդ. ընդէ՞ր է իմ աշացս լոյսք. վասն է՞ր զմի՞ տմ ոչ կարացիք բարի միաբանութեամբ կեալ. զի՞նչ կարեմք յաշխարհէ ընդ մեզ տանի: Կամ զիմ՞րդ կարէք եւ այլոց քարոզել. Աստուած զմեզ ի փորձանաց ազատէ. զի-տէք զճշմարիտ բարեկամն մեր զգալի՞ք Սարգիսն թէ ո՞րպէս փառասոր իշխան էր եւ այսօր եղաւ ի հոգ տապանի դառն մահուամբ՝ զոր տէր փրկեցէ զմեզ եւ զմեզ՝ վասն նորա մէկ քառասունք կատարել տայք. զի էր երախտաւոր Արքայ Տանդ եւ մեզ ամենեցուն: Արտասուօք աղաչեմ զմեզ բարձէք ի միջոյ զվէճոյ՝ չլինի թէ եւ ի վերայ Սուրբ Յակոբեան թափօրադիտի զկոխ առնէք. յօրն մէկդ լերուք. եւ Սահակ վարդապետին եւ այլոց ծերոց եւս թէքլիք արէք. լուսարարն խեղճ տկար մի է, ո՛րդի Գարրիէլ վարդապետ՝ օգնեա նմա. ինձ իմ խեղճութիւն հէրիք է՝ մի՞ անէք որ վասն ձեր՝ դառն բանիք ինձ խոցուտն. արտասուօք աղաչեմ, զկէչիւն ժա. գրեալ էիք ինձ, եւ ես զգիրն թաղուցի, յայլոց լսեմ ժք. հոչակեալ. այս ո՞րպիտ իր է եւ կամ միաբանութիւն. Աստուած զգաստութիւն տացէ. աստ աւելի եւ պակաս գրոյց ոչ գոյ՝ չխաբեն յձեզ սրտադողս առնելով. ի վերայ այնմ գրոյն է զոր ի տեղդ զայստ արարին. Աստուած հոգայ. վասն զբարեբիղ՝ որ է անցեալ ամի տաճարի մուկեմի. եւ յայսմ ամի կրկին եղեւ մուկեմի յաճարին եւ ահա եկն աղբ, սիրով լերուտ ընդ նմա զի ի կողմանէ սեւագոյն է. եւ շուն. իմն եկն ի տելիս մեր թէ պիտի ի տեղդ մուսալլիմ լինի հրամանաւ քաղաքապետին եւ ուժգնութեամբ տեղ-ոյս իր տեսցէ զամենայն իր եւ աստ աղբ արացէ՝ զի իրաւունս առնիցեն եւ դէպքսն պատժեցեն. զստոյցն ոչ գիտեմ, միայն թէ լուսք այսքան: Ընդ գրոյս գոյ ա. նամակ վասն ուխտաւորաց զի ի Սուրբ յԱտեանն ընթերցցի եւ մի գիր ի սեղանատունն ի մէջ միաբան եղբարց ընթերցցի. եւ անմեղադիր լերուք, զի ալ կարողութիւն ոչ գոյ յատուկ գիր գրել, քանզի ցաւն եւ կերպ կերպ հոգան մաշեցոյց զիս՝ եւ եմ ի նոյնն: Վասն Աստուծոյ զգրեալս զամենայն կատարէք, ծերոյս խղճացէք, զմիմեանս շահեցէք, եւ զբան սրբոյ աւետարանին ի միտ ձեր բերէք: Հոգեւոր Տէրն մեզ ընծայ յղեաց. յաւ դատարան, զեղեոյիկ չուր-հատ, ք. խայիշայ, ա. ֆէրաճի. չէ՞ն մնայ. նուիրակ վարդապետն ի վերայ իւր զործոյն է լաւ, Սահակ վարդապետն զԿարնոյ ք. վանքն մնասուպ եւ լոյ-մեր նուիրակութիւն էաւ եւ զնալոց է. զմեր Աւետիք վարդապետն Կեսարիոյ զէտ կարգեցաք. եւ Սարգիս պետն՝ որ ինչ մեր խղճուկ Յակոբ վարդապետին ի դահն սուրբ արար կեսարացիք ժպտիկ յինքն հատուցին. ալ ոչ մեր սա-գրլովն ալ իրաւամբք տեսն. Մինաս պետն ի Վէնետիկ գնացեալ անուղղայ գրեր շատ ի քաղաքս գրեալ. որո՞յ հոգս. ի Համթայ Պետրոս վարդապետն՝ մեզ ոչ գիր եւ ոչ զրամ յղեաց ի նուիրակութենէն. եթէ այդր յղեալ է ինձ ծա-նուսիք. զՀամթեցի Յօհան վարդապետն յԱկն եւ յԱրապկիր եւ զՅարութիւն վարդապետն ի Կեսարիայ նուիրակ յղեցաք. զոր ինչ պղնձեղէն պիտոյ է Արք-ոյ Տանդ՝ ի Թոխաթ Յակոբ նուիրակին յղիցէք, զի հոգացէ. իմ պանդոխ-տացեալ Յակոբ վարդապետն իւր խեղճ ծնօղօք յԱստուած եւ ի ձեզ յանձին: Իմ հայր ծեր սուրբ վարդապետին պատիւ եւ չուք զրէք՝ զի զօրհնութիւն ժա-

1 Խիզն, գուր, արգահատութիւն:

ասնդիցէք: Հին նախիպի որդոյ բովանդակ գրերն եւ պէրաթներն ի մէջ կարմիր թալիս քիսէի մի մէջն եղեալ պահէի ի փոքր խցիկն իմ: Եւ զիս^որդ գրեալ էք թէ ոչ երևւի: Կամ անդ է կամ ի միւս փոքր օտայն է, յայլ ուրիշ անդ չէ: որոնեցէք զտէք եւ ի տէրն տուէք: Լուսն եղովմայացիքն թէ զատուարի արդն առ մեզ է՝ եկին տարին եւ այլ գրոյց մի ո՛չ էլ: զյիսներն ի քար՝ ա՛մէն: **Պօղոս** ո՛րդի ահա փոխանակ կանթեղին, զսուրբ Գլխադրի պատուական վարացոյրն հառ քեզ յիշատակ: զբամ հազրէ որ զպակասն տաս՝ Աստուած բնդունելի առնէ: Եւ Ֆէյզու Անտոնին ի մէնջ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ: Բղ-Փռանդի առած վախ գրամն ի մէնջ տալի^ոք թէ ոչ: Եւ այլ բան ի միտս չի գար՝ ողջ լիք ի տէր, ա՛մէն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Նամակը քուակամ չունի, սակայն, ըստ բովանդակութեան, Մարտ 1737ին գրուած պէտք է ըլլայ: Ունի պաշտօնական կարմիր մեկամով կնիք մը ճամակին սկիզբը, ճակատին:

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 37 (49Բ)

ՀԱՍՏԷ

Ի Սուրբ յերուսաղէմ, ի Սուրբ Յակոբայ
յօրհնեալ սեղանատունն բացեալ ընթերցցի զիրս
ի լուր ամենայն եղբարցն իմոց միարանից
բազմութեան:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Է՛

Ի՛մ հոգեւոր աշացս լոյս քաղցր Հարցդ եղբա՛րցդ եւ որդո՛ցդ
սիրելեացդ իմոց՝ Արք եպիսկոպոսացդ՝ Վարդապետացդ՝ Քահանայիցդ՝
եւ ամենայն Պաշտօնէիցդ տեառն. եւ համայն զործակալացդ՝
եւ քրձաղգեաց միարան մահտեսեացդ:

[Մարտ 16, 1737]

Ի զողո՞ջ եւ ի հիւանդ յանձնէ՝ ի տառապեալ Գրիգոր մեղապարտ վարդապետէ՝ յանարժան սպասաւորէ Սրբոց Տեղեացդ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ որ ի Սուրբ յերուսաղէմդ՝ հասցէ սիրարորոք սէր եւ արտասուալից ողջոյն առ իմ ի սրտէ սիրեցեալ վերողբեալքդ ամենայն, հարցանելով զդիար-զըն եւ զորպէսն ձեր՝ զոր ամենակարող աջն Աստուծոյ ընդ հովանեա խնա-մոց թեւի իւրոյ պահեացէ զձեզ զամենեւին. իսկ թէ զողորմելի եւ զղբալի բղ-կեանս իմ հարցանիցէք՝ տեառն Աստուծոյ փառք, բայց եմ իբր եւ զկնճդ կի-տայրեաց անկեալ աստ ի մէջ անշահ հոգոց եւ վարանմանց՝ զորս ոչ կարեմ հառել եւ զրել մի ըստ միովէ. եւ միւս եւս անտանելի քան զսոյն՝ զի յօրէ յոր-մէ ելաք ի նաւն մինչեւ ցայժմ, մէկ ամիս զկատարեալ առողջութիւն ոչ զբ-տաք. եւ այս յետինս որ եղև քան զամենայն ծանրադոյն՝ զի ի Սրբոց յՈսկե-հանց տօնին ի Նշարաթի օրն՝ ի Ղ. Ժամուն սարսուռ իմն անկաւ ի վերայ իմ եւ անկայ ի մահի՞մս՝ եւ այլ ոչ զիտեմ զորպէս լինելա՝ բժիշկք բազումք եկ-

ևալք եւ յուսահատեալք զնացեալք են. եւ այնպէս մնացի ի մահիւն մինչեւ ի տնտեսի Կիրակին. սակայն ողորմածն տէր իւր սրբոցն բարեխօսութեամբ՝ եւ սրբոց տեղեացոյ շնորհիւ՝ եւ օղնականութեամբ աղօթից իմ քաղցր եւ սիրուն եղբարցոյ՝ կրկին ողորմեցաւ եւ ճշմարիտ իբր զՎաղարսոս յարոյց ի մեռելոց. զի ա՛յն իւրոյ ողորմութեան. եւ զայս խնդրեմ ի ձէնջ զի յԱստուծոյ խնդրիցէք մին՝ զի յայս ցաւոցս կատարելապէս զիս աղատեսցէ. եւ միւս՝ զի զոլործս մեր յաջողեցցէ՝ զի պարզերեսութեամբ յայս տեղոյս ելցուք եւ առ ձեզ աչդր ժամանիցուք. զի առաջինն չէ՛ մեծս այս Բիւզանդ. միթէ տէր ողորմեացի տառապեալ ազգիս՝ եւ երանի թէ ոչ էի տեսեալ այնպէս ժխորեալ. իմացայ րդմահ սիրելոյն իմոյ լուսարար Աստուածատուր վարդապետին՝ եւ սպացի. եւ զարձեալ երանեցի զնա՝ եւ զա՛յ անձին իմոյ ասացի. Հոգոյ նորա Աստուած ողորմի, եւ ձեզ ամենեցուն՝ կեանս Հնորհեցէ. բայց ո՛չ է պարտ զմայրն մեր սուրբ ամայի թողուլ. վասնորոյ ընդ Պատրիարքին իմոյ զայս խորհեցայ, եւ ձեզ իմ աչացս լուսեացոյ զրեմ, եւ խնդրեմ զի դուք եւս սիրով հաճիցիք եւ բնդունիցիք. եւ զոր խորհեցաք այս է։ Իմ բէիդ վարդապետի քուեր որդի Աստուածատուր վարդապետն թող ի Սուրբ Յարութեանն ելանէ՝ եւ զայ լինի Սուրբ Յակոբայ լուսարար ի տեղի վախճանելոյն. եւ ամենեցունցոյ կամօք զամենայն զրանալիք Սրբոյ եկեղեցոյն յանձնեցէք ի նա՝ եւ Սարգիս Սարկաւազն լիցի երկրորդ նմա. եւ մահտեսի Ներսէսն, օտապաշի մահտեսի Եղիսայն, չորասան՝ մահտեսի Աբրահամն՝ օղնականք լիցին նմա՝ եւ խնդրեմ հայր բէիդ վարդապետէն զի եւ ինքն ա՛յսպէս կամիցի. երկու Սիմէոն վարդապետքն բաւականք են իւրն օղնական՝ այս ա՛յսպէս թող լինի մինչեւ Աստուծով զամք մեք ձեր սուրբ աղօթիւք. եւ զտօն Սրբոյ Զատիկն Հոշակաւոր աննիցէք որպէս յամենայն ամի զամենագեղեցիկ զՍուրբ Տաճարն զարդարելով մխիթարիցէք զօրհնեալ ուխտաւորսն. բայց յետոյ ամենայն ամփոփեցին որպէս յառաջն էր. եւ խնդրեմ զի վասն Աստուծոյ սիրով ընդ միմեանս եւ ընդ այլ ազինան՝ զսուրբ Տօնն կատարիցէք. (Լուսանցքին վրայ) եւ տէրն ամենայնի ձեզ ամենեցուն՝ եւ նո՛ր լուսարար որդոյն իմոյ զկարողութիւն տացէ՝ եւ ամէնքոյ թողութիւն արարէք. զի ամենեցունցոյ սիրոյ զրերն ի մեզ եհաս եւ Հնորհակալ եմ ի ձէնջ յո՛յժ. եւ է՛ս ոչ կարացի ուրո՛յն ուրո՛յն զպատասխանն զրել մնացի սպարտական. բայց յուսամ ի ձեր կատարեալ սէրն՝ զի զայս զիրս ընդունիցէք ի տեղի զրոյ ձերոյ. Ա՛հ սիրելի՛ք իմ, հաւատացէ՛ք զի եւ զայս զիրս ի չորս յօրն ապա կատարեցի շնորհակալ. յաղօթս ձեր յիշեցէք զիղճուկս. եւ դուք ամենեքին ողջ լերուք ի տէր եւ ի պարծանս զառամեցեալ ձերոյս՝ որ ի Մարտի ծղ. զգիրս ծրեցի վա՛յ եւ եղուկ կենօք՝ զողորմեալ մատամբս՝ ի Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին՝ որ ի Սառմալոյ. բաւ է։

Հրատ. ԱՐԱՅ ԳԱԱՅՃԵԱՆ.

(Շար. 7)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԵՅԻՇԱՏԱԿ

Տ. ՊՕՂՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱԴՐԻԱՆԱՊՕԼՍԵՅԻՈՅ

Ի հասանել Պօղոսի խորհրդականք սիրով և հոգւով կապեցան ընդ նրա և և վաստակէին ի գործն յառաջակայ. միարանք դուարձացեալք, թէև յաղբատուիմեան և և զուրկ ի մարմնաւոր մխիթարութենէ, այլ չ'որհ մեծ համարէին լինիլ Պօղոսի հայր և անուշ ինքեանց և ամանք ինքեայօժար կամօք մատուցին առ նա զմուրհակս և զպահապարկս իրաւս և և բարեւ ինչ ազատեցին յեկեղեցական: զարդուց: Սակայն Պօղոս և խորհրդականք իւր կային ի տարակուսի, զի այլազգիք քաղաքին անդադար մաշէին զսեմս զրանն խնդրելով պարզես և և աւայիտս, թէ՛ «Դու պատրիարք ես»: Եւ իբրեւ հաւանեցոյց զնոսա թէ՛ չէ, ապա ասեն. «Մեծ ոմն ես և համբաւաւոր, չազատիս ի ձեռաց մերոց»: Եւ նորա տաղտկացեալ յերեսաց նոցա, և տպատրաստել զանկողին իւր ի խորհրդարանի, և ի զալ առ նա ումեք բռնութեամբ ձեւանայր հիւանդ, մինչև և կարծել իւրոցն թէ արդարեւ հիւանդ է: ԶԳրիգոր և և զերեմիա վարդապետս կարգեաց ժողովիլ տուեալաւ զարծաթեղէնս յեկեղեցեաց ի հայել: Եւ ինքն սկիզբն արար հատուցանել բաժնիւ զպարտս Աթոռոյն: Բայց անտանելի նեղութեամբ, զի պարտատեարք իբրեւ զմեղու խառն ամբոխիւ կուտեցան ի գլուխ նորա. ոմանք հաճեցան մտանել ընդ բանիւ, և ոմանք ոչ առին յանձն, և և զբամն զոր բերեալ էր ընդ իւր, առ ի՞նչ այնքան պարտուց. որոյ վասն ձեռն արկ խորտակել զոսկեղէն և զարծաթեղէն անօթս եկեղեցոյ. այլ այնօրիկ ևս չէին քաւական: 1829 ի 10 Յունիարի առաքեաց յնիդիպոտս զպղնձեղէնս և զայլ կարասիս մասնաւել ի ձեռն Կիրակոսի եպիսկոպոսի, յորոց զոյսցան իբր 20,000 դահեկան:

Մ Ա Ս Ն ԺԲ

Գրեցին միարանք Աթոռոյն առ հասարակ զիւր բաղմակնիք, և աղաչանօք խնդրէին վերստին զարժուցանել յԱթոռն զԳարրիէլ պատրիարքն ի մխիթարութիւն ինքեանց և ի սփականս ձեռութեան նորին, զի չէր արժան թողուլ զԱթոռն առանց զահակալի և և զմիարանութիւնն առանց զլիտոյ (13 Մայիս): Թէպէտ և ինքն Պօղոս Եպիսկոպոս ձեռն արկեալ և և կնքեալ էր զայն զիւր, այլ յետոյ առանձին զրեաց առ Զաքարիա Վարդապետ, ուր ասէ. «Թէպէտ ցանկամք բարեկարգութեան Աթոռոյն, այլ առանց պատրիարքի ոչ յաջողի և ոչ հաստատի, ուստի արժան է տալ նմա հրամանս զառնալ յԱթոռն, որպէս զրեցին միարանք, զի չէր արժան անհոգութեամբ ի բաց թողուլ զբարեկարգութիւն միարանաց»: Եւ յուսայր նա զիւրաւ ստանալ զայն ի զաւստեան նորին, եթէ մնայր անչարժ ի խոստմունս իւր մինչ էին ընդ Պօղոսի և և

մի լիցի զկնի զայստեան իւրոյ ժխտել ևւ վարիլ ներհակօքն, որոյ վասն պարտ էր վերստին պատուիրել նմա ամիրայից, զի ամենայն զործս կառավարութեան Աթոռոյն համակամ հաճութեամբ խորհրդականաց վարել ևւ մի պատրիլ իւրեւ զտղայ ըստ առաջնոյն ի յառասիրութենէ կենցաղոյս: Ապա պատուիրէ ցուցանել ազգապետաց զայս զիր ևւ զմիարանացն, ևւ յանձն առնել ի կամս նոցա զտնօրէնութիւնն ըստ վայելչութեան, յօգուտ Սուրբ Աթոռոյն:

Ի վերայ այսր խնդրանաց տնօրինեցին ազգայինք զի Գարրիէլ Եպիսկոպոս պատրիարքական չքով ևւ Զմիւռնիոյ առաջնորդութեան իշխանութեամբ նստցի անդ ուրախութեամբ ևւ հանդարտութեամբ ժամանակ ինչ ևւ ֆարութիւն Վարդապետի տեղւոյն երթալ առաջնորդ ի Պրուսա ևւ ի Կուտրինա (1829):

Ասացուք ևւ վասն պարտուցն թէ զի՞նչ արար Պօղոս զկնի զայստեան իւրոյ յԱթոռն: Զառաջին բաժինս պարտուց մհարեաց բազում նեղութեամբ ևւ տառապանօք 504,893: Այս է առաջին բաժինն ևւ վասն երկրորդին վարանէր միշտ Պօղոս ի միտս իւր, թէ որպիսի՞ եղանակաւ ի զլուխ տարցէ դայն, զի առ նուազն 600 քսակ արծաթոյ պէտս ունէր, ևւ ինքն զատորկացեալ էր ի զբամոց, ևւ ի միւս կողմանէ տաղտկացեալ ևւ զղուեալ էր ի բռնութենէ աշխարհաց, ևւ կոչէր զերուսաղէմ առպարէզ աղահաց ևւ զրկողաց, ևւ կամք իւրաքանչիւրոց՝ օրէնք. ևւ բռնութիւն զիրաւունս ոչ ճանաչէ, ևւ թէ՛ ուր բռնութիւն է, անդ չիք արդարութիւն: Զի չէր հանգիստ ինքեան ևւ կառավարաց Աթոռոյն յերեսաց կեղեքչաց. ոչ աղաչանաց լսէին, ոչ աղքատութեան ողորմէին, չզիտէին զայլ ինչ բայց միայն խնդրել պարզեւս, որում չէր կէտ ևւ սահման, զի զոր կամէին՝ զայն խնդրէին: Եթէ ընդզիմանային, բանային զրուես մեծամեծ միատուց յայտնի ևւ ծածուկ, յորոյ վերայ զարմանայր Պօղոս, զի ոչ զիտէր, բայց ետես ևւ ուսաւ: «Երանի թէ», աւէ, «յառաջագոյն ուսանէի, զի թերեւս ոչ անկանէի յայս վիշտ անտանելի»: Եւ զի զկնի տմտոյ ինչ պիտոյ էր նմա զբամ վասն երկրորդ բաժնի պարտուց, թող զայլս որք ոչ կամէին մտանել ընդ բաժնիւ, այսպէս տարակուսեալ մնայր Պօղոս Եպիսկոպոս:

Փոխանորդն երուսաղէմի Զաքարիա Վարդապետ ջանիւք ևւ աջակցութեամբ ազգային երեւելեաց նորոցեաց զհրօքարտակն վասն պատարապելոյ Հայոց ի վերայ զերեզմանին Քրիստոսի: Զայս հրօքարտակ առեալ էր Եղիազար Կաթուղիկոս ի ժամանակս իշխանութեան իւրոյ յերուսաղէմ: Եւ առաքեաց փութանակի զօրինակս նորին յեպիսկոպոս առ Կիրակոս Եպիսկոպոս, հասուցանել յերուսաղէմ ի ցնծութիւն Պօղոսի ևւ միարանաց, զրեալ թուղթ աղաչանաց ևւ աւետեաց զի մի ի հակառակելոյ օտար ազդաց ևւ ի ծանրութենէ պարտուց վիրաւորեացի, ևւ մի երբեք տրամել թէ չէր ժամանակ աշպխի իւրաց: Ահա օր ընդունելի ևւ ժամանակ փրկութեան, զի Ատոռւած է որ յաջողէ զամենայն յամենայնի: Գրեաց ևւ Կիրակոս Եպիսկոպոս յեպիսկոպոս ընդ հրօքարտակին բանս ուրախութեան ևւ աւետեաց, ևւ աղաչէր զՊօղոս չեւանել յԱթոռոյն: Իսկ Զաքարիա Վարդապետ զամենայն զրեանս ևւ զհրօքարտակս ետ հաւատարմին իւրոյ Կարապետին ևւ ընդ մտաւնելի սուրհանդակաւ հհան ի ճանապարհ հասանել ի Դամասկոս: Պօղոս Եպիսկոպոս որ ի վեր քան բղմարդկային միտս համարէր զայս զործ, զրեաց ի Դամասկոս առ Յովհաննէս աղայն ևւ առ առաջնորդ տեղւոյն, զի ի հասանել Կարապետին անդ, ինամով զղուչացեալ հանցեն զիր ի կուսակալէն: Սակայն Կարապետն հասեալ ի մէջ Համա ևւ Հոմա քաղաքաց, հարեալ ի խորչակէ՝ մեռաւ, ևւ զրեանքն ամբողջ հասին առ Յովհաննէս աղայն ևւ անտի յերուսաղէմ:

Ընթերցաւ ի դատարանի հրովարտակ արքային առաջի բազմութեան եւ անտի եկեալ զնոցին ի տաճարն Ս. Յարութեան : Հակառակեցան Յոյնք եւ Լատինք . դատաւորն անթերի կատարել զհրաման արքայի հրամայէր : Կատարեցաւ ամենայն ինչ եւ դատաջին փրկադորձ պատարագն մատոյց Պօղոս Արքեպիսկոպոսն՝ ծայրադոյն կառավարին Ս. Աթոռոյս, յամի 1829, յ2 Աւստեմբերի, Երկուշարթի գիշեր ժամ 7, յիշերտի զհոգիս ննջեցելոց եւ զկենդանեաց օրհնեալ ազգիս Հայոց :

Այլ Լատինք բազումս բնդդիմացան եւ զեղերէին առ դրունս ալապղեաց խափանել զգործն Հայոց, այլ շահեցան եւ ոչինչ :

Իսկ Պօղոս թախանձանօք զբէր առ Զաքարիա Վարդապետ եւ յորդորէր զնա հասուցանել զսահմանեալ տուրս մարդաթուի վասն հատուցման երկրորդ բաժնի պարտուց, զոր կիսոյ՝ չափ վճարեալ էր, զի մի ի ժամանակին պաշարեացի ի նեղութեանց եւ ի զոռանաց պարտատեարց, զի չունէր ակնկալութիւն յուստեքէ, եւ զոյք եկեղեցւոյ եւ վանաց սպասեալ էին, ուստի հարկ էր ծանուցանել զխաւորաց ազգին :

Պօղոս եւ Զաքարիա բազում աշխատութեամբ բարձին զղափար կոչեցեալ տուրքն եւ 75000 դահեկան տուրքն դատաւորին, զոր պահանջէին յետ լըրման ժամանակի իւրեանց իւր ծախս ճանապարհի :

Իսկ փոխանորդ Զաքարիա Վարդապետ զհետ պնդեալ էր սրտի մտօք լինել բաժանորդ ընդ Յունաց ի Գողգոթա, ի տեղի խաչելութեան Փրկչին, որոյ վասն խնդրէր յերուսաղէմէ զղաշնադիրն Սալահէտունին, զի ի ժամանակիս նորին ի ձեռս Հայոց էր սրբաւայրն այն : Թէպէտ Պօղոս Եպիսկոպոս եցոյց նմա զիւրին ճանապարհ առանց այնր կատարել զգործն, զի արքայն Մահմուտ Վէպա թուին հրովարտակաւ բաժանորդութեամբ վայելել սահմանեալ էր զտուր տեղիս, այլ Զաքարիա յեցեալ ի բանս զաշնադրոյն, մատոյց զիր ազաշանաց առ արքայ եւ խնդրեաց տալ հրովարտակ հաւասար բաժանորդութեան Գողգոթայն տեղւոյն ընդ Յունաց . եւ ի պատճառէ իմեքէ բարկացեալ արքայի հրամայեաց տարադրել զԶաքարիա ի Կիպրոս կղզին յաքսորս . եւ Զմիւռնացի Յովհաննէս Վարդապետն եկաց փոխանորդ ի տեղի Զաքարիայ :

Մինչ բացան ճանապարհք ուխտաւորաց եւ ամ բոտ ամէ յաւելոյր թիւ նոցա, Կարապետ Պատրիարք եւ ամիրայք ժողովեցան ի Պատրիարքարան ի 10 Հոկտեմբերի, ուր զկնի բազում բանից եւ վիճմանց ի վերայ ելեւմտից Աթոռոյն, սահմանեցին ի ժողովի անդ զբել եւ խնդրել ի Պօղոս Արքեպիսկոպոսէ զի փութացուցէ զտուժար արդեանց եւ ծախուց Աթոռոյն ըստ ամենայն մասանց որոշ որոշ . զարդիւնս Ս. Յակոբայ, Ս. Յարութեան, արտաքին վաճօրէից, կոնդակադրամ, նուիրակաց, ի վիճակս ժողովեալ ողորմութեանց, սակրս պարտուց եւ զզինս ի դանձարանէ Աթոռոյն վաճառեալ իրաց, այլովքն հանդերձ մի առ մի օրինակել ի մայր տումարէ : Նոյնպէս եւ զծախուցն, որ ինչ տուեալ են բղէշիին, քաղաքապետին, դատաւորին եւ այլոց, եւ որքան բաժնիւ պարտս վճարեալ են, եւ զայլ արտաքին եւ զներքին ծախս Աթոռոյն : Զայս ամենայն զբել եւ հաստատել կնքով Պօղոս Եպիսկոպոսի եւ խորհրդականաց, եւ առաքել ի ձեռն խոհեմ եւ հաւատարիմ վարդապետի ումեմն, զի կարող լիցի տալ պատասխանի հարցմանց նոցին եւ լուծանել զտարակուսելի խնդիրս : Որոշեցաւ նաեւ ի ժողովի անդ պատուիրել, զի այլ մի եւս առաքեացեն նուիրակուես յարտաքին դաւառս, մինչեւ տնօրինեցեն զարժանն եւ ծանուցեն ինքեանց, զի հանդիցեն ժողովուրդք սակաւ ինչ : Յայս զիր ձեռնարկ-

եալ կնքեցին նա ինքն կարապետ Պատրիարք և 15 դիտար տմիրայք 1830 թ30 Հոկտեմբերի :

Այլազգի դոնաւորներ տաճարին Ս . Յարութեան փէ փեղկն արտաքին դրան միայն բանային : Չայս սահման եղեալ էր նա ինքն Սալահէտտին ի նախատին քրիստոնէից , ի տիրել նորին երուսաղէմի : Ի ժամանակ ուխտաւորաց և յաւուրս հանդիսի տօնից շմային ժողովուրդք զերծ ի վտանգէ յեկանէն և ի մտանել անդ , մանաւանդ կանայք և մանկունք . որոյ վտան Հայք և Յոյնք ետուն զրել ի ձեռն դատաւորի քաղաքին ի Դուռն , զի հրամանաւ արքայի բացցեն զերկու փեղկս դրան ի կարեւոր ժամանակս : Սակայն ոչ ժամանակաց այն հրաման , մինչև տիրեաց Պաղեստինոյ փոխարքայն Եղիսդտոսի Մէհէմէտ Ալի և որդին նորա Իպրահիմ փաշա ետ բանալ զայն , զկնի ապրելոյ ի վտանգէ մահուան : Զի ի 1833 թուին բաղմութիւն մեծ էր յերուսաղէմ . միայն 7000 ողիք էին յաղղէն Հայոց և աւելի ևս յօտար աղղաց : Յաւուր ճրագայուցի Չատկին ժողովեցան ի տաճարն Ս . Յարութեան ամենայն քրիստոնէայ աղղք սակս տեսնելոյ զհանգէս Լուսաւորեայի : Եւ եղև ի վտիլ մահդինաց առաւել ջերմութենէ տաճարին , ժողովուրդն սկսաւ տաղնապիլ և Իպրահիմ աղաչէր զորս փրկել զինքն և հանել արտաքս . այլ ամենեւին անցք և ճանապարհ չիք : Չօրքն սկսան հաբկանել զժողովուրդն հրացա՛ն իւր սակս ճանապարհի . բայց նոքա անկան ի վերայ միմեանց և եղև ոտնակոխ , և հօգիւ զինուորքն հանին զԻպրահիմ յեկեղեցւոյ : Բայց ժողովուրդն ոտնակոխ եղեալ մեռան 75 հոգի ի Հայոց և առաւել ևս յօտարաց . ուրախութիւն նոցա դարձաւ ի սուղ և ի տրտմութիւն : Չայսոսիկ զիականա բերեալ չարեցին ի դաւիթ եկեղեցւոյն Ս . Յակոբայ և եղև ողբ , կոծ և աղաղակ , մինչև չարիս մաղթել վանաց Ս . Յակոբայ : Սակայն յառաջագոյն Պօղոս Եպիսկոպոս յատենի ծանուցմամբ պատուիրեալ էր ժողովրդոց՝ ծերոց , պառաւանց , մանկանց , տկարաց և այլոց չերթալ ի Ս . Յարութիւն , այլ նոքա երբեք ոչ ունին մատուցին բանից նորա , յորմէ պատահեցան այսպիսի անանկունելի զժնդակ աղէտք : Յետոյ ի սաղբելոյ Պօղոս Եպիսկոպոսի , Իպրահիմ փաշա ետ բանալ զդուռն զայն , և մինչև ցայսօր բացեալ լինի յաւուր հանդիսից :

Մ Ա Ս Ն ԺԳ

Ծայրագոյն զործակալ Աթոռոյն երուսաղէմի Պօղոս Եպիսկոպոս , արդէն առանց սպասելոյ թաղսիտի կամ բաժնի , յարդեանց ուխտաւորաց հատուցեալ էր զպարտս Աթոռոյն , և յետ կատարելոյ զտօն սրբոյ պատեքին , առաքեաց ընդ ուխտաւորս տարւոյն ի Կ . Պօլիս զՏէր Կիրակոս Եպիսկոպոսն , յաղաղս կարեւոր զործոց Աթոռոյն , յանձն արարեալ նմա զառամարս արդեանց և ծախուց վանաց , զորս բազում անգամ թախանձանօք խնդրեալ էին ամիրայք : Եհնա Կիրակոս ի թաղաւորեալ քաղաքն և զորս ի համբաւոյ լուսայն էր , ետև աչօք իւրովք զբարեկարգութիւնս աղղին : Քանզի ի իշխանաւորք աղղին երկնէին հանապաղ ի միտս իւրեանց և փափաքանօք տենչային հաստատել աղղային ուսումնարան մեծ ի դատարարակութիւն մանկաւոյն , զի մի յաճախեցեն առ օտարս , և փոխանակ փարգապետութեան հայրենի եկեղեցւոյ ուսանիցին զդասանութիւն օտարին և զայլայլ սոփոքութիւնս նոցին , որ ի սրմին ժամանակի սկսեալ էր տարածանիլ :

Եւ յարդիւնս ամէլ զայս խորհուրդ փրկարար , զուժարեցան ամենեքեան առ Ստեփան Պատրիարք (1836) , ուր գտաւ Կիրակոս Եպիսկոպոս և փո-

խանորդ Յովհաննէս Վարդապետն. և ի ժողովի անդ հասութեամբ ամենեցուն սահմանեցաւ կառուցանել զուսումնարանն յիսկիւտար, ի տեղի խարխալեալ վանաց երուսաղէմի: Զրոմանդակ ծախս տարեկան պիտոյից ուսումնարանին յանձն տոին իշխանաւորք ինքեանք հոգալ, բայց զչինութեան ծախսն հանել յերուսաղէմէ: Ապա խնդրեցին նախ յերուսաղէմէ ի ձեռն փոխանորդին 200,000 դահեկան ևւ առաքեցաւ փոխանակազրին յեղիպոսոս առ երեւելի վաճառական Ստեփանէ Զիշինեան, զի ի լրանալ պայմանաժամին անթերի առցէ զդումարն յԱթոռոյն: Եւ յետ ամենայնի զրեցին իշխանաւորք զիր բաղմակրնիք առ Պօղոս Եպիսկոպոս յերուսաղէմ վասն այսր խնդրոյ. զրեցին նաեւ առանձին առանձին Ստեփան Պատրիարք, Կիրակոս Եպիսկոպոս և փոխանորդ Յովհաննէս Վարդապետ: Գրիգոր և Յովհաննէս ճարտարապետք թէպէտ և էին ի ժողովի աստ ևւ կնքեալ զրիւն, այլ առանձին մտերմարար իմն զրեցին առ Պօղոս, զարթուցանել զմիտս նորին ի գործադրութիւն խնդրոյն:

Եւ զկնի սուղ աւուրց սկիզբն արարին բանալ զհիմունն ուսումնարանին յիսկիւտար, ի տեղի որ կոչէր Վանք երուսաղէմի: Պօղոս Եպիսկոպոս կացոյց ի վերայ գործոյն վերատեսուչ գրադատացի Իսահակ Վարդապետ Տէր Գրիգորեան:

Բացաւ փակեալ դուռն Լատինաց ի Բեթղէհէմ, ի ներկայութեան Պօղոսի ևւ եղև վերստին ոտնակոխ եկեղեցին Հայոց մինչև ցայսօր (1836):

Այլ մինչդեռ տակաւին ի Կ. Պօլիս էր Կիրակոս Եպիսկոպոս, կոչեցին զնա ի Նոր Խան ի սենեակ Յովհաննէս աղայի, որ էր քուերորդի Բիշմիշեանի, ուր ժողովեալ էին միայն Քեահեայ Ճանիկ, Բիշմիշեան Միքայէլ ևւ Երկանեան Յարութիւն ամիրայք: Եւ յառաջնութեան անդ տեսին զհաշուոյ տուժար էլից ևւ մտից Ս. Աթոռոյն ևւ բարւոք զիտոգութեամբ ի նկատի առեալ վերահասու եղեն ամենայնի. ուրախ եղեն յոյժ ևւ զովեցին զիսահական կառավարութիւն Պօղոս Եպիսկոպոսի: Ապա հարցին ցԿիրակոս Եպիսկոպոս թէ յի՞նչ միտս են զլիսաւորք միարանաց ևւ զի՞նչ կամին առնել զյաւելեալ զումարն: Եւ նա արար պատասխանի. «Յաջողութեամբ Տեսուն յաւուրս ձեր ջանիւք Նորին Սրբաղնութեան աղատեցաւ Աթոռն ի պարտուց ևւ յաւելլաւ ինչ. այլ այսպիսի աւուրք յաջողութեան ոչ մնան միշտ, զուցէ ի պատահիլ պատերազմաց ևւ այլ ձախորդութեանց նուազեցի թիւ ուխտաւորաց. յայնժամ հարկ լինի ի նկողութեան պահու ձեռն արկանել յայն դումար: Եւ յայտոսիկ երկուս ամս բազում տեղիք շինեցան յերուսաղէմ, ի Յոպպէ, ի Դամասկոս ևւ տակաւին պէտս ունիմք բազում շինութեան ևւ նորոգութեան»:

Այլ նոքա պատասխանի ետուն. «Ոչ բարւոք թուի մեզ այսքան զրամոյ մնալ անգործ յերուսաղէմ. հայեցեալ ի փոփոխմունս ևւ ի պատահմունս աշխարհի, զուցէ մատնեցի ի ձեռս անխոհեմաց ոմանց, որպէս երբեմն վասն քակման Բեթղէհէմի դրան վատնեցիք աւելի քան 200 քսակս զրամոց, զոր վերստին բացին: Ուստի մշտնջնաւոր մնալոյ այնց զրամոց կամիմք առնել տրնօրէնութիւն ինչ ևւ շահեցուցանել»: Եւ զկնի այսր խորհրդոյ զրեցին զիր առ Պօղոս Եպիսկոպոս յերուսաղէմ: Եւ զի մի անկցի այս խորհուրդ ի բերանս այլոց, զայն զիր ետուն զրել Կիրակոս Եպիսկոպոսի. յայլ զիր ստորագրեցին երեքին իշխանքն: Գրեաց ևւ ինքն Կիրակոս առանձին թուղթ առ Պօղոս Եպիսկոպոս, յորում յորդորէր զնա լինել համախոհ կամաց ևւ խորհրդոց նոցին, զի չէր ինչ տեղի կասկածանաց: Եւ յետ բազում բանից յաւելլու ասել. «Գիտես, տէր իմ, Եթէ չէաք տեսեալ զցուցակ զանձեան զրամոց հոգալոյ Տ. Գրիգորի Եղթայակիր հայրապետին, ոչ ի սպառ զիտէաք, զի չիք ուրեք յիշատակութիւն ինչ. այլ ո՞ր մնաց այն զրամ, զի՞նչ եղև, առ ի՞նչ վատնեցաւ, ոչ

որ գիտէ՝ Ապա զի կարգել զմին միւթէ վէլլի Աթոռոյն եւ գերկուան նազր եւ վերակացու, տեսանել զհաշիւն եւ հոգալ զգործս Աթոռոյն։ Այլ այս խորհուրդ, որպէս երեւի, ոչ եհաս յարդիւնս յայնժամ, զի րացեալ էր դուռն խորհուրթեան եւ հակառակութեան ի մէջ ազգաց, եւ Պօղոս րազում դրամոց պէտքս ունէր եւ չէր հնար հանել զայն արտաքս։

Ապա, յետ րազմադիմի ծախուց, խորհուրթեանց եւ կռուց, որոշեալ հաստատեաց Շաթր գատէ Արիֆի էֆէնտի ի սպառ կործանել զշինուածս Հայոց ի վերայ Համբարձման տեղոյն. ապա ժողովեցան անթիւ րազմութեամբ Յոյնք եւ Լատինք եւ Արարացի Փէլլաճք, քակեցին եւ կործանեցին զբոլանդակ շինուածն եւ ոչ թողին նշմարանք ի շինութենէ Հայոց եւ այսպէս անխռնեմութեամբ յամպէտս վատնեցան այնքան քաղկազ դրամոց եւ շարաշար աշխատութիւն, եւ եղին զայն յօտաջին աւերակ միհակին ի 11 Սեպտեմբերի 1839 ամի։

Ճեմարանն որ կառուցաւ յիւսկիւտար ծախիւք Ս. Աթոռոյն, կամեցան իշխանաւորք աղղին զի Աթոռն նպաստեացէ նաեւ օրական ծախուց նորին. ուստի խորհրդով սահմանեցին զի փոխանորդն Երուսաղէմի անխափան վճարեցէ յիւրաքանչիւր ամիս 10,000 եւ ի տարին 60,000 դահեկան. եւ վստն այսր ժողովք ամիրայից գրեցին առ միարանութիւնս Աթոռոյն եւ ի մասնաւորի հարտարապետ Յովհաննէս ամիրա առ Պօղոս Եպիսկոպոս, տալ յարգել միարանութեան զխորհուրդ ամիրայից եւ շահել զմիտս նոցա։ Իսկ Յովհաննէս Եպիսկոպոս զուշակելով զապագայ վտանգն, րազում անգում զդուշուոր րանիւք աղղ արար խորհրդականաց Աթոռոյն, ազաշանօք եւ կամ աղերսապրով տնհետ առնել զգումարն զայն եւ ի սպառ րառնալ զյուծ զայն ծանր ի պարանոցէ Աթոռոյն։ Սակայն այսոքիկ րանք ոչ միայն չեղեն լսելի եւ ոչ եղիտ յաջողութիւն, այլ առաւել եւս ծանրացաւ, զի զկնի ժամանակի եհաս տարեկան տրոց դումարն 120,000 դր յճարէր Աթոռն ամ րատ ամէ, եւ զժուարին եղեւ այնպէս, որ եւ րառնալ զայն բեռն ի թիկանց միարանութեան յանձնողութենէ ժամանակին։ Եւ մինչ այսպէս տարուրերեալ ծփէին խորհրդականք ի վերայ այսր խնդրոյ թէ որով եղանակաւ հնար իցէ ազատել յայդր պարտուց, եհաս առ նոսա այլ իմն զիր ի զխաւոր ամիրայէ ումեմնէ, յոր թախանձէր գնոսա վճարել զմեացեալ պարտս շինութեան Ճեմարանին։

Ձկնի վախճանի Գարբիէլ Պատրիարքի, ծայրագոյն կառավարիչ Աթոռոյն եւ խորհրդական հարք գրեցին ի Կ. Պօլիս առ պատրիարքն եւ առ զխաւորս աղղին, ծանուցանելով զմահ Գարբիէլի եւ զթափուր մնալն պատրիարքական Աթոռոյն. գրեցին զանուանս Եպիսկոպոսաց որք պտան յայնժամ ժամանակի ի վստն Ս. Յակովբայ, եղին նաեւ զանուն Յակոբ Եպիսկոպոսի Պատրիարքին Կ. Պօլսոյ, եւ յայտ արարին թէ յեպիսկոպոսաց աստի զո որ եւ բնորեցէ աղղային ժողովն ի պատրիարքութիւն, հաճելի եւ բնդունելի է միարանութեան։ Զայսոքիկ գրեանոս տառքեցին ի թաղաւորեալ քաղաքն ի ձեռն Գաղատացի Սահակ Վարդապետի։

Իսկ զխաւորք աղղին ընթերցեալ զգրեանս, ծանեան զամենայն իրս եւ ձեռնարկեալ ի գործ բնորութեան, բնորեցին նախ զԻրախոս Եպիսկոպոս. այլ նա կանխագոյն պատրաստեալ զհրաժարական իւր, տուեալ էր Սահակ Վարդապետի։ Եւ ի լինել րանից ի վերայ նորա, մատոյց զայն թուղթ ի ժողովրն, եւ նոքա ընկալեալ զայն, բնորեցին զԶաքարիա Եպիսկոպոս ի Կոդր զեղէ Ծարօնոյ (1841)։

Մ Ա Ս Ն ԺԴ

Պօղոս Արքեպիսկոպոս Գրիգորեան Աղբիւնապօլսեցի, զորոյ զինե-
տապրութիւնն դրեմք, աշակերտ Պետրոս Պատրիարքի Եւզոկիացւոյ, յետ միախ-
նանի նորին յաղազս պարտուց Ս. Աթոռոյն զնացին չորս վարդապետք, յո-
րոց մին էր ևս Պօղոս, ի Կ. Պօլիս և յայլ քաղաքս դտանել օչնութիւն: Սա
դառնայ յԱթոռն (1805). զերտօնն երթայ ի Բիւզանդիոն, և ապա նուիրակ ի
փիճական Զմիւռնիոյ. հասեալ ի Միտլիճ, հրաւիրի լինել փոխանորդ ի Կ. Պօ-
լիս: Մայրապոյն կառավարիչ Երուսաղէմի Աթոռոյն, ապառէ ի պարտուց ըղ-
տուրք Աթոռն, հանդիսացեալ իմաստուն տնտես, խոհեմ և հանճարեղ կառա-
վարիչ:

Ի ժամանակս պատրիարքութեան Զաքարիայ կացին աշխն ի տեսու-
թենէ, բայց դարձեալ ամենայն ինչ անարկութեամբ նորին տնօրինէր: Եւ
յետ միախնանի Զաքարիայ, ի սղատ նուազեալ ի զօրութենէ և բնկճեալ ի բող-
մամեայ ծերութենէ հասակին, անկաւ ի մահիճս խօթ, ուր համբերութեամբ
էկաց ամս իրբէ ևօթն, պարապեալ յաղօթս և ի փառաբանութիւնս Աստուծոյ
բնդ պաշտօնէից և սարկաւապաց իւրոց: Զերմեռանդ ի կրօնս, պարկէշտ ի
մարս, ժիր և աշխոյժ յուսմունս և ի զիտութիւնս, վարժ և հմուտ ի քաղա-
քական և ի տնտեսական յանձանձանս, և աշպխի քաղաքավարութեամբ
հասեալ ի խոր ծերութիւն, հանդեաւ խաղաղութեամբ ի Քրիստոս ի 4 Մայիսի
1853 ի հասակի 90 ամաց, զորոյ զմարմինն բարձեալ թաղեցին ի դաւիթ եկե-
ղեցւոյ Ս. Փրկչի, ի կարգս պատրիարքաց Ս. Աթոռոյն: Թողեալ յիշատակ և
կեղեցւոյ զերիս հատոր զիրս կոչեցեալ Զանազանութիւնք Հինգ Դարուց, հա-
մառօտ պատմութիւն Հին և Նոր Կտակարանաց, հանդերձ բարոյական յորդո-
րանօք զրեալ ի բարբառ տաճկաց, և զգիրս Թանգարան Խրատու, յոճ հայկա-
կան պարզ բանիւ: Համառօտեաց նաեւ զայլ գիրս և զմեկնութիւնս Ս. Գրոց,
ձեռագիր: Բազում են զործք սորին, այլ զորով արտաքոյ նպատակի մերոյ,
թողաք ի բաց:

Աբդ. զհակիրճ կենսադրութիւն տուն երեւելոյ, Պօղոս Պատրիար-
քին մեծին Բիւզանդիոնի, քաղեալ ի ժամանակակից պատմադրացն Հայոց,
խմբադրեցի ի մի մայր յայտ տապարէզ ընդարձակ և յայնաժաւայ սպիտակա-
փառ դաշտի ի զիրութիւն փափաքող ընթերցանեկաց, խորշելով յերկարու-
թենէ և ի տաղտկացուցիչ բանից, և ոչ հաւանութեամբ զհետ զնացի անհառ-
կանայի և կցկտուր ոճոյ, բանից, որ առաւել համառօտութենէ ընթերցողն
զկարէ իմանալ և ի միտ առնուլ զրան և զիմաստս զրուածոյն. այլ զմիջին
և զարքունականն կալեալ շաւիղ և ճանապարհ, անխտոր ընթացիւք զորդ-
մեցաք ի զիր զքաղաքական, զկրօնական և գաղտնին զործանութիւնս սորա,
զի մնացէլ յաւերժական յիշատակ ազդատուհիւն իւրոյ և Ս. Աթոռոյս և հա-
մայն օրհնեալ ազգիս: Եւ զիրահաս ցանկացողաց զիտել և իմանալ թէ որպի-
սի ոք էր նախկին պատրիարքն Բիւզանդիոնի Տ. Պօղոս Արքեպիսկոպոսն, թի-
րեւս կարող լիցի լինչ ինչ կէտս օրինակ առնուլ ի ցանկալի և օգտակար զոր-
ծոց նորին, և աշնպէս տնտեսել զկենանս իւր յայժմ կենցաղոյս, ապաւինեալ ի
շնորհս ամենասուրբ Հօգւոյն, բնդ որում Հօր և Որդւոյն Միածնի փառք, պա-
տիւ և երկրպագութիւն այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ԵՊՍ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑ

1898 Մայիս 9

յերուսաղէմ

(Շաբ. 5 եւ վերջ)

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԲԱՂԴԱՏԻ»

Նոր Զուգայի Ամենափրկիչ Վանքի թանգարան-մատենադարանում համար 596ի ներքոյ գտնւում է մի գրչագիր, որ պարունակում է Բաղդատի պատմութիւնը:

Զեռագիրը կրում է «Փոքրիկ վէպ Այդինեանց» խորագիրը եւ գրուել 1872 թուին, Ղուկաս Այդինեանցի կողմից. նա խօսում է Բաղդատ քաղաքի հիմնման մասին եւ տալիս մի շարք պատմական անցուդարձեր:

Զեռագիրը գրւում է նոր ժամանակների նոսրերով, ունի 22·2×17·7 ս.մ. ծաւալ եւ պարունակում է 68 թերթ: Սկզբի 13 թերթերի վրայ գրի են առնում Մուհամեդի եւ Ալու կողմից հայերին տրւած հրովարտականքի գրքաբար թարգմանութիւնները, ապա թերթ 14—59ը Բաղդատի անցքերի նկարագրութիւններն են, իսկ մնացեալ մասը՝ խրատ, ողբեր եւ այլ խառն նութիւնք*:

Այն բնագիրը որ պատրաստել ենք մի քանի տարի առաջ, հրատարակում ենք կրճատւածերով: Յայտել ենք սկզբի, աւելի ուշ ժամանակների գրած հրովարտականքի թարգմանութիւնները եւ որոշ զլուխներ միջին մասերից՝ որոնք վերաբերում են այլ յարանուանութեանց կողմից յարուցւած կրօնական պայքարներին եւ նրանց հասցրած վնասներին:

Ինչպէս «Փոքրիկ վէպ Այդինեանց»ի հեղինակ Ղուկաս Աբրահամի Այդինեանցն է յիշում իր պատմութեան մէջ, ծնողները զաղթել են Տիգրանակերտից եւ հաստատուել Բաղդատում, ուր ծնուել է ինքը 1799 թուի Փետրուարի 14ին: Զրադուել է վաճառականութեամբ եւ իր լսածն ու տեսածը Բաղդատի եւ տեղի հայ կեանքի մասին 1872 թուին գրի է առել սրպէս «Պատմութիւն Բաղդատ»ի:

Բնագրից ներս կատարել ենք հետեւեալ փոփոխութիւններ.

ա. Բացել ենք բոլոր կրճատագրերը:

բ. Սովորաբար ստորակէտին փոխարինող բութերը վերցրել ենք:

գ. Պակաս եղած տառերն ու հայկական թուականներին համապատասխանող փրկչական թուականները, աւելացրել եւ առել ենք կոր փակագծերի մէջ:

դ. Սխալահնչիւնով գրած տառերի կողքին աւելացրել ենք ճիշդերը եւ առել անկիւնաւոր փակագծերի մէջ:

ե. Եղած աննշան տառաւորները, ինչպէս՝ յոգի (հոյի), օրօք (օրօք), Յերբորդ (Յերբորդ), ուղղել ենք:

զ. Այլ ուղղագրութիւնները, ինչպէս դերանունների վերջին յն, թողել ենք նոյնութեամբ եւ որոշ բառերի մասին տողատակերում տրւել բացատրութիւններ կամ դրել հարցական (?) նշան:

Յոյս ունենք որ սրա հրատարակումը օգտակար կը հանդիսանայ բազմաթիւ գաղթօջախների պատմութեամբ հետաքրքրուողների համար:

* Զեռագրի լրիւ նկարագրութիւնը տրւած է Նոր Զուգայի «Զեռագրացանկ»ի Բ. հատորում, համար 62, էջ 78 (Վիեննա, 1972):

Փ Ո Ք Ի Ի Կ Վ Է Պ Ա Յ Դ Ի Ն Ե Ա Ն Յ

Որում բացատրի առ վերծանողաց նախասկիզբն գառիք կա-
ռուցմանն Բաղդատուոյ եւ յապայ գիանգամանս անցից նորին:

Ոչ որպէս թէ կամիմ ներքողելով վերահամբառնամ զբարե-
վիմակ վեհապետութիւն իշխանաց նորին՝ եւ ոչ հրառարակել
զշարադէպ արկածից թշուառութեան հանգամանաց նորին, զի
ոչ է ինձ փոյթ:

Այլ մանաւանդ անձկամ որ յապագայի վերծանողքն տետրա-
կիս՝ զի ծանիցեն թէ, որպիսի եղեն բնակութիւն քրիստոնէից
ի նմայ՝ և որպէս կառուցումն եկեղեցեաց նաեւ որպիսի բարե-
վիմակ էաք նախ եւ ընդհակառակս նորին՝ այժմեան ծախ և գամ
քան զգամ՝ առ ընդ ծախ:

ԱՌԱԿ ՆՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌ ՍԱԿՍ ԻՄՈՅ ԹԵՐՈՒԹԵԱՆ ԶՈՐ ՕՐՈՆԱԿ

Յորում էր ի դաւառի միում¹, իսկ թեմական քահանայ մի խաժա-
մութ աղիտաց ոմն, հանդուժանման որպէս զիս. եւ ի միում աւուրցն պատշա-
ճի ըստ խնդրանացն բանասիրաց ոմանց՝ կասեցուցանեն զնայ ի յատենին առ
սակս քարոզելոյ² ժողովրդոցն, բաղմականաց եւ ցուպ մի եւս տուեալ առ ի
ձեռս նորին, ըստ օրինակի դաւաղան վարդապետաց: Եւ նա³ ժամ մի անթիար
լուկեան կանգնեալ առ ընդ յատենն ըմբերանեալ անմոռնչ⁴, որպէս թէ քա-
րոզելոց է խղճալին, քանզի զիտէր եւ ոչինչ, եւ ապէսալ⁵ կանգնէր զինչ ասելն
չգիտէր, որպէս զիս: Յայնժամ ոմն ի բաղմականաց ընդոտեալ անտի եւ ասեց
ցնայ. «Արդ տէ՛ր տէ՛ր առա մեզ զի տեսցուք զինչ է առարկութիւն բանից քոյ
զի լուկացիք»: Եւ խօսոյն բացաւ զբերան իւր բարբառելով եւ ասէ. «Յրհնեալ
ժողովուրդ, զի՞ ասէք զիս թէ առա. ո՛հ, ո՛հ, արդ զի ունիմ ի սրտի ասելույ
չառ բան, սակայն ի կոկորդի իմում արտաբերելույ, չունիմ բնաւին զօրու-
թիւն միանդամայն, զի արդ եւ իցէ եւ այլ եւ այլն»:

Եւ արդ հանդուժանման ըստ նմին օրինակի, մեղսամած յօբինոյ վի-
պոյս ունիմ ի կոկորդի բարբառելույ չառ բան, սակայն զբիշս անգոր է հա-
մանդամայն: Ուստի աղերսեմ զի մի ոք անդոտեալէ զլոն անձանց վերծանո-
ղաց անհարթութեան բանիցն տետրակիս, վասն զի փափաղիմ առ ընդ սակս
զյետապայի հանդամանաց եւ զիմ նուառութեան իսկական ծննդեան ինաւո-
րութիւն զեկուցանել, ընդ իմում կնատ կարեօք եւ անհեթեթ իմաստութեք, ուղ-
ղակի անուղղակի աւանդել առ ի ձեռն իմում ժառանգաց եւ առ սակս որոց բա-
նասէր ընթերցողաց:

Նաեւ ստուղարանեմ առ ի պետս զերծուցանելույ զիս ի պարտուց սր-
տութենէ, զի իսկական հեղինակութիւն վիպոյս ոչ է ընդ ամենայն մայր բա-

1 Ֆեաղիք՝ միւս (եւ բոլորն այդպէս):

2 Ֆ. քարոզելույ:

3 Ֆ. նայ (եւ այդպէս):

4 Ֆ. անմոռնչ:

5 Ֆ. ափշեալ:

6 Զակերտները մեր կողմից են:

նիցն յինչն, այլ զհետեւեալ ճտից, առաջին զմասն առաքելայից մինչեւ ի դա-
լտեան Սուլթան Մուրատիւն Արքայի ի վիպէ վիպասանաց իրազեկ լեալ իսկ
յետագայեալ իմաստն բանից աներկեւան իսկապէս յորոց, զորն ի մասանց ի
նախնեաց իմում ընդ ունեկամբ լուեալ եւ զորն ընդ իսկ ականատես աշօք իմ
տեսեալ:

ԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՎԻՊՈՅՍ ԱՌ ԸՆԴ ՍԱԿՍ ԵՂԵԼՈՒԹԵԱՆ ԲԱՂԴԱՏՈՅ

Ըստ ժամանակագրութեան Առաքել պատմադրի եւ առ ընդ այլ հետա-
դոտեալ իսկութեան խնդրոց եւ ընդ կարեկցութեամբ նոցին իրազեկ լեալ ան-
ցից եւ ըստ այնմ գտեալ տխտոյքն հակիրճ համառոտաբար, առ ընդ յետագայի
շծիւ վերծանողաց բացատրեմ: Այսինքն սկսեալ ի յերեւմանէ Շեխ Մահմետի
եւ ընդ աջորդաւ նորին, որում ի Աքքայ եւ Մադինայ եւ ընդ երկիրն Դամաս-
կոսի ընդ ամենայն իշխանութիւն սոցին, իրբեւ իննսուն եւ եօթն ամ իշխեալք
եւ կատարած նոցին ի Դամասկոս բնաջինջ լինելով սերունդն հուսկ յապա մի-
հանն ամիրապետութեան առ ի ձեռն Բ(ա)նի Արպասեանց եղև, որում սյր էին
իսկ արեանակցեալ հարապատ սերունդէ հօրեղոր որդւոց Շեխ Մահմադի սե-
րացեալք, եւ էին եղբայրս երկուս ի մի հօրէ, յորոց անունն անդրանկի Ահ-
մադ քլ Սաֆֆահ եւ կրտսերոյն Մանսուր Դաքանքի մականուամբ յորջորջեալ,
եւ ըստ այնմ ամիրապետութեան ժառանգութիւն Բնի Արպասեանք տիրապե-
տեալ վայելեցին առ ընդ ժամանակ մի:

Ըստ որում Ահմադ Սաֆֆահն անդրանիկ գլով իր բերք ամ իշխ-
եաց առ ընդ երկիրն Բարեթնի—Քուֆայ յորջորջեալ տեղոյն, որում որ նա-
բուդոտոնսորն իշխեր, փոխանակն Ահմադն իշխելով, տարածամ գրաւեցաւ ի
կենաց: Եւ յապա ժառանգութիւն եկաց առ վասն Մանսուր Դաւանքոյն. եւ
զՄանսուրն յետ կատարման եղորո սգոյն զգածեալ զայրապետութեամբ առ վա-
սըն գրաւման կենաց եղորոն իւրոյ, ուստի ակն ոչ զօրելով չուս առեալ ի սահ-
մանէն Քուֆայէ անդուստ ըստ այնմ թափ առեալ, մոլորեալ, չըջակայելով
առ ընդ զաշտոն եւ ի լրումն ի մի հարիւր երրորդի ամս ընդ ամենայն իշխա-
նութիւնն մահմետականաց թւոյն եկն եւ եհաս առ այդր զաշտի. եւ ի յանդի-
մանն Բարեթնի յայս կոյս գետոյն Եփրատայ, առ ընդ եղբրն Ասիւոյ, յորում
եւ էր անտառ մի ահագին, եւ ընդ տաղաւարաւ սակաւ մի զետեղեալ ընդ բա-
նական հանգեաւ առ այդր տեղի, իրբեւ ետես զքաղցրահաշակ ջուրն Տիգրիս
գետոյն Ասիւոյ եւ զառողջարար յօդն. եւ զյարմարեալ տեղիսն շինածոյ հա-
ւանեալ ընդ այնմ յոյժ, եւ հաճեցաւ ի մտի առ ընդ այդր բնակիլ եւ հաստա-
տել քաղաք մի եւ զաթոռ պետութեան իւր առ այդր, յորում եւ լցաւ հարիւր
միլիոնն երրորդի յամս թւոյն հայոց: Եւ մինչ էր ի հայթայթանս զայս, ահա
եւ ի չըջակայելն նորին զորաց ի յանտառի, եւ զաթին զոմն յոյժ ձերունիացեալ
ընդ աւուրրք ի քրիստոնէիցն յազգէ Քաղզէացւոց փափաղաւանից, զի ճղնէր
առ անտ ի զոգ անձաւի միոյ. եւ իսկոյն լուր ետուն առ յիշեալ Մանսուր ա-
միրապետին, եւ Ամիրն եւս անմիջապէս կոչեալ զնայ առ ինքն, եւ զկնի հո-
լով բանից եհարց ի նմանէ զխորհուրդն զայն, զոր խորհեալ էր ի մտի. եւ բզ-
ճանաւորն եւս մարդարեական հոգով զկարեւորութեան աւետեաց լուրն ետ առ
նմայ. եւ ընդ այնմ բանի գուարճացեալ եկաց առ ընդ անդր եւ հաստատեաց
զաթոռ իշխանութեան իւր, եւ բնակեցաւ, եւ սակաւ առ սակաւ եղև քաղաք
մի բարձրահամբաւ աննման:

Ուստի եւ անդր խալիֆայն ընդ ճղնաւորի մտերմացեալ յորդորելով

արտօնութիւն եւ ճշմարտութիւն, զի եւ բերցէ յազգատոհմէ իւրոց առ ընդ աշգրնակիրւոյ, եւ ձեռակերտեալ շինեցեն բնակարանք եւ եկեղեցիք եւ դամենայն պիտոյն իւրեանց, զոր ինչ եւ ցանկացեալ կամեցեն: Ըստ այնմ եկին եւ կուտեալ բազմանալով քանի մի եկեղեցիք, եւ յատուկ եւս մանասոր կրօնաւորաց վանդ, կառուցանելով ճոխացեալ ընդ բազմամիջոց ժամանակ, իբրեւ 550) ամք երջանկարար վայելչանային, մինչեւ ի դալստեան աշխարհակործան թաթար, չէնկիզ Հալաքուխան կուսպաշտն, որում խողխողեաց զիոյճալեացն, ընդ ամենայն մահմետականօք հանդերձ:

Եւ նախքան զանցից տաղնապիցն հալածման յորմէհետէ, որում էր մինչդեռ յաւուրցն իշխանութեան Մանսուրի, եւ էին նոքայ եւս ընդ մէջ բարօրեայ վիճակի երջանկութեան. իբրեւ եղեւ զյրումն կենաց ճշմարտի, մարմինն հանդիսիւ յարդանօք ի յատուկ հաստատուն տեղի փառաւորապէս ամփոփեն, որոյ ըստ աստութեան նախնեաց որում ի շուկայի հնափաճառաց, ի սենեկի միում, եւ ի ծոց արկղոյն ամփոփեալ, եւ ընդ քողով ծածկեալ տապանն, որ եւ մինչ ցարդ բաց երեւակի կայ երեւեալ պարզապէս, որում եւ մահմետականքն եւս իւրեանց իմամ կարծելով, կանգնեն առ վասն հոգւոյն Փաթհայ¹ եւ կարդան տղիտութեամբ. բայց միայն ո՛ր լինելն մեք զիտեմք:

Արդ որոյ ազազաւ տեղոյս կոչումն Բաղդատ յորջորջեցաւ զայն եւս ի հետակայի թերթոյն, առիթ նորին հարկ վարկանեմ սակաւ ինչ բացատրել, քանզի ի ընէ անտի երկիրն անպատուար զոլով, զանունն քաղաքի, ոչ կոչիւր Բաղդատ այլ Զաւրայ, այսինքն անտառ:

Որովհետեւ ի դարոյն խալիֆայից, որպէսզի վիպասանքն, ի մատենիս իւրեանց պատմեն, տարաբաղտապէս ի նուազիլ թաղաւորութիւն մերադնեաց, եւ որում օր ըստ օրէ ընդ արծակ պերճանօք յառ(ա)ջաղիմութեամբն մահմետականաց, ժամանակ առ ընդ ժամ(ա)նակաւ յաղթահարեալ նուաճելով ի մերադնէից ոչ սակաւ բազմաթիւ հոգւոնց ի Հայաստանէ ձերբակեալ զերիքն կաշկանդելով զումարեալ են առ ընդ աշգր տեղի. արդ եթէ ոք ցանկացի առարկայն վերձանիլ, ապաքէն ուսցի ի պատմութիւնէ մատենիցն Հայոց, եւ ողբալով աւաղեսցի, առ վասն չարաչար հալածանաց նոցին, որք եւ ընկալեալ են համբերութեամբ առ ի փառս հաւատոյն Քրիստոսի եւ արժանացեալք առ ընդ երկնային խորանս եւ փառացն լուսոյ:

ԱՌԻԹ ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆՆ ՔԱՂԱՔԻ

Թէպէտ եւ բազմամիջոց ամք էր ի յօրէ անտի յորում աթոռն խալիֆայութեան հաստատեալ կայր ի յանտառ յորջորջեալ տեղոյն: Սակայն անուն քաղաքի Զաւրայ կոչիւր, մինչդեռ տակաւին չեւ եւս էին ձեռակերտիւք բերդ եւ պատնչաւ չրջապատեալ զնայ: Յորժամ վերոյիշեալ զերիքն ի Հայաստանէ ածին առ ընդ աշգր, յայնժամ մշակ ձրի գտեալք, ուստի եւ սկսեցին ըղխողճալի զերիքն վարել առ ի պէտս աղիւսարկութեան դործոց եւ միեալ հպեցան հիմնարկութեան նորին պարսպոյն չրջափակեալ ամբացուցանելույ եւ ընդ դամենայն պիտոյն քաղաքի պատկանապէս աղօթատեղիք զեղեցկազարթ բուրդ եւ աշտարակօք յերիւրեալ, ըստ տպաւորազոյն մայրաքաղաքաց զերազանց ընդ ամենայն մասամբ փառաւորապէս:

Եւ յորժամ հպեցան հիմնարկութեան պարսպոյն ընդ բազմամիջոց ամօք թոպեալ ընդ աշխատանօք, հայթայթէին եւ ոչ աջողէր առ նոցայ ամրա-

¹ Ենչեցեալի համար յատուկ ազօրք (Լ. Մ.):

փակ պարփակեալ զգարիսպն անվկանդ, որպէս զորօրինակ հիմն ի վերայ աւազուոյ եւ զոր ի զիմաց կազմէին ի թիկանց փուշը եւ զթիկանցն եւս հանդուհանման, նոյնպէս եւ յաջմէնն ձախմէ եւ ի ձախմէնն յաջմէ, բոտ նմին օրինակի. եւ զի ոչ կեար հաստատուն հիմն ի վերայ հիման եւ ոչ քար ի վերայ քարի, եւ ոչ եւս կարէին ի մի հնարիւք կասեցուցանեն նորին, ուստի աղչեալ կելոյ մինչեւ դերեւեցան ընդ ամենայն ճարտարութիւնքն զկարեւոր իմաստներց, բոտ այնմ եւ յապայ առ յապայ հետազօտեալ հետեւեն առ ընդ մոզուցն եւ զլսնականաց, խնդրել զճար եւ զկարեւորութիւն նորին: Եւ նոքայ եւս վրձսեն տակոյ թէ ի զուր է աշխատին ձեր, եթէ ոչ ի սեւից մարդոյ կենդանեաց զոյգ ի մօրէ երկուորեակ եղբարք, ամփոփեցի ընդ ի ներ հիման ոչ է հնար բռնաւ կանգնելն պարսպի: Եւ յայնմ վայր հրամայէ սաստկարար խալիֆայն. արարէք փութապէս բոտ հրամանի մոզուց, եւ բոտ այնմ չոքան պաշտօնատուրքն անմիջապէս ձերբակեալ ածին, երկուս մանկտիս ի մի մօրէ զոյգ երկուորեակ եղբարք, բռնարար կասեցուցեալ ի վերայ սոխից եղին ի ներ հիման եւ ամբախակեալ հաստատեցին ի վերայ մանկանց զհիմն պարսպոյն, ի ներկայութեան տկանատես մօրն մանկանց խղճալոյ նոյորոց(?) ի նոզունց, զմին յարեւելեան եւ զմիւսն յարեւմտեանց, եւ բոտ աստիճանն անհատից թէ յորմէ անդրէն հաստատ եկաց զգարիսպ եւ պատնէչն քաղաքի, բայց ոմանք եւս անհատից ալ իմն կերպ պատմեն զի արդ եւ իցէ: Եւ էր անուանք խղճալի մանկանց ընդ կական հեծութեամբ կոծելոյ կոծէր զկուրծս, վազէր յարեւելից առ յարեւմուտս, եւ յարեւմտից առ յարեւելս քաղաքի, ողբալոյ աղաղակ բարձեալ, կականմամբ եւ ասէր. «Եր էք Բագ եւ Դատ, սերելիք իմ որդիք, «Եր էք, «Եր եղին զձեզ. ուստի ի յօրէ անտի դանտն քաղաքիս անուանեալ յորջորջեցաւ Բագդատ:

Եւ մինչդեռ զի էին ընդ ամբախակ եւ դեղեցկակազմ շինուածոց, բագմաշնորոյ ամօք զբաղեալ ընդ կրչկոճիս աշխատանօք թոպեալ Հայաստանի դերանելի դերեացն նորայնոց, ոչք արեամբ զնեալ Տեառն Յիսուսի էին, եւ մինչ զի տանջանօք զնոսայ եւ ել աղաղակ նոցին առ ընդ վերին յարկն բարձրելոյն. բոտ այնմ ահա եւ անդրէն ի վերուստ էջ ցամամբ բարկութիւն Աստուծոյ ի վերայ արեամբ կասեցուցեալ երկրի եւ զհիման նոցին, մանաւանդ եւ առ վասն վրէժխնդրութեան ծառայիցն Քրիստոսի զոր բնաւ երէք ի թատեղծմանէ աշխարհի մինչեւ ցոյսօր, չեւ եւս էր զիպեալ տպաւորազոյն նման ոմին եւ ոչ մի:

Աղէ ունկնդիր լերուք այժմ եւ տեսէք, քանի՞ պատիժ, քանի՞ պատուհաս:

ՅՈՐՈՅ ԱՌԱՋԻՆ Է ՊԱՏՈՒՀԱՍԻՅ

Որում եղև ամբարտապետութեան Մոթրհարն Բլլայ յորջորջեալ ի վերջին խալիֆայի որոյ եւ էր սայ ի տոհմէ Բնի Աբսառեանց եւ ի սերունդէ Մանուոսի Դավանքոյն, մինչդեռ զի պանծացեալ ի իշխէր սայ ի վերայ ընդ ամենայն աշխարհն, զծով եւ (դ)ցամաքն նուաճեցուցեալ էր ի ներքոյ յօտից: Եւ բոտ չիք հաճութեան տեսնոյ Աստուծոյ ամբարտաւանից, զի ահա բարձրացոյց թուորն բարկութեան ի վերայ նոցին, զի որպէս ազոյն Բարայկացուց ի դաշտին, մինչդեռ զի էր մանանայն ի բերանս նոցայ, եւ որպէս զՍողոմ-Գոմորայ հանդուհանման էջ եւս բարկութիւն Աստուծոյ ի վերայ երկրին Բագդատոյ, որում եօթն հարիւր եւ տասներորդի թւոյն Հայոց, յանկարծակի եկն աշ-

խորհակոթման թաթար Ձէնկիդ Հալաքուխանն ի վերայ երկրին տեղոյս, և հալաքուխան երկրին ընդ ամենայն, քանդի ի բնէ րացուստ անտի, ի խայիֆայութեան ի վիճակին Օմարի, որում ութսունհարորդի թէոյն հայոց յարուցեալ Օմարն. իսկ անձամբ ի վերայ կոստաշտից ընդ հասարակօք սկսեալ ի Բարեկունէ մինչ Պարսկաստան, որում ելով խաթիւք տաճկացիքէ կէր ի կոստաշտութենէ զնոսայ, ըստ այնմ աւտի և զչարայոյց Հալաքուխանն կոստաշտ զոյրով բուն, և զմիտեմի հալաքուխանց քենաթմրութիւն թագուցեալ ի սրտի, ըստ որում յայնմ զարոյն ինքնակալ զօրեղ զոյրով պարապ գտեալ, բաղմաթիւ զօրօք եկեալ ի Պարսկաստանէ սկսեալ ուր և որէք մահմետական գտեալ, սուր սուսերաւ խողխողելով հասեալ մինչ Բաղդատ, զիւր նախնեաց արեան բոցն նորին բարկութիւն բորբոքելով, առ ի վրէժխնդրութեան արեան նոցին: Ըստ այնմ աւտի և սկսեալ անխղճարար զմահմետականն անորիչ ընդ ընակեալ Քաղզ(էացի) քրիստոնէից և ընդ համագունդ նոցին և զմեր աննպատ, բաղմաշարշար զերկին Հայաստանեաց, համակից ընդ միախումբ նոցին, արանց և կանանց, մինչև զտղայն ստնդեօք հանդերձ արմատախիլ և բնաջինջ արար որով զամենայն: Հուսկ յետոյ աստ և անդ հետադուսեալ որոնելով ի ծոց զաղտարանաց, գտեալ ըստ չափու իրր քառանից օրիորդք և հարսից տձեն առ յատեան անօրինի, և առ ընդ սակո նոցին ևս հրամայէ գումարել զնոսայ ի դաշտի և ի ներքոյ ոտից երկարաց արշաւանօք ամբախիս արարեալ, խորտակելով ճնշեալ, ևս ճմլեցին և զնոցայ, և հուսկ առ յապայ, ըստ կարեւորին զնախ զրուակօք տեղոյն քաղաքի, և զաղօթատեղի ճամբքն տաճկաց ընդ զարմանատեսիլ բրդանքն աշտարակօք, և զեկեղեցիքն քաղզ(էացի) քրիստոնէից և հոյակապ չուկայք և անթիւ կալածոց, որում նպատակ նոցին մինչ ցարդ, բաց երեւակի երեւի զորն հրդեհեալ, զորն յատակելով և զերկրն անբնակ, ամայի թողեալ, ի բաց կացեալ: Եւ յապայ ասեն թէ բանակաւ իւր հանդերձ զօրօք չուս առեալ, զիմեաց առ յնդիստոս և ի ճանապարհի ուր ուրէք, զմահմետականն հանդիպէր խողխողելով եհաս մինչ յնդիստոս և պաշարեաց և ընդ սակաւ աւուրք¹ մի, ընդ բանակաւ անդանօր նստելով յանկարծակի ի միում զիշերի կաթուածական ախտիւ ինդղամահ լեալ անօրէնն սատակի և թափառեալ անտէր կելով, ընդ բանակի, զորք նորին Փձկի: Եւ ըստ այնմ յարեալ ազարացի և արարացիք, ի վերայ զօրաց նորին Փձկի, խողխողելով փոխադարձ արարեալ. վարեն զնոսայ մինչ Պարսկաստան, և բնաջինջ արմատախիլ արարին զանոյն Փձկոյն, մինչ ի սպառ, որպէսզի նոքայ առ սոցին աղնուական տոհմն, որում էր Բնի Արպասեանց սեռն բնաջինջեալ հատունելոյ առիթ եղեն, և զոր մահմետականքն աւազելով զգամձամբ տոչորին մինչ ցայսօր, քանդի որպէս հայրապետական սերունդ էր, մասն առ ազգի իւրեանց, զոր հատաւ և զերկրն Բաղդադայ, որում 274 ամ անտէր ամայի կելով, պարսիացիքն անդուստ տիրապետեալ իշխելով, մինչև ի 984 (1535) թրւոյն Հայոց ի Կոստանդինուպոլսոյ Սուլթան Սուլէյմանխանն եկեալ և ազատեաց երկրն ի զերութենէ:

Եւ ընդ աւուրսն չարայոյց ապիրատ Փձկի, յատակեալ կալածոց, զմասն ի բաղմաց զեկուցանեմ, յորոց նարդեանս առ ընդ կանանց չուկայ յորջորջեալ ընդ արձակ տեղոյն, անտանելի մեծ մի տեղի աղօթից էր տաճկաց ի րացուստ, որում բարձրահայեաց զարմանատեսիլ բարձր բուրդն մինչ ցարդ, բաց երեւակի անխախտ կայ, որոյ և այժմ անարդ և տղեղ չուկայ մի կաղմեալ, որում զերձանափաճառութիւն և անարդ իրացն առնեն, և անուն տեղոյն

1 Բնադրում՝ աւուրքք:

յայն՝ Քարի Բաղարի կամ Սուղլ Ղազըլ յորջորջեն :

Նայ եւս ի թաղին չուկայի հնախնայացն աշխոյս, որում եւ սայ եւս էր ի բնէ մեծ, բնդարձակ ճամի մի, տեղի աղօթից նոցին եւ սրոյ աշխոյս զոյգ բաղանիս կազմեալ փոխարէն տան աղօթոյն եւ Համամ Փէնջէ—Ալլի յորջորջեն զանուն տեղոյն, որպէսզի զնոյն մտաբանաց տեղի բուրդն քայքայեալ, եւ զոր մասն նպատակ նորին մինչ ցարդ ի մէջ թաղի բնակարանաց կալածոյն, կայ պարզապէս որում Մընարթլ Մաքթումայ եւ Քրրբկ Մինարայ յորջորջեն :

Այլեւ մանաւանդ զողբալի Քաղդ (էացի) քրիստոնեայքն զոր անօրինի սրբով խողխողեալ նահատակեցան, նոքայ եւս յ(ա)տկ(ա)ցեալ անտանելի մեծ մանասոր վանդ(ք) եւ գեղեցկաշէն եկեղեցիք ունէին, որ զկնի տարազէս արկածից, անբնակ ամայի կելոյ, որոց եկեղեցւոց մինն ի բացուստ հետէ տաճկաց աղօթատեղի բուրդ աշտարակաւ, ընդ զմէքթի ճամբի կազմեալ, որում որ խաաքի ճամբի յորջորջեն, որպէս եւ արդեանս կայ ի վայելման նոցին :

Նայեւ զՄանսոր վանդն զայն ի գետափոյն Ճիսիրի յատուկ փառաւոր զբռնակօք ընդ խցերաւ եւ ընդ արձակ ալլի պարտիզաւ հանդերձ զոր ակնատես իսկ եմ լեալ, ի յամայի աւուրցն ժամանակի, որ զկնի յետ հալածանացն Հալաքուխանի, միջոց ընդ յերկար ամօք զքրիստոնէից սուրբ վանդն ամայի կելոյ, ընդ ժամանակաւ տաճկաց Մովլուփի զէրփիշներ ի նմայ բնակելոյ եւ անուն տեղոյն Մովլախանայ յորջորջիւր : Եւ յետ զկնի 560 ամաց որում եղև ի կուսակալութեան Դափուզ փաշայի վրացւոց, որ ի Հայոց 1270 (1821) թւոյն յիշեալ փաշայն զսուրբ կալածն զայն փլուզելոյ եւ ի նմայ զոյգ բուրդ, աշտարակ զմէքթի, առ սակս տաճկաց տեղի մտաբանաց կազմեալ, ընդ չուկայք եւ խանութ կրպակօք, ձեռակերտեաց զվաղեմի մանասղըն զայն :

Իսկ արդ, յորժամ հուպ լեալ միեցան ի նմայ, նախնի հիմունքն վանդի փլուցանել ի բնուստ, առ վասն նորակազմ հիմունքն հաստատելոյս եւ ի բրել պեղման վարկեան, ահա եւ անդրէն զաղստարան մի երեւեալ բացաւ, եւ մտեալ ի ներքս մեծահոյով ոսկւոյ զանձ մի զտին, եւ էր պարուսակեալ ընդ ի զոգ զանձոյն թաղ մի ոսկւոյ, ծանրադին ընդ քարեղէն մարդարտաւ յօրինեալ, եւ տիրացաւ Դափուզ փաշայն զայն, եւ ամանք անհատից բոտ կարծեաց զուշակեալ ստէին իբր թէ թաղ նարուզոտոնոսորի է . բայց ոչ, թիւր էր կարծիք նոցին, քանզի ի զարոյն յայնձ անբնակ վայր եւ անտառ մի էր զաշտն տեղոյն եւ հեռագոյն յոյժ ի սահմանէ Բաքիլօնի : Այլ մանաւանդ հաւանական է անկեղակարծ եւ հաստատապէս ստել թէ ի ժամանակի Քաղդէացւոց թաղ էր զայն պատարալիչ եպիսկոպոսաց, եւ զմթեր զանձն ընդ նմին աներկրայ : Սակայն Դափուզ փաշայն վրացւոց զաւակ զոյով, իսկ եւ իսկ զիտելոյ անձրոտունջ[չ] տիրապետեաց եւ ի Հայոց 1280 (1831) թւոյն, յետ սաստիկ մահաւորածմէն զկնի, տեղոյս Դափուզ փաշայն իշխանական արտօնութենէ անկելոյն, պատժեալ զոյով, բռնարար յուղղեւորեցին առ Պօլիս, եւ զայն թաղն յիշեալ ընդ բազմահոյով զանձ, մթերաւ առ վասն թողութեան յանձանաց՝ զոհ մատոյց, առ ի սպաս թաղաւորին Սուլթան Մահմուդիտան արքային Պօլսոյ :

ԴԱՐՁԵԱԼ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒՀԱՍ

Եւ զկնի զայն տապնապոյն, որում ի հալածմանէ երկիրն անբնակ եւ ամայի կելոյ, յայն ժամ տակաւ առ տակաւ, պարսխացիքն ի յերթեւեկութեան առ ի յուխտատեղոյսն իւրեանց, իբրեւ դի տեսին զքաղաքն ընդ զաւառօք զատարկ անտէր մնացեալ, ուստի եւ նոքայ եւս, ձրի երկիր զտեալ, որպէս մեղուի եւ մօջիւնք, անթիւ զուժարեալ եւ իշխան մի եւս Սատրղիտան յորջորջեալ

ամեն դատաւոր ընտրեն ի վերայ երկրի եւ իբր 274 ամս իշխեալ տիրապետելով վայելեցին ընդ արդասեօք երկիրն ամենայն, քան զի յորմէհետէ խալիֆայութիւն կործանեցաւ, արդէն ութնուտասան ամ էր, զոր Օսմանջուկն զարկելով արեւ, ուստի եւ պարսիացիքն ժառանգեալ իշխեալ վայելեցին, մինչեւ ի օսմանյուցոց զարդանալն բարգաւաճութեամբ, որ ի 970 (1521) թւոյն Հայոց, Սուլթան Սուլէյմանիսան արքայն ի թագաւորելն իւրում, իրազեկ լեալ, առդ առականաց թշուառութեան Բաղդատոյ, որոյ եւ ի 984 (1535) թւոյն, ընդ որ քաջալերեալ ընդ զո[ս]րօք¹, եւ արձակեցաւ ի վերայ պարսից, ի թագաւորութեան Շահ Թահմասի, բնաբանն սկսեալ ի Թարբիդէ մինչ Բաղդատ, խողխողելով տիրապետեաց զերկիրն, եւ զգաւաւ, միջայերկրօքն եւ ազատեաց զամենայն, եւ միջոց եւս կացեալ աստ, առ վասն սահմանադրութեան, եւ յապոյ առ սակա ապահովութեան կարգադրեալ չորեք անձինք, տեղապահ երկրի փոխանորդ արքայի, ընդ յատկացեալ զօրօք, յորոց առաջինն նախադահ մի կուսակալ փաշայ յորջորջմամբ, եւ ի ներքոյ ձեռն նորին ոստիկան աջորդ մի սուրաշի յորջորջեալ եւ երրորդ եւս մի ամն ենկիշերիբեր ազասի, ընդ քառասուն հազար զօրօք եւ չորրորդն օրէնսդէտ քատիր իսլամ կոչմամբ, եւ ընդ այսու մատակարարութեամբ տնօրինելով ապահովեալ ի բաց կելոյլ ուսլթանն փառաւորելով չոգաւ աստուսդ ել եւ զնաց ընդ բանականն առ կոստանդնուպօլիս յաթոն իւր, եւ յապոյ շարունակաբար ըստ վերին կարգադրութեան ընթացեալ կայր երկիրն ըստ նմին օրինակի մինչեւ ցթագաւորութեան պայմանաց արքայի, յորոց առաջինն պայմանն էր այս եւ եթէ ի ձեռս պատահմանց յորժամ կուսակալն երկրի մեռանիցի, որում նորոց ընտրութեան այլում արտօնութեան կախումն, կարօտեալ կայր առ ընդ հաճութեամբն արքային Պօլսոյ, եւ նորին շնորհիւ նոր ի նորոյ հրովարտակաւ նորոյեացի սեւիցէ:

Եւ զկնի վերայիշեալ արքայի, զերկիրն Բաղդատոյ, կայր ըստ այնմ կարգադրութեանն ընթանալով մինչ եւ ի մեռանիլ արքայի ել զկնի այնմ 57 ամ եւս յայնմ կարգաւ ընթացեալ կայր մինչեւ ցթագաւորութեան Սուլթան Մուրադիսան արքայի:

ԴԱՐՁԵԱԼ ԵՐՐՈՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒՀԱՍ

Իրբեւ եղեւ 1072 (1623) թւոյն ի թագաւորութեան Սուլթան Մուրադիսանի, ի ձեռս պատահմանց, ի կենաց զրաւման տեղոյս Օսման փաշայ կուսակալի եւ աջորդ նորին ոստիկան Բէքիր աղայ սուրաշին, ըստ կարգադրութեան արքայիցն նախնեաց, որպէս զի հարկն էր, ուստի եւ Բէքիր աղայն ցանկալով կաշեալ ընդ աղդարարաւ խնդրամատոյց լեալ ի հաճութենէ տէրութեան Պօլսոյ արքունական հրովարտակաւ, արտօնութիւն առաքեսցեն առ վասն իւր կուսակալութեան:

Որովհետեւ Սուլթան Մուրադն ի եօթներորդի ամաց իւրում թագ ընկալեալ, անարբունս զոլով եւ ի յայնմ աւուրց ի սահմանացն Պօլսոյ ապստամբեալ Չալալի ելուզակքն, պարապ դտեալ զերկիրն եւ զնահանգացն Պօլսոյն, լպիրջքն ասպատակելով նուաճեցուցեալ էին ընդ կեղեքմամբ, ուստի եւ զՊօլսոյ նախարարք եւ սպառապետ խորհրդականք, ընդ ելուզակաց զրադեալ զոլով մարտուցմամբ, հազիւ կարէին պատասպարել զերկիրն եւ զթագաւորն իւրեանց անձամբ: Եւ ըստ զուշակութեան բանի, այսու ազադաւ էր եպերելով

¹ Բնագրում գրուած է զորօք, եւ այսուհետեւ գրում ենք ուղիղը՝ զօրօք:

ոչ դոճացան արտօնութեան հրովարտակն տալ Բէքիր աղային, բայց ուր գիտէ, հաւանական է զոհուիլ ոչ էր հաճեցուցեալ Բէքիր աղայն զսէր նոցին, եւ նոքայ եւս անփոյթ եղեն, որեւիցէ ըստ այնմ եւ Բէքիր աղայն եւս վհատեալ վրդովելով, ապստամբեալ, զիմէ վաղվադակի նամակ մի գրելով առ Շահ Արասին, հրաւէր ստնէ նմայ, զալ եւ տիրել գերկիրն, որպէս թէ նոյն ինքն հպատակելով զոնեայ ի նմանէ ստացի զկուսակալութիւն երկրի յուսով մշտնջենական, այլ ոչ գիտէր նախքան զամենայն, ինքն սպանուելոց է ընդ անականկալ վիճակաւ:

Ուստի եւ զՇահ Արսլան լսելն ի բաց զուարճացեալ յոյժ եւ ի 1073 (1624) թուոյն քաջալերեալ, բանակս արկեալ արշաւասոյր զայ վաղվադակի, եւ նախքան զմերձ լինելն երկրի, զլուր տառաւր[ա]նաց, հասեալ առ Պոլիս, եւ անդէն նոր ընդոստեալ ի քնոյ ստրջացեալ, անընդմիջապէս առաքնն զհրովարտակն արտօնութեան Բէքիր աղայի առ սակս կուսակալութեան նորին վաչելման, եւ ի ժամանելն հրովարտակի Բէքիր աղայն եւս ստրջացեալ թէ րնդէր հրաւէր արար Շահին, ըստ այնմ առաջարկեաց ի մտի, առ պատրաստութեան ապստամբիլ պաշարելոյ, եւ Շահն եւս զթիւր առաջարկութեան նորին իրազեկ լեալ եւ Շահն ցանկայր թէ թարց արեանհեղութեան տիրելոյ գերկիրն: յայնժամ ննդութեամբ կալեալ բարեկամական սիրոյ նամակ մի գրեալ առ որդւոյն Բէքիր աղայի, երկպառակեալ խարելով յորդորէ, զի որդին հօրն եթէ սպանցէ եւ ի դալստեան Շահի, որդոյն մեծաբելով տայ նմայ զկուսակալութեան իշխանութիւն, մշտնջենական երկրի անտարակոյս, եւ եթէ ոչ ընդ կցեալ ապստամբիցէ ընդ հօր: Եւ ի հասանիլ նամակի, յետ ընթերցման զտրամար խաթամուժ որդին, պատրեալ, անդէնարար համոզեալ եւ ընդ հօր հակառակեալ, եւ եմուտ որդոյն սատանայն ի սիրտս եւ ի մի պարապաւ եհար ըզհայր իւր Բէքիր աղային եւ սպանեաց զնայ, եւ ընդ առանձին սուրհանդակի զաշնադրեալ ի միասին եւ ընդ պատասխանաւն նամակի ուխտեաց նմայ, զոր ի միտմ աւուրցն ուրբաթի, ի ժամու աղօթիցն միջօրէի, եկեացէ զօրքն Շահի տիրելոյ գերկիրն ըստ այնմ զաշնաց, եւ փութանակի եկն զօրքն պարսիացոյ ի մէջ ծոցոյն զահաւորակաց, արտաքուստ քող արկեալ իբրու համարումն զերգաստանաց, որպէս թէ ուխտաւոր զաւթարաց հանդուակ, սակայն ի ներքուստ էին լի զինազեկստեալ զինուորօք, եւ ի մտանելն նոցին, եւ զտին գերկրականքն զրաղեալ առ զվճարանս աղօթիցն ուրբաթոյ, եւ ոչ ոք եղև կշտամբիչ եւ յանդիմանող առ ընդ առաջ ընդդէմ զօրաց նոցին: յայնժամ արեանմբու պարսիացիքն պարապ գտեալ, խողխողելով արանց եւ կանանց, մինչեւ պղծեալ ապականելով զկուսանս երկրի. եւ ընդ նոցին որդոյն Բէքիր աղայ, բարեկամին իւրեանց, ընդ չարաչար տանջանօք սպանին, եւ դարիւնն որպէս աղբիւր լեալ, եւ ոռոգանէր գերկիրս. եւ ի զահէ տազնապէ անտի, զքաջ եւ նախագահքն երկրի ի սաստկութենէ պակուցման, մտանեն առ ի զող պանդոկի, որ էր Ճղալի Օղլի խանն, այսինքն քարվանսարոյն պաշարեալ անդ, իբր քառասուն տիւ եւ զիչէր պատերազմեալ ընդ պարսիացիսն եւ յապայ թլկեալ եւ նրքեալ ի սոյնու եւ առ յապայ բանան զդուռն պանդոկի առ թշնամւոյն յանձնուելով եւ նոքայ եւս խողխողեալ եղեն անրմբերելի տանջանօք: Եւ զկնի զաղարկելոյն սրածութեանց Շահն միջոց կացեալ աստ, զուխտատեղոյքն իւրեանց չրջակ[ա]յելոյ եւ յապայ ընտրեաց զԲաթթաշխան սպառապետ մարդպան իւր կուսակալ երկրի տեղոյս, եւ մեկնեալ Շահն, շուս առեալ, ընդ բանակաւ չողաւ եւ զնաց աստէն առ յաթոռս իւր յԱսպահան:

Հուսկ յետոյ, սկսեցին հետեւարար, պարսիացիքն անընդհատ չարատեւութեանց, առ աղդին օսմանցւոյ, յորոց Սօնլիքի վերաբերեալ ուխ-

տատեղոյքն, որք են Շէխ Արդուլղադըր, եւս եւ Արուհանիֆայ իմամ Ալամ, քահանայապետն Սօնլըքի, որում նոցին պաշտելույ տեղոյքն, զորն խոհակերաց կերակրույ, եւ զորն մրտաբ անասնոց, ձիաստան, այսինքն թաւիւյս զբրտառից կապմեցին, չի ապականութեամբ, եւ ըստ այնմ, թէ եւ զձայն բողոքի հասեալ էր առ յունականն Պօլստոյ տէրութեան սակայն որպէս ի վեր յիշեցաք, որովհետեւ Սուլթան Մուրադն մանուկ գոլով, մանաւանդ եւ այն զի, որ ի զարոյն յայնմ, ստահակ ելուզակ ջալալիքն, անդուլ բնդ յամենայն տեղիս, նոյնպէս եւ ի նահանգի Պօլսոյն յանդղնարար շրջակայեալ, անխնայ կեղեքելույ աղապաւ ուստի սպառապետ եւ նախագահքն Պօլստոյ, զբաղեալ գոլով բնդ նոքոք, հաղիւ կարէին պատսպարել զինքեանս եւ զարքայն իւրեանց միայն եւեթ, մինչեւ ցեօթն ամ միջոց, անմոռնջ լմբերանեալ կային բնդ ամենայն: Եւ ի յամին ութերորդոյն Սուլթան Մուրադ արքայն արբունս հասեալ, եւ զձայնն գուժի որպէս աշխարհանցում բողոքն ազադակի եհաւ ի Պօլսա առ յաւկաճ[Տ]ս արքայի: յորժամ արքայն լուսւ զաղմուկն՝ երկրի աւաղելով սպառ(ն)ացեալ հրամայէ վաղմադակի անմիջապէս բանակս արկանել, մարդպան եւ սպառապետք, եւ բնդ հոյլ զորօք բաղմաւ, առաքեաց Բաղդատ, առ բնդ սարսիացիան ճակատիլ, իսկ կանխաւ եօթն ամ էր, յորմէ ի գերութենէ երկրի ոչ ունելով ինքեան զտարադէպ լուրն արքայն, իրբեւ իրազեկ եղեւ եօթն ամ եւս ընդ միջնորդութեամբ մարդպանաց, հետեւարար անբնդհատ մարտնջելով այլեւս ոչ կարողանալ նուաճացնել թշնամոյն, մինչեւ լցան չարեքտատան ամ ամբողջ, որում զաղանակուր էր լեալ երկիրն Բաղդատուոյ ի գերութեան:

Ուստի եւ զարքայն, գիլ[տ]ելով զթուլութիւն սպառապետաց, զայբացեալ յոյժ ըստ այնմ, ցասմամբ քաջալերեալ անձամբ արքայն, բնդ մեծաւ պատրաստութեամբ ի 1087 (1638) թւոյն Հայոց եւ իններորդ ամսոյն Ապրիլի, ել ի Պօլստոյ եւ վեցերորդի ամսոյն Նոյեմբերի ամբողջ(ա)պէս ժամ(ա)նեաց առ այդր, եւ տասնչորսերորդի ամսոյն Դեկտեմբերի ճակատելով եւսանդաղին ջանիւք յաղթեալ, եւ յաւուրն Ուրբաթի եւս տիրապետեաց զքաղաքն Բաղդատուոյ այսպէս:

Իսկ իրբեւ եկն եւ հպեցաւ պաշտելով զերկիրն ճակատս տալ արքայն, որոյ եւ բերդն քաղաքի, յոյժ ամբափակ գոլով, ջանայր եւ բնդ զարմանասքանջ հնարիւք, ոչ կարեր յաղթել, բնդ որ սքանչացեալ ակընկառոյց լեալ զարմանայր եւ կայր ապշեալ ի յայնմ, իսկ բնդ բանակի Արքային, քաջ սքանչելարուեստ զգօն ոմն մի գոլով, Ոջա Կօկ Նազար անուն, յազգէ բուն հայկազնէից, եւ զյիշեալն ցանկայր ետանդաղին ինքնարոյս հնարիւք, զի նորաստեղծ թնթանօթ մի ձուլեալ, սակայն ոչ գոլով ըստ գոյի չափոյ զնիւթ մետաղի եւ այլ պիտոյից, եւ ըստ այնմ ազդ արարեալ զեկոյց բանն առ Արքային, հրամայէ արքայն վաղմադակի զարքունական: Եսկէ սամանն² սեղանոյն եւ զսպաս պղնձեղէն խոհակերացն բանակի բնդ ամէնն եւ իսկոյն զբողմանդակն գումարեալ ի զաշտին Սամարրայի: Եւ ընդ այսինքն ոսկւոյ, արծաթ եւ պղնձեւոյ, եւրաղէ՝ ի նիւթոց, նովիմբք զանդեալ, մատակարարեալ, զոյգ մի հանդունման, ահաղնատեսիլ թնդանօթ ձուլեաց ճարտարապետն Կ. Նազար, եւ ի ճակատին բնդ քաղաքի, միով ի յերկոցունց, բնդ արծարծմամբն առաջին ի մի բամբկի պետակաւ ի հիւսիսային կողմանց քաղաքի բնդ յաջորդութեամբն Աստուծոյ զպարիսպ բերդոյն ձեծեալ քայքայելով մինչեւ ի յերկիր

1 Բնագրում՝ զաղմուկն:

2 Սաման = գոյք, իրեր, տնեղէն սպասքներ:

3 Եւրաղ = ասպաղէնք, նաեւ ձիու քամբ ու ծածկոց:

հաւասարեալ եւ տիրապետեաց զքաղաքն Արքայն: Եւ ի մտանկն զօրաց, որ-
պէսպի անխիղճ պարսխացիքն, ի ժամանակի սպանդանոց էին կաղմեալ, նոյն-
պէս եւս սպանդ վարեցան, եւ ապա ի նոյն փլուզեալ տեղոյն սարսպի, դուռ
մի կաղմեալ քաղաքի եւ անուանեցին զնայ Այլ Քափի, այսինքն յաղթութեան
յուսատու դուռ, որում մինչ ցարդ կայ ի դործի անդադար:

Եւ յետ ի սրածութենէ՝ դադարելոյն Արքայն, յիշելով՝ զհնարազէտ
պիտանութիւն Կօկ Նաղարի, ըստ այնմ եւ հրամայեաց կոչել զնայ առ ի ըս-
պաս տեսութեան Արքայի, զի ի ձօնիւ ըստ արժանոյն նորին տաճելով սար-
դեաւարեաց նմայ՝ փոխանակ աշխատանաց նորին, նայեալ եկն եւ երկրպաղ-
եալ կանգնեաց ի յատենին Արքայի, եւ զԱրքայն հրամայէ ասելով նմայ, ո՞վ
դու որովհետեւ արարեր զհնարս այս, արդ իմ դրեալ յինէն, իսկ երանելին հո-
ղեսէր զոլով, եւ ի բնէ եկեղեցի չգոլով աստ, ուստի խնդրեաց յԱրքայէ եկե-
ղեցի մի կառուցանել, առ վասն անուան Հայոց եւ զԱրքայն ստատելով ասէ.
«Ով խելաղար, այս ինչ խնդիր է ջ. ջին, խնդրեա՛ զոր ինչ կամիցիս տացից ես
քեզ» եւ նա կրկին երկրպաղեալ ասէ. «Կեցցէ Արքայն յաւիտեան, է իմ փա-
փաղ հոգեւոր տուն մի հաստատելոյ, զի եւ մշտնջենական կրօնաւորքն մեր
բնդ աղղի տիւ եւ զիշեր, անդադար, ի սաշտման աղօթից առ Աստուած փա-
ռարանեալ եւ առ Արքայիդ յերկար կենաց, մաղթելով ի յԱստուծոյ հոյցեա-
ցեն հանապաղ», ըստ այնմ, եւ ի նոյն ժամու զիջեալ ի խնդիր նորին Արքայն
եւ հրամայէ փաղմաղակի անմիջապէս, ի յարքունական գանձէն, կառուցանել
եկեղեցի մի, որոյ չորեք հարիւր դաղ երկայնութիւն, նոյնպէս եւ զլայնու-
թիւն նորին հանդուանման, եւ զհանդաւարանն ի դաշտի, ըստ նմին չափո:
Եւ փութանակի բնդարձակ ի ծոց քաղաքի, տեղ մի որոշեալ, որում անուն
տեղոյն Թիքէնլիկ, այսինքն տեղի փշարոյս: Եւ առ վասն հաստատութեան ետ
նմայ ոսկէգօծ հրովարտակ մի, յորում եւ էր դրեալ ի նմայ այսպէս. «Թի-
քէնլիքդէ, մարմուր օլայ Կօկ Նաղար մահլէսի, մէյրէմ Անա իսմինդէ, էրմէ-
նիլէր քիլիսէսի»: Եւ անյապաղ շուտափոյթ բնդ սակաւ միջոցաւ կաղմեալ եւ
ի 1087 (1638) թւոյն, կատարելագործեցաւ եկեղեցին, առ ըստ յանուն Աստ-
ուածամօրն մերոյ: Իսկ առ ի չգոյէ ի ժողովրդոցն մերազնէից՝ զերանելի Կօկ
Նաղարն փոխանակ զնոյն բնդարձակ հրովարտակի եւ արտօնութեան, հակա-
դարձ նորին, փոքրիկ մատուռ մի կառուցեալ, քանզի ի դարոյն յայնմ ոչ էր
բրիտանեաւանակ, մանաւանդ եւ ոչ երբէք հայք, որպէսպի ի վեր թերթոց տես-
րակիս՝ դառնապէս քարոզէ առ յերժանօղաց:

Եւ ի աւարտման եկեղեցւոյն, առ ի չգոյ մերազնէից բաղմաշխատ Կօկ
Նաղարն, փակեալ զդուռն՝ ապշեալ բնդ բանալեալ թէ զինչ արտոցէ, անդր եւ
քանի մի անձին յաղղէ Քաղղէացւոց քրիստոնէից հանդիպելով ճարահատեալ
միամտաբար եկեղեցին բնդ հրովարտական հանդերձ, սահեցմամբ վրիպեալ
աւանդ յանձնէ առ նոցայ, պատուիրելով յորքան ժամանակ առ ի չգոյ աղղիս
Հայոց, որպէս աւանդ վայելեալք գուք ի նմայ, սակայն ի ներկայանալ նո-
ցին յայնժամ իսկոյն անպատճառ յանձնեալք եկեղեցին բնդ հրովարտական
առ Հայոց, եւ նոքայ եւս ժպտեալ յոյժ, ուրախութեամբ բնկալեալ տիրացան,
եւ վայելեցին երջանկաբար բնդ յերկար ամօք, ժամանակ մի, զի եւ իցէ:

Եւ բնդ հանդիլին զործոց Արքայի, ել եւ չողաւ աստուաց բնդ բանա-
կաւն փառաւորապէս. եւ զերջանկայիշատակ Կօկ Սօջայ Նաղարն եւ բնդ նմայ
հանդերձ, եւ զնոյն ահագին զոյգ զարմանատեսիլ թնդանօթաց, յորոց զոր բնդ
ոսկւոյ դանդեալ, զմինն յաղթուին ի նոցունց Փաթհլիէր կոչեցեալն եւ զյաղ-
թութեան թիւ նորին, ըստ տաճկաց 1043 թիւ քանապործեալ յիշատակաւ,
ադատելով եթող առ այդր, ի դրան ներքին բերդոյն, որպէսպի մինչ ցարդ կայ

չդժարիւք չըջապատեալ եւ զմիտն տարան ընդ բանակի Արքային, առ ի Պոլս-սըն Կոստանդինու :

Եւ իբրեւ եղև մէկնին Արքայի աստուած, էր ի թւոյն 1088 (1639) Հայոց, ամսեանն Փետրվարի, մերձ ի քսան եւ չորեքերորդի ամաց Հասակի, բաջայազմ Արքայն, կնքեալ զկեանս իւր վճարեաց, նա եւս զմեր բարեջան Խօջայ Կօկ նազար Հոգեւոյն առ ընդ յապոյ վախճանեալ, եւ ընդ վերին արքայութեան արժանացեալ, որոյ յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի :

ԱՐԳ ՀԵՏԵՒԵԱԼՆ Ի ՆԵՐ ԶԵԿՈՒՅԱՆԷ ՆԱԽ Ի ԲՆԷ ՀԱՅ-
ԿԱԶՆԵԱՅ ԲՆԱԻՈՐԻԼՆ ԱՍՏ ԵՒ ԱՊԱՅ ՇԱՐՈՒ-
ՆԱԿԱՐԱՐ ՔԱՂԴԷԱՅԻ ՓԱՓԳԱԻԱՆԻՅ ՈՒ
ԱՏԵԼՈՒԹԻԻՆՔՆ ԱՌ ՄԵԶ

Եւ զվեր յիշատակեալ եկեղեցին, եկաց առ ժամանակ մի, մերձ ութ-սուն ամ, զերեալ առ ընդ ձեռս նոցին վայելման, ցորքան չեւ եւս էր լեալ, տակաւին բնակիչք Հայոց. եւ առ յապոյ ի շնորհէ բարձրագոյն նորին Արքայի, զերկրի խաղաղ, ազատութեան, եւ բարօրեալ համբաւ նորին, տարածե-լով, յայնմհետէ աստանդականաց մերազնէից ի լսել նոցին յայն ժամ սակաւ, հետեւարար սկսեալ հետզհետէ ի զանազան տիեղերաց, այսինքն ի Պոլսոյ, Դամասկոս, Եդեսիոյ, Ուրֆոյ, Վանայ, Կեսարիոյ, Թոխաթ, Սերաստի-ւոյ, Եւզոկիւոյ, ի Կարինէ, եւ այլ զանազան քաղաքաց Անատոլոյ, եւ ըստ մեծի մասն Տիգրանակերտ եւ Ասորեստանէ եւ ի նահանկաց նոցին կուտեալք եւ եղեն ժողովածու ժողովուրդ մի աստանօր, վասն որոյ՝ անէր, անմիա-բան եւ անհամաձայնք են արդէն մերազնեաց ժողովուրդն տեղոյս, զի եւ իցէ, եւ ի վեր բովանդակեալ մերազնեայքն մեր, ոմանք տակաւ—տակաւ վաճառա-կանութեամբ եւ ոմանք բարեհնար արուեստաւոր երիտասարդք, այլեւս մե-րազնէից հարստակրն Պարսկաստանի, սկսեալ ի 1176 (1727) թւականին Հայոց, ի թաղաւորին նազր Ղուլի Շահ Թահմազ Արքայի ի յԱպազան քաղաքին, իրբու ամս քսան անվթար, մինչեւ ի 1196 (1747) թւոյն, որում սպանեցաւ ընդ դաշնակաւ արծաթագին ծառայէ իւրմէ : Եւ նորին չար անիրաւի տուժ-եալ կեղեքելովն զմեր վշտազնեալ ազգին ջուղայեցւոց եւ Համադան եւ ընդ-հանուր զեղջկանսն անբերելի ծանր հարկապահանջութեան, խոտից աղաղաւ ըստ այնմ մոլորելով ճարահատ խոյս տուեալ չուեալ, թափառեցան առ ընդ զանազան տեղերաց¹, յորոց եւ եթ 1200 զերդաստան միայն առ ի Խարկ կղզ-ւոյն, եւ առ յապոյ Բասրայ զետեղեալ բնակեցան, թողեալ բաց ի Հնդկաստան թափառեալ բնակելոց : Եւ տարաբաղտասլէս ի նոյն դարոյն, յետ զկնի միջո-ցաւ մահտարածամ անկանելոյն Բասրայու 1200 զերդաստանաց, որում 800 տանց զուսն ջուղայեցւոց ի նոյն հարուածով մահտարածամի վաղեալ առ Աստուած փոխեցան, եւ այլն եկեցուք ըստ մերում բանի, եւ մասն եւս Պարս-կաստանէ խոյս տուեալ, չուելոցն անդէն ուղղակի առ տեղս եկելոց, ի թու-ղին Շօրճայի զետեղեալ բնակէին, եւ սոքայ հեղ եւ խոնարհ տարժանարար² ֆնջին (չնչին) իրաց վաճառականութեամբ, ընդ բաւականախրութեամբ բաւարարեալ վայելչանային, որում որ առ յապոյ ժամանակի զարդացեալ ի վի-ճակի բարօրութեան, բարդաւաճեալ բարձրահամբաւ զերդաստանք զոյացան

1 Բնազգում՝ եղբրաց :

2 Ոչ արժամարար :

ի նոցանէ, յորոց համադանցի մահտեսի Աղէքսանդրեան ժառանգքն որք եղեն առիթ շինութեան առ ի յանուան Ամենասուրբ Երրորդութեան եկեղեցոյն, որ ի թաղին Շօրճայի, որոյ յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի ամէն:

Իսկ այնոքիկ, որք ի նահանգէ օսմանցւոց էին եկեալք, եւ ի թաղին Մէլլոանի, շուրջ ընդ պալատի տէրութեան զետեղեալ, եւ ի ներ գրօշակի հո-
 լանտորեալ, մերազնեայքն էին պետ եւ զխաւոր արհեստականաց, առ ի սպաս տէրութեան զործոց, սյք էին կուսակալ բղէխից սափրիչ, ժամագործ, սակերիջիչ, զերձիկ եւ զենքագործ, եւ այլ զան(ա)զան արհեստաւորաց պետ բոյ ճանապարհ պատրաստարար կային ի պաշտամունս տէրութեան. եւ սոքայ ի շնորհ տէրութեան բարգաւաճեալ եւ ի վիճակէ բարօրութեան պանծացեալ եւ ընդ մերձաւորս իւրեանց փարթամացեալ երջանկաբար կենցաղաւարէին բոտ մարմնաւորի հանապոզ, սակայն բոտ յամենայնի զօրիկ էին ի հոգեւոր վայելչութենէ, եթէ եկեղեցւոյ աղօթից եւ թէ առ վասն մատակարարութեան քահանայից Հայոց. ուստի եւ ճարահատեալ ընթանային առ Կօկ Նաղարեան եկեղեցին, զոր ի բացուստ զաղարեալ, զերի որոացեալ կայր ի ձեռն փափա-
 զաւանից, եւ մերազնեայքն եւս, մինչ ցայն վայր, չէին զգացեալ, որում ժ(ա)-
 ռանգութիւնն նորին, մերազնեաց է դադարումն բաժանակալութեան, քանզի յայնժամ ծածկեալ անյայտ էր խորհուրդն այն, ուստի պարտաւորեալ առ ի սկսուս մատակարարութեան, անխտիր խոնարհելով ընթանային առ նոցայ:

Այլ եւ բոտ որում մարդկային բնութիւնն, անզսպելի մեղանշտեան զոլով եւ ի բարեկենդանութենէ, շուայտեալ ջնոնուին, առ սակս ամուսնու-
 թեան ցանկալով, ուստի որոյ աղաղաւ եւս զիմէին առ օրիորդացն փափագա-
 ւանից եւ առ ազգին ասորացւոց, որովհետեւ յայնժմ դարոյն, ոչ երբէք զոյր
 բնակիչք եւ ոչ օրիորդք հայոց, նայեւ դրահանայքն նոցին փափագաւանից եւս
 կեղծ խորամանկութեամբ, ոչ խտրելով այլ տրփեալ ցանկանային, առ ի պե-
 տրս որսաւոյ զթափառեալ զառանցն հայոց խորատուղեւոյ եւ որսալով առ ի
 ցանցս իւրեանց անդադար որսային, եւ անխտրաբար բնտանենալով, զոմանս
 բազմից շողոմելով պարտանդեալ առ զիւրնց զաւանութեան չրջէին, եւ ընդ
 զոմանս կեղծ սիրով թուլադրութեամբ վարուէին, քանզի յայնժմ դարոյն յոյժ
 ուժղնակի զօրեղ էին մերազնեայքն չքամբ, թէ եւ ոմանք խնէչ կնամոյաց, ի
 խղրջութենէ վաւառեալքն, խառնակելով ընդ նոցին եւ կորեան, սակայն
 ջերմ հաւատով աշուուպարմքն ոչ, այլ ուրոյնացեալ կային փառաւորապէս:
 Իսկ սակայն փափագաւանքն, ի յօրէ հալածմանէ Հալաբուխանի եւ առ ապայ
 Սուլթան Բլղրում Պայազիդէ, ստոր նկունացեալ զոլով ընդ ողորմելի վիճա-
 կաւ կենցաղաւարէին օր հանապոզ, զխաւորեալ զառնապէս:

Իսկ արդ ահա եւ մեք ելաք ընդ հուր եւ ընդ ջուր եւ եկաք ի հանգիստ
 այսպէս.

Այսօր երկնային դուռն ողորմութեան ծաղեալ ի վերուստ զի որպէս
 յարոյց Աստուած ի շորէքօրեայ գերեզմանէն զՎաղար հանգուանման բոտ նը-
 մին, փոխանակ զմեր նախնի բարեաց յիշատակ Ռօջայ Կօկ Նաղար յորճօրջեալ
 հողելուսոյն, առաքեաց Աստուած երկրորդական մի օմն ուստայ Նաղար, ո-
 ռոյ այսօր ընդ ձեռս շնորհիւ սորին լինի վերադարձումն փրկութեան եկեղեց-
 ւոյն առ մեզ, զի որպէս ի բնէ կանխու, մեր էր բաժանակալ, ժառանգութիւն
 նորին եւս:

Չոր ի թուոյն 1160 (1711) երրորդոյն Հայոց, ի ձեռս պատահմանց
 տեղոյս նախնի բղէխին, ի կենաց դրաւելով եւ փոխանակ այլ նորին այլ օմն
 ի Պօլսոյ ընտրեալ գայ իշխելոյս ասդանօր, եւ ընդ նմին պաշտօնատարից ի
 բանակի, առ ընդ սպասու նորին բղէխի եկեալ մի օմն, իսկ բնիկ մերազնից

Եւ ամական անուամբ ուստայ Նազար Քլիջէրաշի յորջորջիւր, որոյ ընդ հա-
նապաղ կայր ի պաշտօնի տէրութեան, զսուր եւ զենք մատակարարեալ զոր-
ծերոյ, եւ ի միտմ խնուիթի բնակեալ զիւր աշակերտօք հանդերձ, առ ընդ
զործս իւր հետեւեր, եւ մասն իւր հնարապիտութեան բարձրաշուք էր ի սպա-
սու տէրութեան: Եւ էր ընդակից աջորդ նորին երիտասարդ ոմն իսկ Բաղդատ-
ցի, եւ ընիկ ընդ ազգաւ հայ, եւ բառ մակ անուամբ Այդին յորջորջիւր, որ ի
յապայ յետ զրաման կենաց ուստայ Նազարի, Այդինն ժառանգելոց է ըզգա-
սաշտօնն նորին: Զի ահա ի սմանէ սերեաց ծնունդն մեղսամած Ղ. Ա.³ Այ-
դ(ին)եանց եղկելոցն: Եւ այժմ ի բաց թողում զեղելութիւն սորին անցից առ
ընդ հետապայի թերթոցն բացատրել, մասնիկ մի խափանեացի զհարունակու-
թիւնն բանիցս պիտոյից:

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Նոր Զուղա

(Շար. 1)

3 Ղուկաս Արքանամբ:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

(Շաբուհակուրիսի քիւ 11-12, 1972, էջ 478-486)

13. «Ընդհանուր կանոն եւ որ ածականը գոյականին հետ կը համաձայնի, երբ միավանկ եւ... Իսկ երբ բազմավանկ եւ, կը համաձայնի միայն յետագաս ըլլալու պարագային» (էջ 52): — Սա եւս մի սխալ յայտարարութիւն է: Դիմենք ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ մահնաժտահելի քերականութեանը. «Նախադաս ածականը նախդարիւ կը հաշուի» (էջ 258), այսինքն՝ հաշուով ու թուով չի համաձայնում գոյականի հետ. «Բայց երբեմն կրնայ իւր գոյականին հետ համաձայնիլ կամ մէկտեղ հաշուիլ» (նոյն տեղում). «Երբեմն միևնոյն գոյականի երկու երեք նախադաս ածական որ ըլլայ՝ առաջին կամ վերջին ածականը գոյականին հետ կը համաձայնի, մնացածն անփոփոխ կը թողուի» (էջ 259, կանոն Դ.). և երկու դէպքում էլ օրինակների մէջ ունենք բազմավանկ ածականներ. ուստի ճիշդ չէ հեղինակի յայտարարութիւնը, թէ երբ ածականը բազմավանկ է, «միայն յետագաս ըլլալու պարագային» կը համաձայնի: Արդէն հեղինակի սահմանած կանոնն ինքն իր մէջ սխալ է. իբր «Ընդհանուր կանոն է որ ածականը գոյականին հետ համաձայնի, երբ միավանկ է». մինչդեռ ինքն իսկ ասում է, թէ բազմավանկն է էլ համաձայնում: Խնդիրն այն է, որ նա անտեսել է «նախադաս» բառը, որ առեալ դէպքում յիշատակում է քերականութիւնների մէջ. հմտ. «Քանի մը միավանկ կամ երկվանկ (որ հեղինակը նոյնպէս անտեսել է. Մ. Մ.) ածականներ, ինչպէս են սուրբ, մեծ, փոքր, հիւս, բարի, շատ, և այլն... նախադաս եղած տան գրեթէ միշտ կը համաձայնին» (Քերականութիւն հայկական լեզուի, էջ 259, կանոն Բ.). ուշադրութիւն դարձնենք մեր ընդգծած բառերի վրայ: — Միւս կողմից՝ ճիշդ չէ՝ «Իսկ երբ բազմավանկ է, կը համաձայնի միայն յետագաս ըլլալու պարագային» յայտարարութիւնը, քանի որ յետագաս ածականը «կը գտնուի նաեւ չհամաձայնած» (նոյն քերականութիւն, էջ 259, կանոն Գ.): Մասնաւոր սկանկներին ճիշդ կը լինէր սովորեցնել, որ գրաբարում ածականը, նախադաս կամ յետագաս, կարող է համաձայնել կամ չհամաձայնել իր գոյականի հետ:

14. «Մեզեց մասակէ էին, իսկ զորս եսն զսի՝ արուք են» նախադասութեան (էջ 57) «եսն գտի» բառերը հեղինակը թարգմանել է «ես ԶԱՆՈՒՔ» գտայ» և աւելացրել է հետեւեալ բացատրութիւնը. «ԵՍԻՆ կըլուծ Ն զիմորոց յոլն եւ որ 'զանսն' իմաստը կու տայ, սակայն քանի որ ԶՈՐՍ («զորս», որոնք») բառը կայ արդէն, ուստի աւելորդ է կրկնելը» (էջ 60, բացատր. 32). — Սխալ է թէ՛ թարգմանութիւնը և թէ՛ յօդի գործածութեան բացատրութիւնը: «Զորս եսն զսի» բառերը նշանակում են «որոնց ես գտայ» (արեւմտահայերէն՝ «որ ես գտայ»): Ն յօդն այստեղ յիշեցնում է զորս յարաբերական դերանունի այն կամ այնոքիկ յարաբերեալը, որ լռելեայն կ'իմացուի. այսպէս՝ «Իսկ այնոքիկ, զորս ես գտի»: Հեղինակն իր սխալ բացատրութեանը աւելացրել է «նման օրինակ մըն ալ՝ Թագաւորք կամեցան տեսանել զոր զուգի՝ տեսնել (Թագաւորներ ուղեցին տեսնել՝ ինչ որ զուգ կը տեսնէ), ուր Դ յօդը նոյնպէս կրկնութիւնն է ԴՈՒՔԻ» (նոյն բացատրութեան մէջ): Նախ՝ նկատենք, որ հեղինակի «նոյնպէս» բառի գործածութիւնն այստեղ անտեղի է, քանի որ յօդը

երկու օրինակներում նախադասութեան նոյն անդամի «կրկնութիւնը» չէ. առաջինում իբր ուղիղ խնդրի («զանսնք»), իսկ երկրորդում իբր ենթակայի («զուլք») կրկնութիւնն է: Երկրորդ՝ վերջին նախադասութեան մէջ, բայց այս անգամ Դ յօդը նոյնպէս յիշեցնում է լռելեայն իմացուող յարաբերեալը՝ «Թագաւորք կամեցան տեսնել զայլ, զոր (սակալի) զուլք տեսնէք»: Վերջապէս, հեղինակը իր սխալ բացատրութիւնները եզրափակում է նման դէպքերում յօդի կիրառութեան մտացածին ընդհանուր կանոնով. «Գրաբար, սակայն, կը նախընտրէ՝ այլ յօդերը բայեցուն կլիլ (եան բէ եկրակսնեցուն): Օր.՝ Զոր ասեմք Բ քանիւ... կամեցան լսել զոր լսեմք... Զի՞նչ են բանքդ վասն որոյ վիճիմք ընդ միմեանս մինչդեռ զկայմք...» (նոյն բացատրութեան մէջ): Նախ՝ նկատել տանք, որ տրուած օրինակներում Ս և Դ յօդերը չեն դրուել եկրակսնեի վրայ լսկ այն պարզ պատճառով, որ դրանցում չունենք արտայայտուած ենթակայներ: Երկրորդ՝ տուեալ դէպքում գրաբարի նախընտրութիւնը բոլորովին այն չէ. ինչ ուսուցում է հեղինակը, այլ՝ այն, ինչ կարգում ենք Քերականութիւն ԶԱՅԿԱԶՆԵԱՆ ԼԵՁՈՒԻ ախտութեան «Յարաբերական բառերու հետ կապուած յօդառութիւն» վերնագրի տակ, էջ 297. «Գրաբարի մէջ շատ յաճախեալ ոճ է՝ յարաբերական բառէ մը անմիջապէս ետէն եկող բառին վրայ ս, ղ, ն յօդերը դնել... Ասանցմէ (այսինքն՝ յարաբերական բառերից. Մ. Մ.) ետքն եկած որի իցէ մասն բանի՝ կ'առնու ս, ղ, ն յօդերը, թէպէտ հոլովուած տնուն կամ դերանուն ըլլայ կամ խոնարհուած բայ, մակբայ, կայն. նա և այն բառերն որ երբեք յօդ չեն կրնար առնուլ...»: Տրուած են երեք էջ օրինակներ, ուր չի երևում Պ. Պէտիրեանի նշած վերոյիշեալ մտացածին «նախընտրութիւնը»: Քերականութիւնը սովորեցնում է, որ «Յօդին այս գործածութեան մէջ ալ ճշդիւ կը պահուի երեք դէմքերու հետ համեմատութիւնն ու կապակցութիւնը: Դէմք ըսելով կ'իմանանք նաեւ տեղոյ և ժամանակի յարաբերութիւնը, ներկայ կամ մօտուոր կամ հեռուոր» (էջ 297, կանոն Դ): Եւ վերջապէս, ըստ քերականի, տուեալ դէպքում յօդի գործածութիւնը կապուած է յարաբերեալի զեղչուած, կամ տակայ լինելու հետ. բայց «Յօդին այս գործածութիւնն ազատ է. այսինքն եթէ յօդ չգրուի՝ սխալ չ'ըլլար, մանաւանդ ուր որ յարաբերեալ բառը ներգործութեամբ դրուած է... Բայց յօդը կ'աւելցուի վայելչութիւն, ոյժ և շատ անգամ բացայայտութիւն տալու համար» (էջ 299, կանոն Զ): ԅօդի նայնպիսի սխալ բացատրութիւն է տուել Պ. Պէտիրեանը էջ 100, բացատր. 6. և էջ 192, բացատր. 11:

15. «Քեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս» հանրածանօթ նախադասութեան այր բառի վրայ չեշտ դնելով, հակառակ հրատարակութիւններու, նրա մասին հեղինակը տուել է հետեւեալ երևակայական բացատրութիւնը. «Ընկնանգապէս «այր մարդ, մարդ» կը նշանակէ, սակայն հոս յարմար է քարգիւնել իբր բացազանչութիւն՝ «ո՛վ» (էջ 72, բացատր. 1): — Հեղինակի այս սխալը հաւանաբար գալիս է իր ուսուցիչ Աշոտ Ա. Արրահամեանի հետեւեալ սխալ բացատրութիւնից. իբր այր բառն այդտեղ «Աւելագրութիւն է... իսկ երբեմն էլ դրուած է առանց այդ (այսինքն՝ սեռը ցոյց տալու. Մ. Մ.) տնհրաժեշտութեան, որպէս աւելագրութիւն, ինչպէս այստեղ» («Գրաբարի ձեռնարկ», Երևան, 1964 էջ 409, ծան.

¹ Հեղինակը սովորաբար անցեալ անկատարով է խօսում գրաբարի մասին, այստեղ բացառութիւն է արել:

15)։ Այլ բառն այստեղ ամենևին աւելորդ չէ, և այլ քանք Արսմեկս բառերը նշանակում են «քաջ ազամարդ Արսաշէս», ինչպէս թարգմանել է Ստեփանոս Մալխասեանը (Մալխա Խորենացի, Հայոց պատմութիւն, Երևան, 1940, էջ 118)։ Առնետն բառարանը մի գեղեցիկ բացատրութիւն է տալիս այլ բառին՝ «մարդ բսելու մարդ, նաև՝ կարիճ, մեծ մարդ»։ այս բացատրութիւնները միանգամայն յարմար են այստեղ։

16. Իբր թէ «Գրաբարի մեջ պարբերութիւններ շատ յաճախ (ՔԱՆԶԻ) բառով կը սկսին, որ պարզապէս խօսքը կցելու միջոց է այս պարագային, ու չի բարգմանուի» (էջ 75, բացատր. 1)։ — Գրաբարի քերականութիւնների և բառարանների մէջ բանգի շարկապի մասին այսպիսի դիտողութիւն չէ արուած. ուստի հեղինակի բացատրութիւնը անհիմն և անընդունելի է։ Այդ բառը նայնիսկ կարելի է թարգմանել Եղիշէից մէջ բերուած հատուածում. կարծում ենք, որ «Բանգի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց» և յաջորդ տողերը՝ «և իբրև զնա ևս մերժեաց ի թագաւորութեանն» հիմունքի կամ պատճառի պարագայ են «ի նախարարան Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն» յայտարարութեան համար։

17. «ՈՐ ԸՆԴ ԶԵՌԱՄԲ ՆՈՐԱ» նախադասութեան առթիւ, ուր իրօք պահասում է եին բայը, հեղինակը գրել է. «Գրաբարին մեջ քնդհանուր կանոն է որ երբ նախադասութիւն մը կը սկսի ՈՐ յարաբերակցով, ետեւն բայը (է կամ կՄԹ) զիջուի» (էջ 91, բացատր. 2)։ — Հեղինակն է սահմանել այս կեղծ «ընդհանուր կանոն»ը։ Այդպիսի կանոն չկայ, այլ «նա աւելի յարաբերականին (էական) բայը զօրութեամբ կ'իմացուի» («Քերականութիւն հայկական լեզուի», էջ 348, Ի)։ Մեր հեղինակը «չատանգամ» բառերը փոխարինել է «ընդհանուր կանոն»ով։

18. Ներդրական «Ա» հոլովիչի մասին խօսելիս հեղինակը գրել է, թէ իբր այն աւելանում է «Բ-ստին (սեմասին) ներսը, վերջին բաղաձայնէն առաջ (եղեզն — եղեզան)» (էջ 97, բացատր. Ա ՀՈՒՈՒՈՒՄ)։ — Բերուած և հոլովուած օրինակներից է նաև Բայուրիւն բառը, որի հոլովիչը արմատի վերջին բաղաձայնից առաջ չէ. ուստի փակադժերում պէտք չէ աւելացնել «արմատին» բառը, որ կարող է թիւրիմացութեան տեղիք տալ։

19. «ՅՈՐԴԻՈՅ ԱՍՏԻ ԻՄՄԷ» բառերի առթիւ կարդում ենք հետեւեալ բացատրութիւնը. «ԱՍՏԻ, այլև ԱՅՏԻ, ԱՆՏԻ՝ առանձինն՝ կը նշանակեն «հոսկե», «հոսկե», «հոսկե». սակայն երբ կը գործածուին բացառականով դուռն ուրիշ բառի հետ՝ պարզապէս կը բարգմանուին «այս», «այդ», «այն»։ Օր.՝ ՅՈՐԴԻՈՅ ԱՍՏԻ ԻՄՄԷ — «իմ այս գուկես» (էջ 108, բացատր. 11)։ — Նախ՝ խմբադրական կարգի երկու դիտողութիւն. 1) մեր ընդգծած «առանձինն» բառի փոխարէն պէտք է ասուէր «բայի հետ», քանի որ ասի, այսի, ունի բառերը առանձին չեն գործածուում, այլ բայի հետ գործածուելիս են նշանակում «հոսկէ...» և այլն։ Հեղինակն իր այս «առանձինն» բառով յիշեցնում է իր ուսուցչի «Գրաբարի ձեռնարկ»ի «անկախ գործածութեամբ» արտայայտութիւնը տուեալ դէպքում, (էջ 85) որ նրան թիւրիմացութեան մէջ է գցել։ 2) «Բացառականով դուռն ուրիշ բառի» փոխարէն պիտի ասուէր «գոյականի կամ փոխանունի»։ — Մեր բուն, քերականական դիտողութիւնն այն է, որ սխալ է սովորեցնել, թէ ասի, ունի և այսի բառերը «պարզապէս կը թարգմանուին 'այս', 'այդ', 'այն'», այսինքն միայն ցուցական անվաններով։ Այս հարցում հեղինակը շեղուել է իր ուսուցչի «Գրաբարի ձեռնարկ»ից, որի էջ 85-ում (1964ի հրատ.) կարդում ենք. «Սակայն նման դէպքերում (այսինքն՝

«գոյական» — անունների հետ» (Մ. Մ.) նշանակութեամբ փոխարինում են ցուցական դերանուններին եւ ցուցական յօդերին: Պ. Պէտրեանը անտեսել է «ե ցուցական յօդերին» բառերը: Սակայն Աշոտ Աբրահամեանի խմբագրութեան սխալն էլ այն է, որ առաջին շեշտը դրել է ոչ թէ յօդերի, այլ ցուցական ածականների վրայ: Այս հարցի մասին «Քերականութիւն հայկազնեան լեզուի» աշխատութեան մէջ կարգում ենք հետեւեալը. «Որոշեալ յօյլ տեղ կը բանին ցուցական որոշեալ (տեղական) մակբայները, դէմքին և հոլովին համեմատ» (էջ 329) որոշեալ կամ տեղական մակբայներից են ասի, այսի և անի: Բազմաթիւ օրինակներից յետոյ ասուած է. «Տեղական (որոշեալ) ցուցական մակբայները ցուցական դերանունաց տեղ կը դրուին՝ իրենց գոյականին հաղաս, — թէ՛ եղակի և թէ՛ յոգնակի թուոյն մէջ» (էջ 333): Սակայն մի քանի օրինակից յետոյ աւելացուած է հետեւեալ դիտողութիւնը. «Այս ցուցական մակբայներուն ածական դերանունաց տեղ գործածութիւնը շատ յաճախեալ չէ» (նոյն էջում), և աղագական երկրորդ ծանօթութեան մէջ՝ «Աստի հասարակօրէն իբրեւ յօդ գրուած են գրոց մէջ և ոչ իբրեւ ցուցական դերանուն, ինչպէս թարգմանութեանց բնագիրը կը ցուցնէ», և բերուած են օրինակներ: Ուստի բացառական գոյականի հետ գործածուած ասի, անի և այսի բառերը մեծ մասամբ յօդերի նշանակութիւն ունեն, յատկապէս Մարկոսի աւատարանի «յորդէոյ ասի իմմէ» բառակապակցութեան մէջ, ուր հեղինակը ասի բառը թարգմանել է «այս» — «իմ այս զակէս»: այդպէս առակի տանուէրը, որ փոխարեքարքար թերեւ Աստուած է, մի կ'արգի ունէր՝ «Յետոյ առաքեաց առ նոսա զորդի իւր («իւր որդին») և ասէ. Թերեւս ամաշխացեն յորդէոյ ասի իմմէ»: այստեղ ասի բառը համազօր է Ս յօդին:

20. «Եւ անցեալ դերբային հետ ԼԻՆԻՄ բայը կը գործածուի՝ միշտ կրաւորական կը կազմէ» (էջ 119, բացատր. 6): Հեղինակն է ընդգծել իր սխալ յայտարարութիւնը, որ նոյնիսկ իր ուսուցչի «Գրաբարի ձեռնարկ»ին դէմ է: Սրանում կարգում ենք. «Չի կարելի պնդել, որ անցեալ դերբայով և լինել բայով կազմուած դիմաւոր ձեւերը միայն կրաւորական նշանակութիւն կարող են ունենալ», և բերուած են օրինակներ (էջ 223): Աւելացնենք «Քերականութիւն հայկազնեան լեզուի» աշխատութեան հետեւեալ տողերը. «Հայերէն լեզուի յատկութիւն է՝ որ միևնոյն անցեալը թէ՛ ածական և թէ՛ միանգամայն ներգործական բայ ըլլայ՝ իւր հայցական խնդրովն որ շատ հեղ հետն ունի... Ասկէ է որ ներգործական բաղադրեալ ժամանակներն՝ եմ, լինիմ բայերով ալ՝ հայցական խնդիր կ'առնեն. Նիւրեալ լինեք բաղաւորել շարուրիւն. Գտեալ լինիմ զիւրկուրիւն (գտած կ'ըլլաք)» (էջ 435, Ժէ): Այսպիսով՝ լինիմ օժանդակ բայի հետ գործածուած ամէն մի անցեալ դերբայ կրաւորական չէ, նոյնիսկ եթէ բայը ներգործական սեռի է:

21. Եղիշէի «Եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց մահումը պատերազմիս» նախադասութեան մեր ընդգծած բառի մասին էջ 149ի 12րդ բացատրութեան մէջ ասուած է. «Ներդրականի իմաստ ունի, սակայն առանց Ի նախադրի, բան մը որ բիշ կը համըլիպի»: Ոչ մի օրինակ չէ տրուած: Առանց Ի նախդրի ներգոյական ոչ միայն «քիշ կը հանդիպի», այլ բոլորովին չի հանդիպում բացի «գիշերի» ձեւից. հմտ. Անթուան Մայէ, «Աւերակալիմ դասական հայերէնի համեմատական քերականութեան» (Ֆրանսերէն), Վիեննա, 1936, էջ 95, «Ներգոյականը միշտ

բ) «Ի Քէն — դու անձնական գերանունին եզակի բացառականն է» (էջ 40, բացատր. 8): — Աւելորդ է «եզակի» բառը, քանի որ դուք բառն առանձին գերանունն է, և ոչ թէ դու գերանունի յոգնակին, ինչպէս այսի յոգնակին է այս կամ այսոքի: Նոյնպէս անտեղի է Ի 2էն2 ձևի մասի գրելը, թէ «Գու անձնական գերանունին յոգնակի բացառականն է» (էջ 147, բացատր. 1):

գ) «ՇՆՈՐԱԶԱՅԻՔ» — ձեռնով նոյնն է, ինչ որ ՎԵՐԱԿԱՆՈՐԵԱՅԻՔ, սակայն, առանց շեշտի, ապառնի իմաստ ունի» (էջ 45, բացատր. 22): — Գրաբարի քերականութիւնները սովորեցնում են, որ երկրորդ ապառնի յոգնակի երկրորդ դէմքն է, որ չնչա ստանալով դառնում է յորդորական հրամայական. հեղինակի բացատրութիւնից հակառակ ապառնութիւնն է ստացւում:

դ) «ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ». Գրաբարի մէջ գոյականը եւ իր ածականը, այլիւ յատկացուցիչը (գերանուն) շատ յաճախ կը համաձայնին քիւով եւ հոլովով (աւելի նիւզ՝ ածականն ու յատկացուցիչն է որ կը համաձայնին գոյականին հետ)» (էջ 52): — Առանց սեթեթեթու պէտք էր մի անգամից «աւելի ճիշդ»ն ասել աշակերտին և ուսուցչին: Բացի այս, փակագծերում գրուած «գերանուն» բառը պէտք է փոխարինել «ստացական ածական»ով, քանի որ միւս բուն գերանունները իրրեւ յատկացուցիչ գործածուելու դէպքում չեն համաձայնում իրենց գոյականի հետ: Հեղինակն այստեղ գործածել է «գերանուն» բառը, որովհետեւ արեւելահայերէնի արդի քերականութեան մէջ դեռեւ ընդունուած չէ «ստացական ածական»ը:

ե) էջ 161ում կարդում ենք. «Գրաբարի ներկան աւելաբարի ներկային վերածելու համար կը բաւէ որ ազգեր «Կ՛» աւելցնենք ... (անշուշտ անմեծան սարբերութիւններ կան, ինչպէս՝ հոգաՄք — կը հոգանք, հոգաՄք — կ՛հոգաՄք եւ այլն)»: — Նախ՝ այդ տարբերութիւններն «աննշան» չեն, թէև փոքր են: Կարծում ենք, որ «հոգանք» պիտի ապագրուէր «հոգանք» վրիպակը: Իսկ էջ 171ում անցեալ անկատարի կազմութեան ժամանակ այդ «աննշան տարբերութիւնները» նոյնիսկ յիշատակուած չեն:

զ) Հեղինակի իսկ բառերով, «Ստորագասական եզանակի» ապառնիներին առաջինն իր կազմում է «ներկայի ձևերէն», «ուստի վերջաւորութիւններն ալ շատ նման են ներկային» (էջ 186): — Հայաստանում բարձրագոյն կրթութիւն ստացած «հայագէտը» (ինչպէս մամուլում նրան յորջորջել է Մելգոնեան հաստատութեան տնօրէնը) պիտի ասէր, որ առաջին և երկրորդ ապառնիները կազմում են՝ առաջինը՝ ներկայի հիմքից, երկրորդը՝ կասարեալի հիմքից, և ոչ թէ «ձևերից»: Ճիշդ է, որ յարգեմ և յարգիցեմ ձևերի տարբերութիւնը միայն — ից — ներմասնիկն է: Բայց ի՞նչ նմանութիւն կայ հոգամ ներկայի և հոգայցեմ ապառնիի միջև: Ընդհակառակն, հոգաՄք «գարծել է» հոգայցեմ այսինքն՝ կարծէք բայը իր լծորդութիւնն է փոխել: Ստորագասականի երկրորդ ապառնիի մասին էլ հեղինակը գրել է. «Այս ապառնիին ձևերը, ինչպէս նկատուի է, անցեալ կասարեալի ձևերէն կը կազմուին: Հմմտ. անց. կատ. ՅԱՐԳԵՑԻ — ապ. ՅԱՐԳԵՑԻց ..., անց. կատ. ԹՈՂԵՐ — ապ. ԹՈՂԵՍ» (էջ 186): — Դարձեալ պէտք է ասուէր կատարելի «հիմքէն» և ոչ թէ «ձևերէն»: Երկրորդ ապառնիի միայն եզակի առաջին դէմքն է կազմուել (բայց ոչ միշտ) անցեալ կատարելի նոյն դէմքին աւելանալով -ց՝ յարգեցի — յարգեցից. իսկ հեղինակի օրինակի տը-

ւած ԹՈՂեր կատարելի և ԹՈՂցես ապառնի միջև ընդհանուրը միայն ԹՈՂ- հիմքն է, կատարելի հիմքը և ոչ թէ «կատարելի ձևեր»-ից մէկը:

է) Շատ անգամ յատակ չեն և չփոթւում իւրն են առաջ քերում հեղինակի յղումները կամ «տե'ս»-երը, որոնք տասնականների հասնելով՝ ինքնին տողակալի են: Այսպէս օրինակ՝ «(Բաղար) էր ... ԹԱԳԱՒԱՐԻ ՈՒՄԵՄՆ — տե'ս ի՞նչ. դաս, ԱՌԵՆ ՄԻՈՋ է՛ին» (էջ 137, բացատր. 1): — Տեսնում ենք «տե'ս»-ը, ուր գրուած է. «Ասկա գրարարի յատակ կառուցուածք մըն է. «էական բայ + սեռական» և այլն (էջ 65, բացատր. 1): Բացատրութիւնը եռաստղով է, ուստի վերաբերւած է նաև աշակերտին. բայց սա հաւանաբար չպիտի իմանայ, որ ումիմի բառաձևը («էր ... Թագաւորի ումիմի») տրական է, մինչդեռ «տե'ս»-ի կառուցուածքի օրինակի մէջ՝ «առն միոջ էին», և տրուած բացատրութեան մէջ համապատասխան բառը ՍԵՌԱԿԱՆ, հոլով է: Թերևս ուսուցիչը գիտենայ այս հանգամանքը, բայց չկարողանայ պատասխանել աշակերտի հարցին:

3) Հեղինակը դասագիրքը շարադրել է արևմտահայերէն, բայց որոշ բառեր գործածել է իրենց արեւելահայերէն նշանակութիւններով: Այսպէս, էջ 8, բացատր. 6, ամեն բայը թարգմանուել է «բերել» և «նշել». արևմտահայ աշակերտի համար վերջին բայը նշանակում է «թողնել»: Ի միջ առնումը թարգմանուել է «կառնել, գլխի իյնալ». երկրորդ բացատրութիւնը յատակ է արեւելահայերէնին: Ի չմեղա սուսնումը թարգմանուել է «միամտացնել. միամիտ ձևանալ» (էջ 209, տողատակի բացատր.). — երկու բացատրութիւններն էլ անիմաստ են Արևմտահայի համար, որ գիտէ, թէ միամիտ = պարզամիտ: Արեւելահայերէնում միամտացնել բառը նշանակում է «միտքը հանգստացնել, կասկածը փարատել»: Բացի այս, ի չմեղա սուսնու զարձակածքը պատճառական կամ ներգործական բայի նշանակութիւն ունի, իսկ «միամիտ ձևանալ» բացատրութիւնը չեզոք բայի նշանակութիւն ունի և սխալ է:

Արդեւ բառը բազմիցս գործածուած է հեղինակի բացատրութիւնների մէջ անտեղի կերպով, ինչպէս հետեւալ նոխագասութեան մէջ. «Մարդ բառը ունէր և մարդ յոգնակին, որուն բացառականը արդեւ կ'ըլլար ի մարդոց» (էջ 34, բացատր. 5, ծան. 2). արևմտահայերէնում արդեւ բառի նման գործածութիւնը կարող է թիւրիմացութիւն առաջացնել: Նոյնը պէտք է ասել նրա բազմութիւ անգամ գործածած ալլել բառի մասին:

Նկատելի են մեղանշումներ արևմտահայերէնի քերականութեան դէմ. օրինակ՝ «իմ ձևաքով» (էջ 8, բացատր. 9), փոխանակ «իմ ձևաքովս». «Բառերուն վրայ կը դրուին թիւեր» (էջ 37, վարժ. 1), փոխանակ «դրուած են», քանի որ այդ թիւերը արդէն դրուած են վարժութեան մէջ:

4) Տրուած ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԵՆԵՐ մեծ մասամբ թարգմանական բնոյթի են՝ գրարարից աշխարհարար կամ հակառակը: Համագումար ենք, որ աշակերտները դրանց մեծագոյն մասը չպիտի կարողանան կատարել, քանի որ նրանք գիշումը չեն լինում քերականական անհրաժեշտ, կանոնաւոր գիտելիքներով. նրանց ամբողջ գիտելիքները վերածուած են նմանութիւնների «զգացողութեան»: Երբեմն այդ էլ չկայ. օրինակ՝ էջ 11ի 2րդ վարժութեան մէջ պահանջուած է աշխարհարար թարգմանել «անզգամք» յոգնակի ուղղականը. իսկ մինչ այդ աշակերտը հանգիպել է միայն «աշկունք» և «արեգակունք» յոգնակ իւղղականներին, որոնք

միայն Ք յոգնակերտ մասնիկի յաւելումով չեն կողմուել, ինչպիսին է «անզգամք»-ը: Նոյն տեղում պահանջւում է նաև թարգմանել «ի տան իւրում», որի նմանը չի տեսել տշակերտը մինչ այդ և, հետևորար, դրա «զգացողութիւնը» չունի:

5) Վրիպականեր կան հետևաւ էջերում՝ 13, 41, 75, 95, 123, 127, 150, 160, 171: Գիտակցական վրիպակ պէտք է համարել «Հայաստանի համալսարաններ»ը, քանի որ այդպիսիք չկան: Կայ միայն Երևանի պետական համալսարանը: «Վրիպակ» է նաև «հաստատութեան» բառը հնդինակի տիտղոսի մէջ՝ «Երևանի Խ. Աբովեանի անուան Հայկական Մանկավարժական Հաստատութեան...»:

Մանրամասնօրէն քննելով Պետրոս Ս. Պէտրեանի «ԼԵԶՈՒ ՆԱԽ-ՆԵԱՅ, Գրաբարի դասագիրք»ը՝ մենք գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ դրանում պակասում է քերականութեան հետեղական, աստիճանական և կանոնաւոր ուսուցումը, որ անհրաժեշտ է որևէ «մեղսած», այսինքն՝ այժմ չխօսուող լեզու սովորելու համար: Ուստի այս դասագրքով չի կարելի գրաբար սովորել բառիս բուն իմաստով: Դասագրքում կան քերականական սխալ բացատրութիւններ:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Ծնուադէմ

ԷՋԵՐ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԳԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ (յօդուած-
ներու ժողովածու) : Ուրաժալ, լաքակաղմ, էջ 340, Երևան, 1971 :

Հատորը նուիրուած է Հանգուցեալ Ահա Գ. Յովհաննիսեանի ծննդ-
եան 80—ամեակին : Վ. Ա. Դիլոյեան յօդուածով մը կու տայ անոր կենսա-
դրականը : Ինքը ևւ իրմէ վերջ Ս. Ն. Սարիճեան կը վերլուծեն՝ բարձր գնա-
հատելով՝ անոր գրական փաստակը մինչև էջ 60, որմէ վերջ կու գայ հատո-
րին առաջին բաժինը, նուիրուած միջնագարեան Հայաստանի պատմա—բանա-
սիրական հարցերուն :

Շահեկան է Հ. Մ. Բարթիկեանի «Գրիգոր Մաղիսարոսի քաղաքական
կողմնորոշման հարցի շուրջ» յօդուածը, որ ցոյց կը տրուի որ Գրիգոր Մա-
ղիսարոս բիւզանդամոլ չէր, ընդհակառակը՝ ջանաց պայքարիլ բիւզանդական
փառնոյին դէմ, մինչև որ յուսահատ՝ տեղի տուաւ, անոնց յանձնելով իր բը-
նափայր Բջինն ալ :

Ս. Գ. Բարխուդարեան «Սոցիալ—տնտեսական բոլանդակութեան ար-
ձանագրութիւններ և դիտողութիւններ» խորագրով կը գրէ «Դիմեկերա հար-
կ», «Շղոչ», «Գերեզմանահարկ», «Հարսնահարկ» և «Ձեռնաւոր—ձեռ-
նաւորահարկ» մասին, հիմնուելով հին հայերէն արձանագրութեանց վրայ :

Ա. Շ. Մնացականեան կը ստորագրէ «Միջնագարեան սիրոյ երգերի
նորայայտ անդրանիկ ժողովածուն և հայերեններէ հարցը», հիմ ունենալով
Մաշտոցի անուան Մատենադարանի թիւ 10208 ընտիր տաղարանը : Մնացա-
կանեան, ըստ իր սովորութեան, մեղի կուտայ շահեկան աշխատութիւն մը՝
որ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի :

Յակոբ Դ. Փափաղեան գիտնական պարսկադէտը կը գրէ «Ռայաթնե-
րի իրաւական պատմութեան հարցը արեւելեան Հայաստանում 16—18րդ դդ.
և Շահ Սուլթան Հիւսէյնի հրովարտակը», բնագրական լուսատիպ արտահա-
նութեամբ :

Վ. Ա. Յակոբեան կը պարզէ «Մաշտոցի անուան Մատենադարանի թիւ
1496 ձեռագրի ժամանակի և հեղինակի հարցի շուրջ», բաւլով որ այդ ձե-
ռագրին պարունակութեան («Պատմութիւն Օսմանցոյ») հեղինակը նոյնինքն
Իգնատիոս Մուրադա ղ' Օսեհն է, որդէն համբաւեալ պատմիչ հեղինակ :

Հատորին երկրորդ մասը կը պարունակէ Հայաստանի նոր պատմու-
թեան պատմա—բանասիրական հարցեր, որոնցմէ առաջինը՝ «Էջմիածնի վա-
նական տնտեսութիւնը 19րդ դարի սկզբին», ստորագրուած Վ. Ա. Դիլոյեա-
նէ, աշխատուած գրութիւն մըն է, շահեկան :

Վ. Զ. Ղազարեան կը ստորագրէ «Արափեանի և Բեյլինսկու գաղափա-
րական առնչութիւնների հարցի շուրջ» յօդուածը, որուն կը յաջորդէ «Հայ
հին գրականութիւնը Միքայէլ Նալբանդեանի գնահատութեամբ», ստորա-
գրուած Մայիս Ալիպաբեկեանէ : Իսկ ասոր կը յաջորդէ փաստականոր Արամ
Տ. Ղանալեանի «Բեյլինսկու, Դորբուլիւրովի, Ձերնիշևսկու և Նալբանդեանի
բնագիտական հայեացքների բնդհանրութիւնը» :

Ս. Կ. Դարոնեան կը ստորագրէ «Մ. Նալբանդեանի գրական ստեղծա-
դործութեան մի քանի հարցերի մասին» յօդուածը : Ասոր կը յաջորդէ «Էջեր
արեւելահայ պարբերական մամուլի գրաքննութեան պատմութիւնից», ստո-
րագրուած Մ. Հ. Մխիթարեանէ : Իսկ Ն. Բ. Սարուխանեան կը խօսի «Արեւել-
եան Հայաստանի միացումը Ռուսաստանին 20րդ դարի առաջին քսանամեակի

Հայ պատմահասարակական մտքի զննահամաժողովը, որ ընդունելի կէտերու հետ կան եւ առարկելիներ: Հատորին վերջին յօդուածը նուիրուած է «Նարեհ հանդէս»ին, Հ. Հ. Ֆելիքեանէ:

ԵՐԵՒԱՆ ԵՒ ՆՐԱ ՇՐՋԱԿԱՅՔԸ: Գրեց Ստ. Մնացականեան: Տասնեւվեցածալ, քղբակազմ, էջ 200, բազմաթիւ նկարներ, Երեւան, 1971:

Մեծապէս զննահատելի կը զտնեմ ծանօթութեանց նման զիրք մը որ մատչելի է ոչ մասնազէտ Հայաստան այցելող հայրենակարօտ արիւնքահայերու: Թէեւ թուղթը մատուցակ, նկարները՝ ոչ յատկապէս մաքուր, եւ սակայն այս հատորիկը անտարակոյս խոշոր պակաս մը կը լեցնէ բոլոր տեսնող համար՝ որ Հայաստան կ'այցելեն եւ կերթան զխաղաղ մեր դարասրբը ընտիր յաշարձանները՝ ոչ մէկ պատմական ճշգրիտ տեղեկութիւն ունենալով անոնց մասին: Երեւակայեցէք՝ Գառնի, Չուարթնոց կամ Էջմիածին երթալ եւ չդիտնալ թէ ե՞րբ շինուած են, ի՞նչ է նշանակութիւնը, ո՞վ շինած է, եւայլն: Մնացականեան ասկէ կատարած է լաւ կերպով, թէեւ կարելի էր կարգ մը երկրորդական մանրամասնութիւններ զեղջել հատորին մէջէն եւ աւելի պարզեւ պարունակութիւնը:

Իցիւ թէ այս հանրամատչելի պարունակութեամբ հատորը կարելի ըլլար հեշտութեամբ ձեռք բերել: Գինը՝ մօտաւորապէս 40 սէնդ Միացեալ Նահանգներու՝ իրապէս շատ ձեռնտու է եւ մատահօրէն Սփիւռքի ամէն Հայ որ հայրենիք կ'այցելէ պիտի ուզէր օրինակ մը ձեռք բերել:

ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ: Գրեց Նուպար Տէր-Միքայէլեան: Ուրածալ, քղբակազմ, էջ 172, Անքիլիսս, 1970:

Հատորը նուիրուած է մաղամեղիկ Եղուարդ Պօյաճեանի, մեկենասութեամբ Պր. Վահրամ Պօյաճեանի: «Առաջարան»ին մէջ հեղինակը կը յայտնէ որ այս հատորին մէջ ներառեալ յօդուածները արգէն հրատարակուած են Հայաստանի եւ Սփիւռքի զանազան պարբերականներուն մէջ:

Շահեկան են Յովհաննէս Երուսաղէմացւոյ մասին իր գրածները, որոնք հատորին 25 էջերը կը զբաւեն: Սակայն ընդարձակագոյն յօդուածն է «Եղիպտահայ գաղութը ԺԱ—ԺԲ դարերում», որ կը զբաւէ էջ 80—124:

Յօդուածներուն մնացեալ մասը այժմէական իւթերով, որոնց մէջ քաղաքական ալ կայ, մանր ծանօթութիւններով յօդուածներ են որոնք զուցէ ամանց համար հետաքրքրական ըլլան:

Տէր-Միքայէլեան պրպտող նկարագիր ունի:

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ. ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ: Խմբագրութեամբ ողբացեալ Պարոյր Սեւակի: Երկիստոր, լաքակազմ, փոքրածալ, Երեւան, Ա. Հատոր 1971, Բ. Հատոր 1972: էջ 368 եւ 564:

Հակառակ ընտիր տպագրական դործ մը չըլլալուն, երբ Երեւան էի 1972 Հոկտեմբերին բացարձակապէս կարելի էր 20,000 տպաքանակով այս

հրատարակութիւնը ձեռք բերել: Կ'րան թէ հրատարակ չհանուած արդէն քաղաքներ են հատորները, մանաւանդ Բ. հատորը:

Բնագիրը հրատարակութեան համար պատրաստած է Ա. Շարուրեան, ինչպէս նաեւ կարեւոր ծանօթութիւնները: Հրատարակութեան համար պատրաստելու կ'երևի թէ խորհրդահայերէնի մերածել է, եւ այդպէս ալ եղած է: Գծուած հաւատարի է որ Հայկական Ակադեմիան նման գրեթէ սրբապղծութեան թոյլատու եղած ըլլայ, երբ հրատարակը սղոյզում է Գուրեանական հրատարակութիւններով՝ անոր պատճին մէկ ստորակէտն ալ խոխելու խորունկ եւ սրբապան պղաճումով նախանձախնդիր:

ՖԱՆՈՒՍԹ: Վալֆիանկ Կէօթէ: Գերմաներէն քննարկէն քարգմանեց՝ Կարապետ Գ. Իւլիւպէյեան: Փառածալ, քղբակագմ, 158 էջ, Անքիլիսա, 1970:

Մաքուր տպագրութեամբ հատոր մըն է ասիկա: Որքան որ գերմաներէն չենք գիտեր եւ չենք կրնար թարգմանութեան հարադատութեան մասին արտայայտուիլ, եւ սակայն հոս դործածուած լեզուն ազատ է խրթնութիւններէ, չեղաիւ հասկնալի, եւ հաճելի՝ ընթերցանութեան: Կարապետ Իւլիւպէյեան թարգմանութիւնը սկսած է 1944 Հոկտեմբերին եւ աւարտած 1946 Յունիս 12ին, որմէ ամիս ու կէս վերջ, 1946ի Օգոստոս 2ին, կը մահանայ: Յետ մահու այս հրատարակութիւնը կը կատարուի մեկնանաութեամբ Գրիգոր Ա. Ղազարեանի աշխիւն՝ Տիկին Աննա Գ. Ղազարեանի: Հատորին սկիզբը Կէօթէի, Ղազարեանի եւ Իւլիւպէյեանի լուսանկարներէն զատ կայ խնամեալ եւ համառօտ ներածական մը՝ «Նոճան Վալֆիանկ Կէօթէ»ի մասին, ինչպէս նաեւ թարգմանիչ Կարապետ Գ. Իւլիւպէյեանի կենսագրականը: Խնամեալ հայերէնով մը, ընտիր եւ հաճելի ոճով՝ ամբողջ հատորը կարելի է կարդալ գրեթէ մէկ շունչով եւ անձանձրոյթ: Էջ 151ով կը սկսին «Մանօթագրութիւններ»ը, կենսական՝ բացատրելու Կէօթէի դադանածածուկ ակնարկութիւնները:

Անտարակոյս ընթերցանութեան համար ընտիր հատոր մըն է այս:

ԼՈՅՍ ՆԻ ՍՏՈՒՆԵՐ: Արտակ Արքեպս. Մառուկեան: Ուրածալ, քղբակագմ, 150 էջ, Պէլլուք, 1971:

Թեհրանի գերաշնորհ առաջնորդին պարբերական հատորներէն մին է ասիկա: Բացառիկ եկեղեցական մըն է Արտակ Սրբազան, խորունկ նուիրմամբ իր կոչումին, եւ կ'ուզէ լատիոյն Հայ եկեղեցականներու շարքին արժանի ըլլալ, իր հօտին եւ համայն Հայութեան ծառայելով՝ զրական շինի, եւ ծանօթագրական արժէքաւոր գործերով: Արտակ Սրբազան իր այս հատորով ցոյց կու տայ զրական կարողութիւն, խորունկ եւ արնիւ մտածումներով ներկայացնելով ինչ որ յաճախ տափակ տարագով կը ներկայացուի:

Շահեկան այս հատորին մէջ առնուած են նաեւ արդէն այլուր տպուած գրութիւններ, որոնցմէ մասնաւորապէս յիշեցի էջ 102՝ «Կտակիս մէջ կը ներառեմ»:

Արտակ Սրբազան իր այս կարճ ու իրապէս շինիչ գրութիւններուն մէջ կը յայտնուի իրր լաւ գիտող, կարճ ու կարուկ արտայայտուող մը, բն-

տիր նկարագիր մը եւ բարոյական սկզբունքներու տէր գրող մը: Ներկայացուած պատկերները սամբոյճական, երանդները՝ պարզ ու տպաւորիչ: Հետո՝ աղպային կամ կրօնական մոլեռանդութենէ, սակայն իր գրելը կը շարժի աշունց նուիրումով, զինք իր պարզութեամբ բնթերցողին միայ տպաւորիչ ընկալով:

Սրտանց կը գնահատենք իր այս շինել մաստակը: Մայթենք որ իր «Լոյս եւ Ստուեր»ը տարածուի բոլոր անոնց մէջ՝ որոնք կը ցանկան հոգեպարար զիրք մը կարգալ այս օրերուն՝ երբ լաւն ու գեղեցիկը պահաս են:

ԵՐԿԵՐ: Ա. Հատոր: Գրեց Եղուարդ Պոյանեան: Մեծ ութաձալ, լաթալագով, էջ 334, Պէյրութ, 1972: Մատենաշար Համագրայինի:

Յետ մահու հրատարակութիւն է այս գրական հատորը: Կարճ միպակներու շարք մը եղած է նպատակը: Գրելու կարողութիւն եւ անկէ աւելի՝ գրելու փափաք որոշ կ'երևի զրեթէ ամէն տողի մէջ: Պատկերները խորհուած, շարադրուած են, որով շատ բոն կը կորսնցնեն հարազատ, տաք, անմիջական եւ նոյն ատեն իրական տպաւորութենէ: Ընթերցողը ստիպուած է կանգ առնել եւ զիտել, որպէսզի հասկնայ բոտածը. սակայն անմիջական զգացական տրպաւորութիւնը արդէն պողած է, չզացած: Յուզուելու տեղ շուարած, հաշիւով ձեւով գրուածին միայ կը մնայ նայուածքդ, մինչեւ որ քանի մը տող կամ քանի մը էջ մերժը յայնիս եւ մէկդի գնես զիրքը: Չես ըմբռներ թէ ինչո՞ւ համար «Ժխախտի արկղիկ» եղեր է (էջ 150) անխնայ ծխախտի «տոփիկ»ը:

Նխթը առատ է հատորին մէջ, շատ առատ, միայն թէ աղն ու պղպեղը տեղին ըլլար, չափաւոր, համը տոնուած:

ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅԻ ԱՆԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻԻՆԸ: Հաւաքեց Տիգրան Թ. Արգարեանց: Ութաձալ, քղրակագով, 226 էջ, Թեհրան, 1966:

Ոչ միայն նոր ստացայ այս մեծարժէք հատորը, այլ եւ բոլորովին անճանօթ մնացած էր ինծի: Որքան որ կը յիշեմ ո՛չ մէկ տեղ հանդիպած եմ ո՛չ թէ զրախօսութեան, այլ նոյնիսկ հարեանցի ակնարկութեան: Պր Տիգրան Արգարեանց աղնիս եւ ժրջան անձ մըն էր (իրեն ծանօթացած եմ 1937ին նոր Զուղա ուր գացած էի ձեռագիրներ եւայլն ուսումնասիրելու): Ան մեծ պատրաստակամութեամբ ամէն կերպով օգտակար եղաւ ինծի: Իրապէս հանգուցեալը (մահմանեցաւ 1950ին) անսպառ շտեմարան մըն էր Նոր Զուղայի մասին արժէքաւոր տեղեկութիւններու:

Հատորին առաջին մասը կը պարունակէ Նոր Զուղայի յատուկ բառեր, առածներ եւայլն: Երկրորդ մասը՝ հարսանիք, ծնունդ, սնտոխապաշտութիւն եւայլն, աղպարական արժէքաւոր նիւթեր՝ որոնցմէ սակայն մեզ կը հետաքրքրէ մասնաւորաբար բառարանը: Նոր Զուղայի ճշմ գիւանը կը պարունակէ բազմաթիւ բառեր, որոնք զժուար կարելի պիտի ըլլայ հասկնալ ուսումնասիրելու համար՝ առանց տեղական բառարանի մը: Տիգրան Արգարեանց տոփիկ անշուշտ կրնար ընել, սակայն այդ չէ եղած իր նպատակը:

Յետ մահու այս հրատարակութիւնը արդարեւ ընտիր յուշարձան մըն է անոր համար:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿԸ Ս. ՔԱՂԱՔԻՍ ՄԷՋ

Անցեալ տարւան նման, այս տարի եւ, 21—28 Յունուարի միջեւ, Եկեղեցիներու Միութեան Եօթնեակը նշուեցաւ պատշաճ հանդիսաւորութեամբ, Ս. Քաղաքիս մէջ իր ներկայացուցիչները ունեցող Քրիստոնէական Եկեղեցիի անդամներուն կողմէ:

Առաջին աղօթաժողովը տեղի ունեցաւ 21 Յունուար, Կիրակի Էրեկոյեան ժամը 6ին, Անկլիքաններու Սէյնթ Ճօրճ Եկեղեցիին մէջ: Զանազան լեզուներով կատարուած Ս. Գրական ընթերցումներէ եւ երգեցողութիւններէ ետք, Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Աճէմեան խօսեցաւ Եկեղեցիներու միութեան վսեմ ու սրբազան գաղափարին շուրջ, եղբակացներով թէ սերոյ եւ իրար հասկացողութեան ճամբով միայն կարելի պիտի ըլլայ իրագործել երկար դարերէ ի վեր բազմացուած միութիւնը Քրիստոնէական Եկեղեցիի զանազան շարժումներուն միջեւ:

Երեքշաբթի, 23 Յունուար, Էրեկոյեան ժամը 5ին, բաղմութիւն մը լեցուցած էր Լուսեբականներու Եկեղեցին, ուր մեծ մասամբ զերմաներէն լեզուով երգուած հոգեւոր երգերէ, Ս. Գրական ընթերցումներէ եւ Տէրունական Աղօթքի մեկնարանութեան նուիրուած ընթերցումներէ ետք, Հայր Միւրէյ Ռօճրոս, Անկլիքան Եկեղեցիէն, ներկայացուց անհրաժեշտութիւնը քրիստոնէական միութեան, մասնաւոր ներկայ օրերուն, հակադդելու համար Եկեղեցիին սպառնացող վտանգներուն:

Մեր կողմէ ներկայ էին Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Աճէմեան եւ Հոգշ. Տ. Պարէտ Վրդ. Երէջեան, որոնք ապա, այլ հիւրերուն հետ, մասնակցեցան Եկեղեցիին սրահին մէջ տրուած ընդունելութեան:

Հոգշ. Տ. Պարէտ Վարդապետ ներկայ եղաւ նաեւ յաջորդ Էրեկոյ (Զորեքարթի, 24 Յունուար) Սիոն լեւան Տորմիսիոններու վանքի Եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցած աղօթաժողովին, եւ հայերէն լեզուով Ս. Աւետարանի ընթերցումը կատարեց: Անկլիքան Եկեղեցիի երէցներէն մին խօսք տոնելով, մաղթեց որ Աստուած ընդունելի ընէ աղօթքները Եկեղեցիներու միութեան համար՝ մատուցուած զրացնութեանը մէջ Սիոնի այն վերնատան՝ ուր Պնտեկոստէի օրը Ս. Հոգիին իջմամբ հիմնուեցաւ քրիստոնէական առաջին Եկեղեցին: Հաւաքոյթին ներկայ էր Լատինաց Պատրիարք Մօն. Տ. Ճիաքօմօ Պէլթրիթի, որ Էրեկոյթը փակեց միութեան համար տարուած քանքերը օրհնարանող աղօթք—մաղթանքով:

Յիշեալ հաւաքոյթներու ամենէն խորհրդաւորն էր սակայն յաջորդ օրուան (Հինգշաբթի, 25 Յունուար) Էրեկոյեան ժամը 6ին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուածը (առաջին անգամն էր որ Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցիի փոխարէն Մայր Տաճարը կը տրամադրուէր սրբազան այդ նշանաւորին): Ժամանակէն առաջ բաղմութիւն մը փութացած էր տեղ տպահօղել Տաճարին մէջ:

Շուրջ 40 վայրկեաններու ընթացքին, խորհրդաւոր կիսաժողովին մէջ, Եկեղեցիի կամարներուն տակ խօսեցան բաղմութիւ լեզուներով ընթերցումներ եւ «Եկեղեցի»ի կարգին յատուկ հոգեզմայլ մեղեդիներ: Յայտարարին մաս առին Հայր Հաննա Հատատա՝ Արար Լուսեբական, Հայր Ռաֆիք Ֆարահ՝ Արար Անկլիքան, Հայր Իկնազիօ Մանչինի՝ Ֆրանսիսկեան, Հայր Րայնհարա Շիւպէթթ՝ Գերման Կաթոլիկ: Իսկ Ս. Աւետարանը կարդացուեցաւ հինգ տարբեր լեզուներով. Հայր Պարէտ՝ հայերէն, Արշիմանտրիթ Քօրնէյիւս Ռօտուսքիս՝ յունարէն, Արար Անկլիքան Եպիսկոպոս Նէճիպ Քուպէյն՝ արա-

րերէն, Հայր Շարլ Գուանոն՝ Փրանսերէն եւ Բրորսթ Կլաթթ՝ զերմաներէն:

Հոգշ. Տ. Մուշեղ Արեղայէ արտասանուած «Որդի Աստուծոյ» նարեկացիի զոհար աղօթքէն ետք, Շնորհալիի «Հաւատով խոստովանիմք»էն տուներ կարգացուեցան, զարձեալ զանազան լեզուներով. Հայերէն՝ Տ. Գեղամ Մ. Վարդապետէ, արարերէն՝ Ուրարակիր Կարապետ Յակոբեանէ, անգլերէն՝ Ժառ. Վարժարանի անգլերէն լեզուի դասախօս Տէյմիտ Քրրրիէ, Փրանսերէն՝ Հայր Վուլքրէ, զերմաներէն՝ Հայր Բիքսընրէ եւ խալիերէն՝ Յրանսիական Միաբանութեան անդամ Հայր Բարսեղ Թալաթիւնեանէ:

Օրուան քարոզիչն էր Լուսերական եկեղեցիի պետ Փրոփսթ Հելմութ Կլաթթ, որ անգլերէն լեզուով եւ հակիրճ կերպով բացատրեց կարեւորութիւնը Էկումէնիկ շարժումին, եկեղեցիներու մերձեցման տեսակէտէն:

Գերշ. Տ. Շահէ Եպիսկոպոսի «Փառք քեզ Տէր» աղօթքի արտասանութենէն ետք, Պապական Նուիրակ Մօնս. Փիօ Լակիի օրհնութեամբ փակուեցաւ յոյժ տպաւորիչ այս երեկոյթը:

Ուրբաթ երեկոյ, Սիոնի վերնատան մէջ խմբական եւ լոկական հաւաքոյթ մը տեղի ունեցաւ, իսկ Շարաթ երեկոյ՝ Թանթուրի Էկումէնական նորարաց կեդրոնին մէջ, ուր նմանապէս շեշտուեցաւ բարիքը եկեղեցիներու համադորձակցութեան եւ առաւել մերձեցման:

Եզրափակիչ զոյգ հանդիսութիւնները կատարուեցան Կիրակի, 28 Յունուարին: Առաջինը տեղի ունեցաւ կէսօրէ առաջ ժամը 11ին, Յրանսիականներու վանքի եկեղեցիին մէջ: Հայ Կաթողիկ համայնքի մեծաւորը՝ Գերշ. Տ. Յովհաննէս Մ. Վրդ. Կամսարական մատոյց հայածէս Ս. Պատարագ: Երկսեռ զպրաց զսուր, Պրն. Վահէ Գալայճեանի ղեկավարութեամբ, Կոմիտասեան պատարագի զաւն մեղեդիները հնչեցուց օտար եկեղեցիի կամարներուն ներքեւ: Քարոզեց Մարոնիթ համայնքի մեծաւորը՝ Մօնս. Իլիաս Իզիատէ, զովարանելով եկեղեցիներուն՝ իրարու մօտ զալու ազնիւ տրամադրութիւնը:

Նոյն երեկոյ ժամը 5-30ին, Ժողովուրդի կոկիկ բաղմութիւն մը, տարբեր յարանուանութիւններէ ու զասակարգերէ, լեցուցած էր Շմիթ աղջկանց զպրոցի սրահը:

Հոգշ. Տ. Պարէտ Վարդապետի բացման խօսքէն ետք, մօտ երկու ժամեր տևող եւ երկու մասերէ բաղկացած կրօնական զեղարուեստական յայտագիր մը զորձադրուեցաւ: Մաս առին Յօյն Օրթոտոքս, Յրանսիական, Հայ եւ Աւետարանական—Անկլիքան եկեղեցիներու երզնախումբերը: Նախ բեմ բարձրացաւ Յունաց ժառանգաւորաց վարժարանի զպրաց զսուր, որ Տօքթ. Ճիօր-ճիատիսի ղեկավարութեամբ երգեց զոյգ մեղեդիներ: Ապա՝ Յրանսիականք, որոնք բացի կրօնական երգերէ, երգեցին սպաներէն ժողովրդական երգ մը: Պր. Սահակ Գալայճեանի ղեկավարութեամբ ժառանգաւոր սաներ երգեցին «Յորհուրդ մեծ», «Մեծացուցէ» եւ «Այսօր տօն է Սուրբ Մննդեան»: Աւետարանական երզնախումբը, Սկովտական եկեղեցիի զպրապետ Պր. Ճէյմս Մօնսընի ղեկավարութեամբ երկու հօգելոր երգ երգեց:

Հանդէսի երկրորդ մասին սկիզբը Յօյն Արարներու Ս. Յակոբ եկեղեցիի երզնախումբը հանդէս եկաւ, արտաքոյ յայտագրի երգելով Յօյն եկեղեցիի զեղեցիկ շարականներէն մին՝ արարերէն լեզուով: Յետոյ Լատիններ, Հայեր եւ Աւետարանականներ յաջորդաբար բեմ ելլելով ներկաներուն մատուցին ժողովրդական իրենց երաժշտութենէն պատառիկներ: Լատինք արտասանեցին «Յորհուրդ մեծ», «Մեծացուցէ» եւ «Այսօր տօն է Սուրբ Մննդեան»: Փրանկիսկոսի հռչակաւոր աղօթքը: Մերինները երգեցին «Հայաստան»ը: Տկն. Շարէ Գալայճեան մեներգեց զարձեալ արտաքոյ յայտագրի, զաւնակի ընկերակցութեամբ իր ամուսնոյն՝ Պրն. Վահէ Գալայճեանի:

Ժամը 7ին փակուեցաւ անմոռանալի այս երեկոյթը:

ՏԻՐՈՒՆԻ

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

ՄԱՇՏՈՑ ԵՊՍ. ԹԱԶԻՐԵԱՆԻ

ՆԱԽԿԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՇԻՐԱԿԻ ԹԵՄԻՆ

«Սիւն» ժամուրկ տակ էր ելր Ն. Ամենապատուութիւն Պատ-
րիարք Ս. Հայրը Ս. Էջմիածնէն ստացաւ Վհհափառ Հայրապետի
հետեւեալ հեռագիրը՝ Մաշտոց Եպս. Թաջիւրեանի փախճանումը
ծանուցանող։

Ն. Ամենապատուութիւն

Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Եր ու ս ա դ է մ

Վշտով կը հաղորդեմք թէ Շիրակի նախկին Առաջ-
նորդ Մաշտոց Եպիսկոպոս հանգեաւ ի Տէր յետ երկարա-
պել եկամտութեան։

Թաղման կարգը Ապրիլ 12ին։

Զեզի քաջառողջութիւն եւ Մեր Եկեղեցւոյ անա-
ւանութիւն։

Վազգէն Կարողիկոս

10 Ապրիլ 1973

ՆԱԽԱԳԱՀ Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ԲԱՑՄԱՆ ՃԱՌԸ

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ 59ՐԴ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻՆ

Յարգելի ժողովականներ եւ Բարեկամներ,

Իրրեւ հաւատարմոր անդամներ Հ. Բ. Ը. Միութեան ու ներկայացուցիչներ անոր աշխարհացրիւ անդամակցութեան՝ դարձեալ եկած ենք տարեկան այս աւանդական հաւաքին քննարկելու համադրային մեր կազմակերպութեան միամեայ գործունէութիւնը, խորհրդածելու անոր շուրջ, եւ անկէ բնութագրուած իրողութեանց լոյսին տակ հաստատելու կամ վերաքննելու մեր առաջադրութիւնները անմիջական կամ հեռուոր դալիքին համար:

Անդամական մեր այս հիմնական պարտականութեան կատարումին եւ իրաւունքի կիրարկումին առթած հոգեկան դժուանկութենէն անբաժան է տարուէ տարի խմբովին զիրար վերատեսնելու եւ դէթ քանի մը ժամ ազդային յարկի ներքեւ միասին ըլլալու հաճոյքը, Միութեան բարի գործերուն եւ նշանումներուն, խոր հասկացողութեամբ յազեցած միջնոլորտի մէջ: Ես ուրախ եմ որ դարձեալ միասին ենք այսօր. ուրախ եմ որ դուք բոլորդ հոս էք: Բարի եկած էք Հ. Բ. Ը. Միութեան 56րդ Ընդհանուր ժողովին:

Ամէն անգամ որ այս պատկանելի բեմէն բարձրաձայն վերլուծումի ենթարկել եմ Միութեան կեանքն ու գործը, միշտ ալ բախտն ու վայելքը ունեցեր եմ վերադրական եղանակով ներկայացնելու տուեալ տարեշրջանը բաղդատմամբ նախորդին կամ նախորդներուն: Այսպէս լուսազեղ է եղեր պատկերը դէթ ինչ կը վերաբերի Միութեան գոյութեան, ապագային եւ առաքելութեան առնչուած էաւարբերուն: Հ. Բ. Ը. Միութեան հաւատարմորներուն, եւ համայն ազգին համար ալ, փոքր նշանակութիւն պէտք չէ ունենայ անկասկած այն իրողութիւնը, որ 66 տարիներու ազդանուէր անկշռելի վաստակով բնուոր մեր կազմակերպութեան կեանքին մէջ 1971 տարին ալ շուրջ մէջ կը ձեռքէ նախորդները:

Շնորհիւ տոտաւածեան ու անուահաղի բարերարներու առաւելարար պայմանաւոր նուիրատուութեանց եւ կտակադրամներու, ինչպէս նաեւ աշակուրջ մատակարարումի, մեր հիմնադրամները կրեցին 1,362,000 տոլարի յաւելում մը, հասնելով 19,149,000 տոլարի, ընդհանուր գոյքը բարձրացաւ 20,817,000 տոլարի — տոմարական արժէքով —, իսկ ազգապահպանման նպատակներու համար — կրթական, մշակութային, երիտասարդական, խնամատարական, ազդային եւ կրօնական հաստատութեանց, եւայլն — ծախսեցինք 1,636,000 տոլար, այսինքն 216,000 տոլար աւելի քան 1970ին:

Միութեան 17 սեփական վարժարանները, 221 համալսարանական ստեներն ու կրթական աջակցութիւնը վայելող շուրջ 170 այլ հայ ուսանողներ եւ Միութենէն նպաստ ստացող 68 սփիւռքահայ կրթական օժանդակ ստացան 1,242,000 տոլար, ազգապահպանման յատկացումներուն մեծագոյն քաժինը,

76 առ հարիւր : Մշակութային ձեռնարկներու տրուած է 118,000 տոլար, երկր-տասարդական շարժումներու՝ 77,000 տոլար, խնամատարական կարիքներու՝ 127,000 տոլար, ազգային եւ կրօնական հաստատութեանց եւ անհատներու ըստ կտակային որոշմազրութեանց՝ 69,000 տոլար :

Բարոյացիտական դասական ըմբռնումով տալը հաճոյք է, ուրիշին երջանկացումը տուողին երջանկութիւնն է : Սակայն, կեանքի կարծր իրականութիւնը թոյլ չի տար ո՛չ ընդհանրացնել այս առաքինութիւնը ե ո՛չ ալ խոր-կանքը սնուցանել զայն զանգուածէն իւրացուած խորհելու : Հասկնալի է որ անհատական շափանիչներով պէտք չէ դատել կազմակերպութիւնները՝ անոնք ըլլան բարեփոխական, քաղաքական, մշակութային կամ առեւտրական : Սակայն չեմ կրնար չյայտարարել եւ չընդգծել այն իրողութիւնը, որ Բարեկոր-ծականը եղակի է իր մեծութիւնը դտած է տալուն մէջ, իսկ երջանկութիւնը՝ տալ կարենալուն մէջ :

Հ. Բ. Ը. Միութեան զոյալթիւնը իմաստաւորուած է ազգային պա-հանջներու առաւելագոյն շափով եւ փութկոտութեամբ ընդառաջելով : Ահա թէ ինչո՛ւ երբ անհատներ ու այլ կազմակերպութիւններ կը փորձեն ծածկել իրենց մատակարարական բացերը, մենք ճակատաբաց ցոյց կու տանք պիտոճե-ական մեր կազմացումները՝ անոնց վրայ հրաւիրելով մեր անդամակցութեան, բարեւէր ազգայիններուն եւ հայ ժողովուրդին ուշադրութիւնը, որպէսզի ա-մէնքը խորաշափեն իրականութեան մէջ կենսունակութեան հետեւանք եղող հանրային աճող կարիքները եւ ըստ այնմ զոհարելեն անոնց բարձումին :

Քանի մը տարիներէ ի վեր ընդհանրական բնոյթ կրող նպատակներու տաճմանուած եկամուտները անբաւարար էին : Ուրիշ խօսքով, ընդհանրական եկամուտ գլուխին բացը կը հաւասարակշռէինք նախորդ շրջաններէ մնացեալ կիրարկելի կշիռներով : 1970ին զանուեցանք նոր, աննախընթաց իրողութեան մը առջեւ : Մտխամ էինք 1,762,000 տոլար, այսինքն 2,000 տոլար աւելի քան մեր համախառն եկամուտները : 1971ին կրկնուած կը տեսնենք այս երեւոյթը : 1,950,000 տոլար ընդհանուր մուտքին դիմաց ընդհանուր ելքը եղած է շուրջ երկու միլիոն տոլար : Ուրեմն 1971ին ունինք 48,000 տոլարի բաց մը, որուն հաւասարակշռումը դրեթէ սպասեց նախորդ շրջաններէ մնացեալ կիրարկելի կշիռը :

Այսուհանդերձ հաշուի առնելով մեր ելմտական ընթացքը նախորդ մի քանի տարիներուն, որոնք հարկադրած էին խոշոր ծախքեր կրթական, մշակութային եւ երկրտասարդական նպատակներու համար, 1971ը կարծէք կը նշէ տնտեսական անկիւնադարձ մը, հակառակ մեր ունեցած բացին :

Բաւական է, որ քանի մը տարի եկամուտները աճին համեմատաբար աւելի քան ծախքերը, եւ անոնք շուտով կ'ըլլան բացարձակ առումով ալ դերա-կշիռ : Այնուհետեւ մեր Միութիւնը կրնայ ամբողջական ժիջոցներով եւ ար-դիւնաւորապէս դիմադրաւել փաղտան մարտահրաւէրը : Եւ կը սպասեմ եւ կը յուսամ որ բոլորը, լաւ ըմբռնեն այս իրավիճակը եւ ճակատադրական այս հանգրուանին ձեռք տան մէկ հատիկ Բարեկործականին՝ ի սէր մեր բախտա-ղուրկ հայրենակիցներուն, յօդուտ նորափթիթ սերունդներուն եւ յանգործու-թիւն մանաւանդ երէցներուն խղճմտանքին, որ քաժիններու գութին պիտի չը-լքուի Հայ Մշակոյթի եւ Հայ Ոգիի մշտափառ սիրուքի տարածքին :

Բարդ է մերօրեայ կեանքը ամէնուրեք: Վերջին քանի մը տարիներուն չեղաչրջուած արժէքներ, միջառայր, կրթական, քաղաքային, բնակարային, ցեղային եւ այլ տաղնապներ հարկադրեցին միջադրացին ամենէն խոշոր բարեփոխական կադմակերպութիւններուն «ասպատակել» իրենց հիմնադրամները, կրճատել իրենց դործունէութիւնը եւ կոճկուիլ: Իր շրջապատին ահարկու աղ-ղեցութիւններէն զերծ չէ սփռաքահայը. նոր ժամանակներու պահանջները իրն ալ են: Եւ խեղապէս հրաշալի երեւոյթ է, որ 66 տարիներու աղգանուէր ծառայութեանց փաստակով բեռնաւոր Հ. Բ. Բ. Միութիւնը նոյն այս տարի-ներուն փոխանակ կոճկուելու, առազստ բացաւ դէպի ցարդ անտես առնուած հորիզոնները հայ կեանքին, առաւել եւս ամբապնդեց ինքզինք հոն՝ ուր խա-րսխած էր արդէն, եւ յամի Տեառն 1971 ծախսեց չուրջ երկու միլիոն տոլար, առանց որ դպի իր անձեռնմխելի հիմնադրամներուն:

Բարեբախտաբար յաջողութեան ջերմաչափէն ոմանք տեսանելի են՝ համադրային թէ միութեանկան ճակատներու վրայ: Համալսարանական ուս-մամբ դիմուած պատուախնդիր հայ երիտասարդները անկասկած իրենց բնա-նիքին եւ շրջապատին բարօրութեան եւ բարեկեցութեան կոռուան են: Որքա՛ն շատցան անոնք այս վերջերք: Միութեամբութիւն է արեւմտեան ավերու վրայ հասակ նետած մեր գաւակներուն արթնցող հետաքրքրութիւնը՝ դէպի իրենց արմատը, դէթ խլրտումը ի խնդիր համահայկական նպատակներու յաջողու-թեան:

Միութեան Հիւսիսային Ամերիկայի անդրանիկ ամէնօրեայ հայ վար-ժարանը Տիթրոյթի մէջ կոչուած է բլլալու չափանիշ հաստատող տիպար կըր-թական օճախ մը: Մեր երգի—պարի անսամպլները այլեւս նորութիւն չեն նը-կատուիր:

Հարաւային Ամերիկայի մեր չորս մասնաճիւղերը՝ Պուէնոս Այրէս, Գորտոպա, Մոնթեվիտէօ եւ Սան Փաւլօ խանդավառութեամբ, պատասխանա-տուութեան գիտակցութեամբ եւ ծրագրեալ աշխատանքով կը ճշին արդիւնա-ւորել աղգապահպանման գործը Ռիօ Տը Լա Փլաթայի կամ Ռիօ Տը Փանելյո-յի ավերուն վրայ:

Երկար թմրիւրէ ետք արթնութեան նշաններ ցոյց կուտայ Եւրոպայի շրջանակը, ի մասնաւորի Ֆրանսան: Մեզ կը խանդավառէ մեծապէս մեր մար-միններուն, անոնց ղեկավարներուն եւ երիտասարդ ուժերու նախանձախնդրու-թիւնը՝ օգտագործելու ղեկարուեստի աշխարհին մէջ Փարիզի բնծայած կա-րելիութիւնները ի նպաստ Հայ Մշակոյթի եւ Հայ Արուեստի ծանօթացման եւ փառաւորման, եւ անոնց բարձրորակ մատուցումին համեմատական գօտինե-րու մէջ:

Միջին Արեւելքի մեր կրթական հաստատութիւնները, մշակութային, երիտասարդական եւ մարզական յարկերը մեր պարծանքն են: Պիտի չարու-նակենք մեր գուրգուրանքին առարկան ընել զանոնք, ողբերուիլ իրենցմով:

Սակայն պիտի չմոռնանք եւ միշտ պիտի յիշեցնենք որ հայապահպա-նումի արդաւանդ հողը, որուն վրայ իրենք ծաղկեցան, ղեռ Հայութեան չը-տուաւ նուիրեալ ուժերու, նիւթի եւ ոգիի այն բերքը՝ որ համապատասխան բլլար մշակումի ահապին ճիգին եւ ոռոգումին:

Մեծ ճկունութեամբ յատկանշուած Միութեան 66ամեայ կեանքը պիտի շարունակէ ընթանալ նոյն մայրուղիէն: Չենք կարծեր, որ մօտ ապագային հայ կեանքի կարիքները զգալապէս հուն փոխեն, եւ ոչ մէկ պատճառ կայ խորհելու որ 1980ին կամ 1990ին անոնք պիտի բլրան նուազ քան այսօր եւ մեր ժողովուրդը պէտք պիտի հունենայ Հ. Բ. Ը. Միութեան: Ընդհակառակին: Ընդունինք որ ներկայ հանդրուանին աւելի քան երբեք ուժղին է բախումը այսօրուան կարիքներուն եւ վաղուան պահանջներուն միջեւ: Այլ խօսքով՝ կամ Միութեան հիմնադրամներն ու տարեկան եկամուտը պէտք է աճին համեմատաբար աւելի քան յատկացումները, եւ կամ ծախքերը կրճատուին՝ որպէսզի վաղը ամլութեան չդատապարտուինք:

Բացուած կը հռչակեմ 59րդ Ընդհանուր Ժողովը, ձեռք մտահեցնելով որ չենք ուզեր կրճատել մեր յայտադիրները, չենք փախաբիր կոճկուիլ եւ երբեք չենք ցանկար կծկուիլ: Վստահ եմ որ աշխարհի չորս ծագերուն սփռուած մեր անդամակցութիւնը, մեր վեհանձն բարերարներն ու ժողովուրդը անցեալին նման ամբողջապէս զօրավիշ պիտի կանդնին Հ. Բ. Ը. Միութեան որպէսզի ան, այսօր եւ վաղը, լրիւ չափով արժեցնէ իր նախախնամական դերը հայ կեանքին մէջ՝ հայ ժողովուրդի վերելքին եւ բարօրութեան համար:

Նիւ Եորք

Հոկտեմբեր 28, 1972

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԹՈՇԱԿԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

1973—1974 կրթական տարեշրջանին համար Հ. Բ. Ը. Միութեան համալսարանական կրթաթոշակներու բաշխումի պայմաններն են.

1. Միութեան այժմու 284 համալսարանական սաներէն 78 հոգի այս տարի շրջանաւարտ պիտի ըլլան: Մնացեալ 206 սաներէն 1973—1974ին կրթաթոշակ պիտի ստանան անոնք որ յաջողած են տարեվերջի ֆինութեանց մէջ:

2. Վերոյիշեալներէն դատ կրթաթոշակ պիտի յատկացուի սահմանափակ թիւով նոր թեկնածուներու:

3. Կրթաթոշակի այս յատկացումներէն կրնան օգտուիլ արդէն իսկ պաշտօնի վրայ գտնուող ուսուցիչները, երբ անոնք մասնաւոր կերպով յանձնարարուին իրենց վարժարաններուն տնօրէնութեան կամ հոգաբարձութեան կողմէ:

4. Համալսարանական ուսմանց համար թեկնածու ներկայացողները պէտք է անպայման երկրորդական վարժարանէ մը վկայուած ըլլան:

5. Նոր թեկնածուներուն մէջ նախապատուութիւն պիտի տրուի անոնց, որ դորձօն մասնակցութիւն բերած են կամ կը բերեն հայ կեանքին, եւ հայ մշակոյթին կամ հայ իրականութեան ստատրելու կոչուած ուսմանց պիտի հետեւին:

6. Բոլոր թեկնածուները, ուսուցիչ թէ ուսանող, Լիբանանի, Սուրիոյ եւ Ֆրանսայի մէջ իրենց դիմումը պէտք է կատարեն մինչեւ Ապրիլ 2, 1973, Միութեան հետեւեալ մարմիններուն.—

ARMENIAN GENERAL BENEVOLENT UNION

District Committee of Lebanon

P. O. Box 715

Beirut, Lebanon

ARMENIAN GENERAL BENEVOLENT UNION

District Committee of Syria

P. O. Box 348

Aleppo, Syria

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

Comité Regional de France

11, Square Alboni

Paris (16e), France

7. Այլ վայրերէ թեկնածուներ մինչեւ Ապրիլ 2, 1973, իսկ Հարաւային Ամերիկայէն եւ Աւստրալիայէն խնդրարկուներ մինչեւ Նոյեմբեր 1, 1973, պէտք է դիմեն ուղղակի Կեդր. Վարչ. Ժողովին, հետեւեալ հասցէով:—

ARMENIAN GENERAL BENEVOLENT UNION

CENTRAL BOARD OF DIRECTORS

109 East 40th Street

New York, N. Y. 10016, U. S. A.

8. Դիմումնադիր ներկայացնողները հարցաթերթիկ մը պիտի ստանան այն մարմնէն, որուն գիմած են: Թեկնածուները պէտք է պատասխանեն բոլոր հարցումներուն եւ հետեւին հարցաթերթիկին մէջ տրուած ուղղութեան:

9. Միութեան Լիւրանանի, Սուրբոյ եւ Ֆրանսայի Շրջանակային Յանձնաժողովներուն Կրթական Յանձնախումբերը այդ վայրերու թեկնածուներուն թղթածրարները ուսումնասիրելէ ետք զանոնք մինչեւ Մայիս 14 պիտի փոխանցեն Կեդր. Վարչ. Ժողովին, արժանաւորներուն մասին պատճառարանեալ յաճնարարութեամբ:

10. Ներկայիս իրենց ուսումը շարունակող Հ. Բ. Լ. Միութեան սաները ընթացիկ զարոցական տարեշրջանի վերջաւորութեան, իրենց քննութեանց արդիւնքը եւ կարգափոխութեան ու շրջանաւարտութեան պարագաները պէտք է անպայման մինչեւ Յուլիս 2 հաղորդեն ուղղակի Կեդր. Վարչ. Ժողովին:

11. Կրթաթոշակ չի յատկացուիր այն նոյր թեկնածուներուն, որոնց վերջին տարուան նիշերուն ընդհանուր միջինը 80 առ հարիւրէն պակաս է:

12. Թեկնածուներուն հայերէնագիտութիւնը եւ ի մասնաւորի հայ վարժարաններէ շրջանաւարտներուն վերջին երեք տարիներու հայերէնի եւ առնչակից նիւթերու նիշերը կարեւորութեամբ նկատի պիտի առնուին:

13. Իրենց համալսարանական ընթացքին առանց մեր գիտութեան եւ հաւանութեան ճիւղ, ոստան կամ համալսարան փոխող սաները կը դադրին կրթաթոշակ ստանալէ:

Այս յայտարարութիւնը միաժամանակ հրատարակութեան կը տրուի Ամերիկայի եւ արտասահմանի հայ թերթերուն մէջ:

ԴԻԻԱՆ ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉ. ԺՈՂՈՎԻ

Փետրուար 5, 1973

Նիւ Եորք

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ — ԲԵՄԱԿԱՆՔ

* Ուր. 5 Յուն.— Ասաց ասե՛նքուս աստիճանին — Դաւթի Մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղորք — նախատեսակը պաշտօնեցաւ ի Ս. Յակոբի Հանդիսապետին էր Գերշ. Տ. Ծաւէ Եղու. Աճէ՛մեան:

* Եր. 6 Յուն.— Ս. Գաւրի Մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղորք Առաքելոյն (Տօն Առաքելական Ս. Արտոյն երեսօղէմի): Օրումս շանդիսապետ Ս. Գաւարապը՝ Մայր Տաճարի Ասաց Աղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Գերշ. Տ. Ծաւէ Եղեկոսոս, շէտեղով դերը երեսօղէմի Առաքելական Ս. Աթոռին, մանաւանդ մեր համայնական կեանքին մէջ: Յայտնեց թէ ինչպէս որ Դաւթ Մարգարէն ժրջան առաջնորդը Հանդիսապետ Իսրայէլի ժողովուրդին, այնպէս ալ Տեառնեղորքը եղաւ քրիստոնէական եկեղեցիին համար, եւ իր յաջորդները — Գաւարաբնեւոր Ս. Աթոռոյս — մեր եկեղեցիին համար: Իր խօսքի տարախն, ժողովանքներ քրաւ Ամեն. Տ. Եղեւ ի Ս. Գաւարաբնեւոր Հօր կենաց արեւշատութեան համար: Ապա, Հոգւ. Տ. Կիրիւղ Ծ. Վրդ. Գարեկեանի նախադասութեամբ, կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան Հանդիսապետ պաշտօն՝ Ս. Աթոռի Հանգուցեալ Գաւարաբնեւոր Հոգեկներուն համար:

* Կեր. 7 Յուն.— Ս. Գաւարապը մատուցուեցաւ ի Ս. Երուսթին, Ս. Լուսաւորէի եկեղեցիին մէջ: Ժամարարեւ էր Հոգւ. Տ. Մուշեղ Արդ. Թաւանէն:

— Ս. Ստեփանոսի նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախադասեց Գերշ. Տ. Ծաւէ Եղու. Աճէ՛մեան: Տօնին բուրժաւակիր Հայրերէն էին Հոգւ. Տ. Գեղամ Ծ. Վրդ. Զաքարեան եւ Հոգւ. Տ. Մուշեղ Արդ. Թաւանէն:

* Բշ. 8 Յուն.— Ս. Ստեփանոսի Նախապաշտին: Առաւտեան ժամերգութեան ընթացքին, Ս. Աթոռոյ շորս սարկաւաղներն ու տառ ուրարակները, ընկերակցութեամբ բուրժաւակիր երկու Հոգւ. Հայրերուն, պանծացուցին յիշատակը իրենց մատակարարին: Հանդիսապետ էր Գերշ. Տ. Ծաւէ Եղու. Աճէ՛մեան: Ապա մատուցուեցաւ Ս. Գաւարապ Մայր Տաճարի տանդատան՝ Ս. Ստեփանոս մարտն մէջ: Ժամարարեւ էր Հոգւ. Տ. Վիգէն Արդ. Այրազեան:

— Գիտաբն ուտարեց՝ Գեորգի եւ Գոգոսի նախատեսակը պաշտօնեցաւ ի Ս. Յակոբի Հանդիսապետին էր Գերշ. Տ. Ծաւէ Եղու. Աճէ՛մեան:

* Գշ. 9 Յուն.— Ս. Առաքելոյն՝ Գեորգի եւ Գոգոսի: Ս. Գաւարապը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբի Հանդիսապետին էր Հոգւ. Տ. Բակուր Արդ. Տառնիւսին:

* Դշ. 10 Յուն.— Ասաց Տօներու վերջինին — Արդուց Որոտման — նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախադասեց Գերշ. Տ. Ծաւէ Եղու. Աճէ՛մեան:

* Եշ. 11 Յուն.— Տօն Ս. Արդուց Որոտման՝ Յակոբայ Առաքելոյն եւ Յովնանին Աստուածաբան Աւետարանին: Բարեկենդան Ս. Իննգեան պահուց: Օրումս Հանդիսապետ Ս. Գաւարապ Մայր Տաճարի Ս. Գիտաբնի ժամարտն մէջ մատուց Գերշ. Տ. Ծաւէ Եղու. Աճէ՛մեան, եւ ապա, ամպշտմանի տակ եւ կենաց Փայտի մասունքն ի մէտին, նախադասեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած երրորդարժ մեծահանգիս Թափօրին:

* Եր. 13 Յուն.— Ս. Բարսի Հայրապետին: Ս. Գաւարապը մատուցուեցաւ Ս. Գիտաբնի: Ժամարարեւ էր Հոգւ. Տ. Սեւան Վրդ. Դարիպեան:

* Կեր. 14 Յուն.— ԿԱԼԱՆԻ: Տարեմուտ 1973 թուականին Քրիստոսի (ըստ Հին տաւարի): Կէս գի-

շերին, Մայրամուտի մէջ գտնւր կ'ուսուէր սկիզբը Նոր Տարին:

Առաւտեան, Ս. Յակոբի Հանդիսապետ Մայր Տաճարի Ասաց Աղանին վրայ մատուցուեցաւ Հանդիսապետ Ս. Գաւարապ: Ժամարարեւ էր Հոգւ. Տ. Գեղամ Ծ. Վրդ. Զաքարեան:

* Եշ. 18 Յուն.— Զրազալոյց Ս. Իննգեան: Առաւտեան ժամը 10ին, Ամեն. Ս. Գաւարաբնեւոր Հօր գլխաւորութեամբ, Միարանութիւնը ինքնաշարժեալութեամբ պատկառելի շարանով մը, Վանքի Ասաց մուտքէն նստաւ: Եղաւ զէպի Ս. Իննգեան քաղաքը՝ Բեթղէմէմ: Նախորդ օրերու ժրջինն ու տեղացած միւսը տեղի տուած էր պաշտաւ երկնքի ու տարեկ տրեւի՝ որուն շողերուն ներքեւ կը պայտային Հոս ու Հոն, բրնձիկներուն տակին իրենց գոյութիւնը պահած միւսին շերտերը: Ծամրաւ կրտսն, Յունաց Ս. Եղեւ ի վանքին դիմաց, Նորին Ամենապատուութեան դիմաւորութեան կեանք էին Բեթղէմէմի Փաղաքապետը եւ Գէյր Տայա ու Գէյր Սահուր գիւղի գիւղացիները: Գաւարաբնեւորութեան կար, Թափօր, առանձնորդուած միւսը ստեփանդան ալ կողմէ, շարունակեց իր մարտն: Ժամը 11ը քիչ անց Հասաւ Ս. Իննգեան Հրապարակը, ուր տեղ գրտած էին ժամանկաւորաց եւ Ս. Թարգմանչաց մարտարանն ուտարութիւնն ու բազմաթիւ ժողովուրդ: Գաւարաբնեւոր Սրբազանը ողջունելու կեանք էր Բեթղէմէմի Փաղաքապետը՝ Երեմ Թրէյն եւ Նաճնգալին Կառավարի: Պիկատիւր Ռաֆայէլ Վարաի: Վերջնորդ մէջ շարականի երգեցողութեամբ Թափօր յամարաց յառաջացաւ զէպի Տաճար եւ բարձրացաւ մեծ մարտը, ու դիմաւորութեան եկողներ պատուաւորուեցան Տեառնեանին մէջ:

— Կէսրէ կար ժամը 2-20ին, Ամեն. Գաւարաբնեւոր Հօր նախադասութեամբ, Միարանութիւնը շարաւաղաւոր մուտք գործեց Ս. Իննգեան Տաճար եւ Եղաւ Ս. Այրը՝ ուտար, որմէ կար Տաճարի մեր բաժնին մէջ պաշտօնեցան երկուսեան ժամերգութիւնը եւ Զրազալոյցի արարողութիւնը: Իսկ Ս. Գաւարապ մատուցուեցաւ Ս. Այրին մէջ: Ժամարարեւ էր Հոգւ. Տ. Մուշեղ Արդ. Թաւանէն: Յետոյ կատարուեցաւ Ս. Իննգեան նախատեսակ, նախադասութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի: Արարողութեան տարախն՝ Միարանութիւնը սինաղոցաւ գաւթի թուրքապաշտ Հայոց վանքի՝ երգեցողութեամբ Իննգեան շարականներու: Հոն բոլորն ալ նստան տանդատան ընթերցի սեղանին:

— Գիշերուան ժամը 10-30ին, Տաճարի մեծ բաժնին մէջ ընթացք տուաւ գիշերային ժամերգութիւնը:

* Ուր. 19 Յուն.— Տօն ԻՆՆԳԵԱՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱՆԱԲԱՏԵՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵՄԱՆ: Կէս գիշերին, Խորհրդաւոր զանգակահարութեան մը կար, Միարանութիւնը Եղաւ Ս. Իննգեան Այրը՝ ուր կատարուած արարողութիւնը, մօտ մէկ ժամ, մայրապետուեցաւ Իսրայէլեան աստիճանին: Այս միջոցին Ամեն. Գաւարաբնեւոր Ս. Հայրը տուաւ համայն Հայութեան ուղղուած իր պատգամը՝ որ կ'երեւի լայնաշէր թիւին բուրգերը: Սոյն արարողութեան, բացի Նաճնգալին կատարարէն եւ Բեթղէմէմի Փաղաքապետին, ներկայ եղան նաեւ երեսօղէմի Փաղաքապետը՝ Վեմ. Թէօֆ Թոյլէր: Անիւ անդին, արարողութիւններ շարունակուեցան մինչեւ յոյս, զոյգ պատարագներու մատուցմամբ (տառ)ինը Տաճարի մեր բաժնին մէջ, Հոգւ. Տ. Սեւան Վրդ. Դարիպեան, իսկ վերջինը Ս. Այրին մէջ, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպոս. Այրազեան, եւ Վերջնեղքի Հանդիսապետ կատարմամբ: Յետոյ, Միարանութիւնը երկուսն նրան սինաղոցաւ գաւթի թուրքապաշտ Հայոց վանքի՝ երգեցողութեամբ բաժնարար մեր վանքը նախադասեց:

— Քիչ քար, Լուսարարապետ Ս. Հօր գլխաւորութեամբ, Միարանութիւնը մարտն կու զէպի Երեսօղէմ, ուր Հասաւ ժամը 8-15ին եւ Վերջնորդ մէջի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Գաւարաբնեւոր

✱ Ուր. 9 Մարտ.— Իրաւական սովորութեան համաձայն, Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ասորիներու Ս. Մարկոս Աւետարանի եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Վիգէն Արք. Այգաղեան: Արարողութեանց աւարտին՝ Միաբանութիւնը պատուաւարութեամբ Ասորիներու Գերշ. Եպիսկոպոսէն: Երթ ու դարձի թափօրներուն նախագահեց Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Դարեկեան:

✱ Շր. 10 Մարտ.— Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողովոյն (381): Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիբ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Նարեկ Վրդ. Մարֆաղէիան: — Կէսրէ ետք կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի խորաններուն եւ սրբանկարներուն վարպտութիւնը:

✱ Կիր. 11 Մարտ.— Բուն Բարեկենդան: Փակեալ խորանի Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Սեւան Վրդ. Դարեկեան: Դպրապետի պաշտօնը կը վարէր Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Դարեկեան:

✱ Դշ. 14 Մարտ.— Սկիզբն կարգաց Մեծի Պաւնոյ: Առաւել, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Ս. Երեմիայի առաջին ժամերգութիւնը, իսկ կէսրէ ետք՝ առաջին շնորհապահեան ժամերգութիւնը:

✱ Ուր. 16 Մարտ.— Նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցիին մէջ, որ Զեռագրատունն է Ս. Աթոռոյս: Նշնորհապահեան էր Զեռագրատան Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Նարայր Եպս. Պոգոսեան:

✱ Շր. 17 Մարտ.— Ս. Թեոդորոսի գորավարին: Առաւելան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թորոս: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Խաճակ Արք. Պարսամեան:

— Վաղուան Արտաբաճան Կիրակիի առթիւ, կէսրէ ետք ժամը 3ին, Միաբանութիւնը, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր գլխաւորութեամբ, զնախապառնով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տրնօրեանկան Սրբառեւելաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս թափօրապետն էր Հոգւ: Տ. Հայկաթի Վրդ. Պարսամեան:

✱ Կիր. 18 Մարտ.— Արտաբաճան Կիրակի: Գերշ. Նարայր եւ առաւելան ժամերգութիւնները պաշտուեցան եւ Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Գերշ. Մ. Վրդ. Զաքարեան: Ապա կատարուեցաւ Էրզրումի մեծանշան թափօր՝ Բրիտանի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանատեղոյն շուրջ, գլխաւորութեամբ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր:

✱ Դշ. 20 Մարտ.— Երեկոյեան, Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ Մեծ Պահօց Հսկման առաջին արարողութիւնը:

✱ Եւ. 22 Մարտ.— Երեկոյեան, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Հսկման արարողութեան նախագահեց Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Աճէմեան:

✱ Ուր. 23 Մարտ.— Առաւելան ժամը 8ին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեծ Պահօց առաջին ծառն ժամերգութիւնը:

✱ Շր. 24 Մարտ.— Ս. Կիրիլի երուսաղիմայ հայրապետին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի տանգրատան Ս. Կիրիլի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Վիգէն Արք. Այգաղեան:

✱ Կիր. 25 Մարտ.— Անառակի Կիրակի: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Մուշեղ Արք. Թաշեան: Քարոզեց Հոգւ: Տ. Հայկաթի Վրդ. Պարսամեան, մեկնարանելով Անառակի աւետարանական առակը:

— Նոր երուսաղէմի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ պատարազեց տեղւոյն Նովիւր՝ Հոգւ: Տ. Պարէտ Վրդ. Երեզնեան:

✱ Եւ. 29 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումն ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

✱ Շր. 31 Մարտ.— Ս. Յովիաննու երուսաղիմայ հայրապետին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիբ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Նարեկ Վրդ. Մարֆաղէիան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆԸ

✱ Գշ. 26 Դեկտ.— Եւրոպացւոց Ս. Մննդեան տօնին առթիւ, կէսրէ առաջ, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շնորհաւորութեան դնաց Լատինաց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր եւ Ֆրանչիսկեանց Գերշ. Կիւսթոսին: Ապա, ընկերակցութեամբ Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպիսկոպոսի եւ Աւագ Թարգման Հոգւ: Տ. Վիգէն Արեղայի, այցելեց Անկիթեան Արքեպիսկոպոսին եւ Արար Անկիթեան Եպիսկոպոսին: Իսկ Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վարդապետ, հոգեւորէ հայրերու ընկերակցութեամբ, այցելեց Հայ Կաթողիկոսին եւ Մարտինի Տաճարին մեծաւորներուն եւ Լուսաւորականներուն եւ Արար Լուսաւորականներուն երէցներուն:

✱ Եւ. 28 Դեկտ.— Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպիսկոպոս, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Հոգւ: Տ. Վիգէն Արեղայի, Երկրայ եղաւ Իսրայիլի նախագահ Վաթմ. Զայման Ծաղարի ապարանքին մէջ Նոր Տարւոյ առթիւ սարքուած ընդունելութեան: Ներկայ էին բոլոր Հոգեւոր պետերը կամ իրենց ներկայացուցիչները:

✱ Բշ. 8 Յուն.— Օրթոտոք եկեղեցիի Ս. Մըննդեան առթիւ, ի րադականութեան Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր, Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Աճէմեան, ընկերակցութեամբ Հոգւ: Հայրերու, այցելութեան դնաց Յունաց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր, եւ ապա Ասորիներու Գերշ. Եպիսկոպոսին: Իսկ Հոգւ: Տ. Եփեսի Վրդ. Մամուր, ընկերակցութեամբ Հոգեւորէ հայրերու, այցելեց Հապէշաց Եպիսկոպոսին:

✱ Ուր. 12 Յուն.— Նոր Տարւոյ առթիւ, Թուաց մեծաւոր Հայր Քիլմէնթի կողմէ տրուած ընդունելութեան ներկայ դնուեցան Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Աճէմեան եւ Հոգւ: Տ. Վիգէն Արք. Այգաղեան:

✱ Շր. 20 Յուն.— Մեր Ս. Մննդեան տօնին առթիւ, կէսրէ առաջ, յանդարար Պատրիարքարան այցելութեան եկան Յունաց Պատր. Փոխանորդը, Լատինաց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, Ֆրանչիսկեանց Կիւսթոսի Փոխանորդը, Ասորիներու Եպիսկոպոսը եւ Հապէշեան Եպիսկոպոսին Փոխանորդը, իրենց միաբանութեան անդամներով, Անկիթեաններու Արքեպիսկոպոսը, Արար Անկիթեաններու Եպիսկոպոսը, Հայ Կաթողիկոսին եւ Մարտինիներու մեծաւորները, Թուանական եւ Թուաց եկեղեցիներու առաջնորդները, Տօրմոխներուն վանքին մեծաւորը, Լուսաւորականներու եւ Արար Լուսաւորականներու երէցները: Այցելութեան եկան նաեւ Հիւպատոսական կաթմը, Քաղաքապետ Վաթմ. Թլտի Թօլլէր, Կրօնից նախարարութեան ներկայացուցիչ Գր. Շմուկ Թօլլտաճօ, եւ այլ ականաւոր անձնավորութիւններ:

✱ Եւ. 8 Փետր.— Արդարութեան նախարար Մեծ. Տիար Եսաղով Շիմշօն Շափիբա, ընկերակցութեամբ Բեղճ. Դատապահին, այցելութեան եկաւ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

«ՍԻՈՆ»-Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ԵՆՈՐԶԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆ ԵՆ ՀԵՏԵԻԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- Armenian Telephone Directory* — New Jersey - New York, 1972. St. Mary's Armenian Church, Irvington, New Jersey, pp. 108.
- Consecration of Saint Leon's Armenian Church*, Fair Lawn, New Jersey, Sept. 19, 1965.
- The Vision of Catholicos Garegin Hovsepian* — The Very Rev. Yeghishe Gizirian, and other short writings on Catholicos Hovsepian (A Pamphlet).
- Second Anniversary* — St. Leon's Armenian Apostolic Church, Fair Lawn, New Jersey, October 1, 1967.
- Diary - Directory* — 1972. Diocese of the Armenian Church of America. New York, published by the Diocese of the Armenian Church of America, 1972, pp. 80.
- Song of Armenia* — Gevorg Emin. Pages 6 to 15 of "Soviet Life" Magazine, April 1972. Washington, D. C., U. S. A.
- The Canon of the Rite of Holy Matrimony of the Armenian Church*. New York, Diocese of the Armenian Church of America, 1969, pp. 19.
- World Religions (An Idea Book for Teachers)* — S. A. Nigolian. Toronto, the Copp Clark Publishing Company, 1972, pp. 24.
- Antasdan (Procession) For the Feast of the Exaltation of the Holy Cross*. St. John's the Divine Armenian Church, Springfield, Mass.
- Pamphlets* — Home for the Armenian Aged, Emerson, N. J., U. S. A.
- Parishes of the Armenian Church of America* — June 1972. New York, Diocesan Headquarters, Saint Vartan Armenian Cathedral, 1972, pp. 16.
- Armenian and Selected Favorite Recipes* — Cookbook Committee of the Trinity Guild of the Armenian Holy Trinity Apostolic Church, Fresno, California, 1971, Third Edition.
- Tenth Anniversary 1961 - 1971* — Souvenir Book of the Consecration of the Holy Trinity Armenian Apostolic Church of Greater Boston, Sunday, 26th of Sept. 1971 (English & Armenian).
- L'Ordre de Saint-Lazare de Jerusalem a Vienne (Autriche) 3-6 Sept. 1970 — Le 7è Centenaire de la Mort du Roi Saint-Louis*. Paris, La Vie Chevaleresque, Bulletin du Grand Magistère de l'Ordre Militaire et Hospitalier de Saint-Lazare de Jérusalem, 1970, pp. 42.
- Fortieth Anniversary* — Holy Ascension Armenian Church. 1931-1971. Bridgeport, Conn. (English & Armenian).
- The Water-Road: Highway to Regional Development at Qala en Nahal, Sudan*. UNCHR Report. Geneva, Switzerland, Aug. 1972, pp. 31.
- Digging Up the Past* — Sir Leonard Woolley. Harmondsworth, Middx., Penguin Books, 1952, pp. 121.
- St. Thomas Armenian School (Notes on the School)*.
- Saint-Sahag — Saint-Mesrob Armenian Apostolic Church*, Wynnewood, Pa.
22nd Annual Church Bazaar — Dec. 5, 6, 7, 1969.
23rd Annual Church Bazaar — Nov. 20, 21, 22, 1970.
24th Annual Church Bazaar — Nov. 12, 13, 14, 1971. Souvenir booklets.
- A Cultural Map of the Middle East* — National Geographic Society, Washington, D. C.
- Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church* — Compiled by Mrs. Zaruhi Vartian & Mrs. Helen Kasparian. — II. *The Requiem Service (Hokehankisd)* — Compiled by John Kasparian: — III. *Manners in the Church*. Published by the Diocese of the Armenian Church. Edited by Very Rev. Dirayr Dervishian. Los Angeles, Second Edition (Enlarged). James ACYO Seniors, 1960, pp. 55.

- Activities and Statement of Income and Expenditure For the Years 1970-1971* — The Orthodox Society for the Relief of the Destitute Sick — Jerusalem. Jerusalem, Ma'aref Printing Press, 1971, pp. 2 + 17 (English and Arabic).
- A History of Israel* — John Bright. London, SCM Press, Ltd., 1966, pp. 500 + XVI Historical Maps (Plates).
- Going to Jerusalem* — Willis Snow Ethridge. New York, The Vanguard Press, Inc. 1950, pp. 313. Presented by Fr. Nourhan Manougian.
- Potted Stories to Tell Scouts and Cubs* — V. C. Barclay. Glasgow, Brown, Son & Ferguson, Ltd., pp. 176. Presented as above.
- Pride and Prejudice* — Jane Austin. Library of Classics. London, Collins Clear-Type Press, pp. 439. Presented as above.
- Mt. of Olives Bible Center presents the following: —
- a) Foundation For Faith* — Derek Prince. Florida, pp. 83.
 - b) Three Messages For Israel* — Same author. Florida, 1969, pp. 50.
 - c) Resurrection of the Dead* — Same author. Florida, pp. 88.
 - d) Eternal Judgement* — Same author. Florida, pp. 55.
 - e) Laying on of Hands* — Same author. Florida, pp. 39.
 - f) Purposes of Pentecost* — Same author. Florida, pp. 136.
 - g) Repent and Believe* — Same author. Florida, pp. 92.
- The Excavations at Dibon (Dhiban) in Moab (The Third Campaign 1952-1952)* — A. D. Tushingham. (The Annual of the American Schools of Oriental Research, Vol. XL. Edited by Philip J. King). Cambridge, published by the American Schools of Oriental Research, 1972, pp. 172 + 38 Figures + XLII Plates + 9 Plans and Sections.
- The Handbook of Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Holy Church* — Armenian & English. 2nd Edition. Boston, printed by Baikar Association, 1931, pp. 88. [1971.
- Program* — Ss. Vartanantz Armenian Apostolic Church of Greater Lowell. Sunday, Nov. 7, 28th Annual Bazaar — St. John's Armenian Apostolic Church, San Francisco, California Oct. 24, 25, 1970.
- Richmond Heights Recreation* — Summer Program 1972.
- Annual Report 1971* — St. John's Armenian Church of Greater Detroit, pp. 39.
- Directory of the Armenian Church in North America and Church Calendar 1697*. Published by the Diocese of the Armenian Church of North America, pp. 59.
- A Brief History of the Armenian Church*.
- Armenian Directory of Greater Philadelphia* — 1972, pp. 200
- Fortieth Anniversary of the St. James Armenian Church* — 1931-1971. Sunday, Dec. 12, 1971. Cultural and Youth Center, Watertown, Mass., U. S. A.
- A Journey to Utopia 17* — By William K. Yakoubian. Hawthorne. California, Hawthorne Executive Press, 1972, pp. 130.
- Contes et Legendes Armeniens* — Adaptés par C. Der-Melkonian - Minassian. Beyrouth, Imprimerie "Mechag", 1964, pp. 156.
- Bibliographie du Québec* — a) Mai 1972 (Nos. 754 à 1060), pp. A - 30.
b) Juin - Juillet 1972 (Nos. 1061 à 1391), pp. A - 35.
- Gouvernement du Québec, Ministères des Affaires Etrangères.
- Four pocket-books and *The World's Worst Murderers* — Exciting and Authentic Accounts of the Great Classics of Murder — By Charles Franklin. New York, Taplinger Publishing Co., 1965, pp. 320.
- Revue des Etudes Arméniennes* — Nouvelle Série — Tome VIII. 1971. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1971, pp. 479.
- Sensitivity Training Workshop for Arab and Jewish Students* — Coordinator: Dr. Abraham Benjamin. The American Jewish Committee — B'nai B'rith Hillel Foundation — 2-4 September 1970, Kefar Galim, pp. 54.
- The Armenian Christian Tradition in Iran* — Bishop Karekin Sarkissian (presented by the author). New Julfa, Isfahan, 1972, pp. 31.
- The Brooks Brothers Diary* — 1972. Edited and Compiled Exclusively for Brooks Brothers.
- Իրիկամուտ** — Արամ Գառնէ: Թեհրան, Տպ. Այրք, 1972, էջ 143:
- Մեր Մնացորդը ...** — Թիւ. 2: Հրատ. Հայ Աւետ. եղբայրներու եկեղեցին, Պ. Այրէս: Պուէնսս Այրէս, Տպ. Արարատ, 1972, էջ 2:
- Յուշարանի նուիրում Ողբ. Մուսանգ Մարկանի** — Արամանտէր-Խմբագիր Սուսանակ Շաթաթաթերթի Գահերէ, Տպ. Արգոս, 1971, էջ 24:

Հրաշալի Զօրութիւն ներքին, թիւ 17 — Գալուստ խանեկոյց, Թեհրան, Տպ. Մա. գերն, 1972, էջ 111:

Նոր Կապարան Տեառն Մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի (Դարարար: Նուէր Տիկին Մարտիկ Գրեհարեւէ (Կապարան): Վեներաբ. Ս. Ղազար, 1823, էջ 723:

Պատմութիւն եւ Խրատ Խիկարայ Իմաստնոյ (Դիրք Բ.): Ա. Ա. Մարտիրոսեան: Երևան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1972, էջ 279:

Յուշամոտեան — Հ. Բ. Բ. Մ. — Մեղրեան Կրթ. Հաստատութիւն, 1932 — 1972: Նուէր Երեւան: Մեղր. Կրթ. Հաստատութիւն եւ Արեւիկան Երթումին Քառաս. Նուէրայ Վերելքին: Պէյրութ, Տպ. Սեան, 1972, էջ 11:

Լուսաւոր Կէմեր Մեր Օրերուն Վրայ (Տպարարութիւններ, ուսումնասիրութիւններ եւ անձնական հանդիպումներ, որոնք որոշ չափով կը բնութարկեն հանգրուաններն ու գրչի վատարակարները) — Վահէ Հայկ. Պէյրութ, Տպ. Տօնիկեան, 1972, էջ 387:

Պատմութիւն Դուրս — Պարոտ Հերկէյեան: Պէյրութ, Տպ. Տօնիկեան, 1972, էջ 387:

Յօդիկան Թարգմ. Արքեպ. Մանուկեանի, Իր 33 տարուայ սպասարարութեան Հայց Եկեղեցւոյ եւ 25 տարուայ ծառայութեան Ամերիկայի Հայոց Թեմին գոյց առնելու (Հայերէն եւ Անգլերէն): Հրատ. Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի: 1972, էջ 12:

Վանքի Օրեր (Քերթումներ) — Շէն-Մահ: Նուէր Թարգմ. Արք. Մանուկեանէ (Հայերէն) 1972, էջ 88:

Սրտ Հայաստանայ — Մազարեա Եղս. Օմանեան, Առաջնորդ Կարնոյ: Արատարարութեամբ Արատար Ամադրից Վաղարշապատ, Ե. Տպարար. Ս. Կաթողիկէ Երթումին. 1886, էջ 8: Վերահրատարակութեամբ 1972ին ի Ս. Իրմամբին: Նուէր Երթումին:

Հայաստանի Մեղեր — Հայ Կամպոյտորներին Վսկայ Ստեղծագործութիւններ: Թարգմանութիւններ իմարտի Վ. Վ. Կաթողի: Դիրք. Մազարեա Սրտային, 1970, էջ 81: Նուէր Աղան Վրդ. Պալարեանէ:

Սիրիկա . . . (Երգերի շարք գաղափարի նուագակցութեամբ) — Արմէն Մանգալանեան: Երևան, Հայաստան: Հրատ., 1971, էջ 41: Նուէր Երթումին:

Քննարկան Մեղեր Գաղափարի նուագակցութեամբ — Գրեգոր Հախիճեան: Երևան, Հայաստան: Հրատ., 1971, էջ 31: Նուէր Երթումին:

Մեղեղոյի խիւն Արեւադայի Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ (Հայերէն եւ Անգլերէն): Երևանի Սիրի. Նիւ Ճրքի Ս. Թաշ Հայց. Եկեղեցւոյ:

Մեղեղոյի խիւն Հայաստանայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Մուր Պատարակ (Հայերէն եւ Անգլերէն): Թորոնթո, 1969, էջ 43:

Մահամադրութիւն (Հիմնական Օրէնք) Հայց. ՍՍՀ Կարգադրութեան: Երևան, Հայաստան: Հրատարակչութիւն, 1971, էջ 3:

Գաղափարական Հայերուն Ուղղում Երթումին Մազարեա Դիրք Դիրքի Թեմական Կաթողիկէի Կարգադրութեան ընտրութեանց առթիւ: Վարդ. Բրտան: Երևան, Կաթողի. Գաղափար, Տպ. Սրտայ, 1971, էջ 54:

Աւարայ (Հայերէն եւ Անգլերէն): Նիւ Երթ. Տպ. Թարգմ. Գաղափար. Հրատ. Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի, 1971, էջ 20:

Մեղեղոյի խիւն Մուր Պատարակ Հայաստանայ Առաքելական Եկեղեցւոյ — Կաթողի. Բարգէն Եղս. Վարդապետեան: (Հայերէն եւ Անգլերէն): Ամերիկա, 1964, էջ 86:

Նային Ժողովարար Հրատարակչութիւն: Իջ 25:

Որբերու Հայր . . . Անանուն Բարերար: 1947 — 1981: Հրատ. Անանուն Բարերարի եւ Ժող. Կատարիէի, Սուրիոյ Հայ Զրատար Տղոց Խնամակալութեան: Հայկոյ, 1968, էջ 42:

Մեղիկ Որբան Գաղափար (Թատերախաղ Երթումին) — Մ. Իլիան (Նուր): Պէյրութ, Տպ. Համադրային, 1971, էջ 7:

Հայաստանայ Եկեղեցի (Նոթեր) — Բաղադրութեամբ:

Կարգ Կաթողիկէութեան — Որ կը Կատարուի Ս. Պատարակին յետոյ, Ս. Առաքելական Եկեղեցւոյ Կարգադրութեան տօնին առթիւ: (Բաղադրութեամբ), Իջ 11:

Համեղ Հայ Ժողովրդական Դրամատիկան — Քնար եւ Անի Երգչախումբերուն: Մարտ 7 եւ 13, 1972: Ֆիլատէլիան եւ Սիրի. Սրտայ:

Մուր Երթումին Հայ Առաքելական Եկեղեցի, Առաքելական, Մէսո. — Տառնան Երթումին Անգլերէն Եկեղեցի: Կիր. Ե. Փետր. 1972: Հրատ. Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի, Սեպտ. 1971, էջ 11:

Կանոնադրութիւն Հայաստանայ Եկեղեցւոյ Ամերիկայի (Արեւիկան Թեմ) — (Հայերէն եւ Անգլերէն): Նիւ Երթ, 1981, էջ 81:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՄԲԱԳՐԱԿԱՆ Գրական Մրցանակներ	
Ամենապատիւ Ս. Պատրիարք Զօր Պատգամբ Բերդեհեմի Ս. Ծննդեան Այրէն	2
ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆՔ	
Ս. Ծննդեան Շնորհաւորական Գիր Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վարդէն Ա. Ամենայն Հայոց Կարողիկոսէն	5
Ս. Ծննդեան Շնորհաւորական Գիր Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Կորէն Ա. Վեհափառ Կարողիկոսէն	8
Ս. Ծննդեան Պատգամ Ն. Ս. Պօղոս Զ. Պապէն	9
Ս. Ծննդեան Շնորհաւորական Գիր Քենքըրպըրիի Արքեպիսկոպոսէն	10
Ս. Ծննդեան Շնորհաւորագիր Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեանէն	10
ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	
Հաղորդագրութիւն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն	17
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Ո՞վ է Ստասան	18
ԲԱՆԱՍՏԵՂԻՍԱԿԱՆ	
Նախասակ Բանաստեղծ Սեւայի Յիշատակին Ամանորի Խոս	19
ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ	
Պիմէն եպս. Սկեռացի	21
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ	
Սրբոյն Եփրեմի Յուսէփ Եւրն Վախճադի	23
ԶԵՌԱԳՐԱԿԱՆ	
Իրանաւայի Տըպլինի Մատենադարանին Թիւ 556 Հայերէն Զեռագիրը	24
ԳԻՒԱՆ Ս. ՅԱԿՈԲԻ	
Նամականի Գրիգոր Շրջայակիր Պատրիարքի ՊԱՏՄԱԿԱՆ	26
Կենսագրութիւն Բարեյիշատակ Տ. Պօղոս Վրդ.ի Աղբիւնապօլսեցւոյ «Պատմութիւն Բաղդատի»	38
ԳՐԱՆՈՍԱԿԱՆ	
Պետրոս Պէտրեան. «Էկզու Նախնեաց» Զանազան Գրախօսականներ Եկեղեցիներու Միութեան Եօրենակը Ս. Քաղաքիս Մէջ	41
ՏԵՐՈՒՆԻ	
Հանգիստ Մաշտոց եպս. Թաջիրեանի Նախագահ Ա. Մանուկեանի Բացման Հաւր Հ. Բ. Լ. Մ. ի 59րդ Ընդհ. Ժողովին	51
ԶԵԿՈՅՅՆԵՐ	
Հ. Բ. Լ. Մ. — Համալսարանական Կրթաբոշակներ Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ Եկեղեցականք — Բեմականք Պաշտօնականք	58
ՅԱՒԵԼՈՒՄ	
Յանկ «Սիւնի» Խմբագրութեան Եւ Գ. Կիւլպէնկեան Մատենադարանին Նուիրած Գիրքերու Բովանդակութիւն	72
	80
	84
	86
	87
	91
	93
	95
	96
	99

C O N T E N T S

EDITORIAL		
The Literary Competitions	A. K.	2
Message of His Beatitude the Armenian Patriarch from the Church of Nativity		5
MESSAGES		
Congratulatory letter of His Holiness the Armenian Catholicos		8
Congratulatory letter of His Holiness the Catholicos of Cilicia		9
Christmas Message of His Holiness the Pope		10
Congratulatory letter of His Grace the Archbishop of Canterbury		16
Congratulatory letter of Mr. Alex Manoogian		17
Communication from Holy Etchmiadzin		18
RELIGION		
Who is the devil?	Kevork S. Genevisian	19
POETRY		
In memory of the poet Sema	M. Manougian	21
Thoughts on the New Year	K. Jardar	23
BIOGRAPHY		
Bp. Simeon of Skevra	Bp. N. Dzovagan	24
PHILOLOGY		
St. Ephrem - The story of Joseph	A. H. Serjouni	26
MANUSCRIPTS		
The No. 556 Armenian Manuscript at the Dublin Library, Ireland	H. Kurdian	38
THE ST. JAMES ARCHIVES		
The correspondence of Patriarch Gregory the Chain-Bearer	Ed. Ara Kalaydjian	41
HISTORY		
The Biography of Patriarch Boghos of Adrianople	Bp. A. Der-Hovhannisiantz	51
"History of Baghdad"	L. G. Minassian	58
REVIEWS		
Bedros Bedirian. Textbook for Classical Armenian	M. Minassian	72
Various reviews	H. Kurdian	80
OBITUARY		
Bishop Mashtotz Tajirian		86
An address by Mr. Alex Manoogian, President of the Arm. Gen. Ben. Union		87
COMMUNICATIONS		
By the Arm. Gen. Ben. Union		91
Monthly news from the Armenian Patriarchate		93
SUPPLEMENT		
Books received by the Redaction of "Sion" and the Gulbenkian Library		96
Contents		100

Yearly subscription: 5 U. S. Dollars
 All correspondence should be addressed to:
 Ara Kalaydjian, The St. James Press,
 P. O. Box 14001, Jerusalem — Israel